УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

# Очување националног идентитета као један од критеријума остваривања националне безбедности

Завршни мастер рад

Ментор:
Проф. др Миленко Бодин

Студент:
Сања Вишњић

Београд, 2018.

# Садржај

1.Уводна разматрања ..... 4
1.2. Предмет истраживања ..... 6
1.2.1. Појмовни оквир истраживања ..... 6
1.2.2. Операционално одређење предмета истраживања ..... 7
1.2.3. Просторно и временско одређење предмета истраживања ..... 8
1.2.4. Дисциплинарно одређење предмета истраживања ..... 8
1.3. Циљеви истраживања ..... 8
1.4. Хипотетички оквир истраживања ..... 9
1.5. Методе истраживања ..... 9
2. Нација као основа националног идентитета ..... 10
2.1. Појмовно и теоријско одређење нације ..... 11
2.1.1. Појмовно одређење нације ..... 12
2.1.2. Теоријско одређење нације ..... 16
2.1.3. Модели нације ..... 24
2.2. Настанак нације ..... 30
2.3. Чиниоци дефинисања нације ..... 33
2.4. Нација као предмет безбедности ..... 36
3. Национални идентитет ..... 39
3.1. Појмовно и теоријско одређење националног идентитета ..... 41
3.1.1. Теоријско одређење националног идентитета ..... 44
3.2. Чиниоци националног идентитета ..... 51
3.3. Функције националног идентитета ..... 59
3.4. Национални идентитет и национализам ..... 62
3.4.1. Појмовно одређење национализма ..... 63
3.4.2. Врсте национализма ..... 67
3.5. Криза националног идентитета у доба глобализације ..... 70
4. Национална безбедност и национални идентитет ..... 74
4.1. Угрожавање националне безбедности и национални идентитет ..... 78
4.2.1. Национални идентитет и насиље ..... 81
4.2.2. Национални идентитет и рат ..... 87
4.3. Очување националног идентитета ..... 91
5. Стање српског националног идентитета ..... 96
5.1. Настанак и развој српског националног идентитета ..... 97
5.1.1. Настанак и развој српског националног идентитета од владавине династије Немањић до пропасти средњовековне државе ..... 99

5.1.2. Национални идентитет од пропасти средњовековне српске државе до почетка борби за ослобођење Србије ..... 106
5.1.3. Национални идентитет у периоду од почетка Првог српског устанка до завршетка Првог светског рата 1918. Године ..... 108
5.1.4. Деградација српског националног идентитета од Другог светског рата до 21. века. 111
5.2. Елементи српског националног идентитета ..... 113
5.3. Однос српског националног и европског идентитета ..... 120
5.4. Идентитет и безбедност у Републици Србији ..... 123
5.5. Очување идентитета и будућност српске нације ..... 129
6.Закључна разматрања ..... 136
Литература ..... 140

# 1.Уводна разматрања

Безбедност је настала када и живи свет, односно човек. Безбедност треба схватити као услов опстанка и развоја (државе, нације, људи и живог света на планети). Она сама по себи ништа не ствара, већ омогућава живот, здравље, слободу па и стварање материјалних добара (Стајић, 2010 : 307).

Питање нације и националног идентитета постаје актуелно са нарастајућом глобализацијом и изазовима са којима се суочава суверена држава. Суверена држава је данас стожер, чувар нације и њеног идентитета. Суверена држава је носилац и националне безбедности. Ово за собом повлачи низ питања, али кренимо из почетка.

Адам Смит поставља неколико питања: Ко чини нацију? Зашто и како се нације јављају? Када и где је нација настала? На први поглед делује да нација не може бити предмет безбедности, међутим, нација је увек конкретизација безбедносног ентитета. Нација је носилац безбедносних интереса.

Проф. др. Миленко Бодин, истиче: „нација као предмет безбедности стално се изграђује подизањем компетентности институција образовања и културе (од нарочитог значаја за продубљивање националне свести) координисањем привредних структура и институција од значаја за националну економију, афирмисање националних интереса једног народа на његовим историјским просторима као и њихових права у другим државама“. Нација има кључну улогу као безбедносна заједница преко артикулације идентитета као права на живот и постојање. Без нације ми не можемо говорити о националном идентитету те је неопходна анализа овог појма. Различита схватања нације која су одликовала историју утицала су на постојање различитих дефиниција националног идентитета, а самим тим и њихове безбедности, односно небезбедности.

Идентитет је основни критеријум за остваривање безбедности. Поставља се питање шта је идентитет и из чега он произилази? Он произилази из претходно егзистенцијалног интереса за разумевањем бивања као препознавања ентитета у свету. Идентитетом се одговара на питање: „ко је ентитет?“(Бодин , 2007 : 64)

Следеће питање које се поставља је: Шта је национални идентитет? Национални идентитет представља осећај припадности одређеној нацији, без обзира на држављанство које поседује. Код националног идентитета се наглашава субјективни однос према одређеној нацији.

Кроз национални идентитет се тражи од појединца да стално открива своју културу, да сазнаје ко смо били у прошлости и ко смо сада. Као што ћемо касније у

раду и истаћи, национални идентитет је сложен феномен, није га могуће једноставно и једнозначно разумети.

Данас смо суочени са кризом националног идентитета. Криза идентитета условљава кризу у друштву. Да би се често надоместили евентуални недостаци неке нације долази до формирања националне идеологије која има задатак да створи њену привидно идиличну слику (Милошевић ,2006 : 350).

Порекло националног идентитета сложено је колико и његова природа. Остваривање егзистенције је једна од перманентних интереса и оно је представљено у слободном и мирном животу.

Национални идентитет представља значајан критеријум у остваривању националне безбедности односно опстанку нације. Опстанак нације постаје све важније питање у модерно доба, доба глобализације, које тежи уништењу свега што је посебно и другачије од оних који теже да „управљају“ целим светом. Подривањем националног идентитета, подрива се национална безбедност, а самим тим се урушава и држава.

Национална безбедност нужно подразумева праћење фактора који с једне стране доприносе различитим аспектима живота нације, а с друге стране угрожавају њен развој и опстанак. Национална безбедност се испољава као деликатан задатак јер треба да одговори разноврсним изазовима подривања националног идентитета.

Уколико желимо да угрозимо националну безбедност једне државе, тежићемо пре свега урушавању националног идентитета. Зашто? Национални идентитет представља базу, основу, на коју се надограђују национални интегритет и суверенитет. Без националног идентитета немамо ништа и зато он представља средиште нашег интересовања. Само очувањем националног идентитета ми можемо имати остварену националну безбедност. Зато је неопходно указати на изворе угрожавања националног идентитета те из анализе прећашњег и садашњег стања извући закључке и одредити мере којима ћемо најбоље очувати национални идентитет.

Ово истраживање је мотивисано жељом да се сагледа посебност и вредност српског националног идентитета кроз анализу остваривања концепта националне безбедности, јер се у последње време борба за национални опстанак српског народа приказује искључиво у негативном светлу. Као што професор Бодин пише: „циљеви оваквог деловања су у паралисању националне свести која утиче на морал, на вољу за отпором, на жељу за борбом против агресије било које врсте. Тако замрачена свест треба да помути разум и искључи значај основног разликовања за функционисање

националне безбедности шта је пријатељско а шта непријатељско деловање.“ Циљ оваквог деловања је оспоравање српске нације као такве.

## 1.2. Предмет истраживања

Претходна разматрања проблема истраживања изискују шире и уже одређење предмета истраживања:

- Шири предмет истраживања тиче се сагледавања националног идентитета као осећаја припадности једној нацији и као фактора који значајно утиче на националну безбедност.
- Ужи предмет истраживања односи се на анализу стања српске нације и анализу утицаја српског националног идентитета на националну безбедност Републике Србије.

### 1.2.1. Појмовни оквир истраживања

У циљу прецизнијег одређења предмета истраживања неопходно је теоријско одређење основних појмова који ће бити коришћени у раду.

Пре него што дефинишемо основне, односно појмове носиоце у раду, неопходно је истаћи да постоје спорови око њихових дефиниција. Дефиниције зависе од теоријског правца посматрања и из тог разлога сваки од ових појмова има више десетина различитих дефиниција. Најважнији појмови су нација, национални идентитет и национална безбедност.

Појам нација (од латинског nasci што значи родити се) представља сложену појаву на коју утиче збир културних, политичких и психолошких чинилаца (Радаковић, 2012 : 32). Нација се може дефинисати као „*именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника“* (Смит, 2010 : 30). Едгар Морен националну заједницу дефинише као друштво са својим интересима, такмичарским, супарничким везама, везама амбиција, друштвених и политичких сукоба, али уједно и заједница идентитета, заједница ставова и заједница реакција према странцу. Морамо закључити али и истаћи да дефиниција нације зависи од теоријског приступа проучавања нације.

Најобухватнији и најсложенији облик колективног идентитета у модерно доба јесте национални идентитет (Цветковић , 2002 : 52). Национални идентитет се може

дефинисати као *„културно и политичко повезивање чланова које уједињава чланство у датој политичкој заједници као целини на основу прихваћених друштвених вредности и симбола, али на основу могућег избора, обезбеђујући интеграцију индивидуа и друштвених група у једну супериорну заједницу“* (Станаревић , 2012 : 25). Дефиниција националног идентитета је и: национални идентитет је субјективно осећање о истоветности и континуитету неке особе са својом нацијом које се формира свесним, слободним и добровољним избором и усвајањем најзначајнијих традиционалних вредности нације.

Појам националне безбедности један је од најчешће употребљаваних и најмање дефинисаних речи. Појам националне безбедности није једнозначно одређен. Појам националне безбедности се може дефинисати као *„жељено стање заштићености државе које се постиже елеминисањем претњи и ризика по виталне вредности државе. Она подразумева стање у којој држава сматра да јој не прети војни напад, политички притисак или економско угрожавање споља као ни екстремни политички, економски, идеолошки, верски или културни напад изнутра те држава може несметано да се развија сама или у заједници с другим државама“* (Стајић, 2010 : 307). У Појмовнику безбедносне културе, национална безбедност се дефинише као “способност државе (нације) да опстане тако што ће заштитити свој територијални интегритет и суверенитет, остварити политичку самосталност и, уз помоћ државних атрибута, заштитити своје унутрашње вредности од свих облика угрожавања, без обзира на то да ли долазе споља или се налазе унутар државе“ (Станаревић , 2009 : 80).

### 1.2.2. Операционално одређење предмета истраживања

Предмет истраживања биће реализован кроз следеће сегменте истраживања:

- Први сегмент истраживања односиће се на теоријско одређење нације.
- Други сегмент истраживања бавиће се теоријским одређењем националног идентитета,а затим утицајем процеса глобализације на нарушавање националног идентитета.
- Трећи сегмент истраживања биће посвећен теоријском одређењу националне безбедности, а затим и утицајем националног идентитета као једног од критеријума за обликовање националне безбедности .

- Четврти сегмент истраживања посвећен је анализи стања српске нације и националне безбедности Републике Србије.

### 1.2.3. Просторно и временско одређење предмета истраживања

У оквиру анализе стања српске нације и утицаја српског идентитета на националну безбедност Републике Србије, истраживање ће обухватити промене и развој српског идентитета кроз историју са посебним освртом на стање српског националног идентитета данас.

### 1.2.4. Дисциплинарно одређење предмета истраживања

Предмет истраживања се у ужем смислу налази у пољу интересовања наука безбедности, пре свега менаџмента националне и људске безбедности, студија безбедносне културе.

У ширем смислу, предмет истраживања припада већем броју научних дисциплина, попут социологије, политикологије, антропологије и етнологије.

## 1.3. Циљеви истраживања

Примарни циљ истраживања јесте сагледавање улоге и значаја националног идентитета у остваривању националне безбедности, са посебним освртом на стање српске нације и карактеристике српског националног идентитета, а све преко анализе утицаја националног идентитета на националну безбедност и обратно.

Научни циљ истраживања јесте дескрипција улоге и значаја националног идентитета у остваривању националне безбедности, као и дескрипција међусобног утицаја националног идентитета и националне безбедности.

Практични циљ истраживања јесте да понуди теоријско сазнање које ће омогућити потпуније сагледавање националног идентитета као критеријума остваривања националне безбедности, а посебно потпунију и објективнију анализу српског националног идентитета и његовог утицаја на националну безбедност Републике Србије у периоду од почетка 20. века до данас. Поменуто теоријски сазнање треба да омогући стварање и развој свести о неопходности очувања националног идентитета као премису опстанка српске нације.

## 1.4. Хипотетички оквир истраживања

Основна хипотеза од које полази истраживање јесте да национални идентитет има значајну улогу у остварењу националне безбедности.

Поред основне постоје и друге посебне претпоставке:

- Чиниоци дефинисања нације имају значајну улогу у одређивању националног идентитета.
- Очување српског националног идентитета је критеријум остварења националне безбедности Републике Србије и српске нације у целини.

## 1.5. Методе истраживања

Методе истраживања одређене су проблемом, предметом, циљевима и хипотетичким оквиром истраживања. Од метода у раду биће заступљене следеће:

- Секундарна анализа података – анализа постојеће грађе везане за предмет истраживања, а добијене за потребе других истраживања.
- Анализа садржаја – У раду ће бити анализиран садржај великог броја различитих извора података, односно садржај доступне релевантне домаће и стране научне и стручне литературе које се баве предметом истраживања.
- Историјска метода – Ова метода биће употребљена за објашњење настанка, развоја и карактеристика нације, а конкретно српске нације.

Концептуално-аналитичка којом се анализира логички садржај и веза кључних концепата, како међусобно, тако и са контекстом њихове примене.

# 2. Нација као основа националног идентитета

Да ли данас, након појаве многих студија и теорија о нацији, знамо шта је нација? Када нација настаје? Како се развија? Какав је однос нације у односу на напредак, развој културе, демократије и цивилизације уопште? Како нација утиче на тај развој? Каква јој је судбина? О томе постоји толико различитих мишљења колико има различитих теорија о нацији. Проблем је у томе што постоји питање да ли критички ум може разумети феномен нације а да при том превлада емоционална стања која иду уз нацију и национални идентитет.

Будући да феномен нације већ дуго заузима средишње место у научним истраживањима, могла се очекивати појава засебне науке о нацији. Али то се ипак није догодило. Поставља се питање, зашто? Постоје два основна разлога. Прво, настале су многе теорије о нацији, о којим ће касније бити и речи, оне су познате и о њима се много расправља. Међутим, парадокс је у томе што већина тих теорија не следи резултате претходних истраживања и теорија, већ се међусобно искључују. Друго, иако феномен нације и национализма уопште проучавају многе науке, попут социологије, политикологије, филозофије, етнологије, историје, засебна наука о нацији се није појавила. А разлог непојављивања лежи у чињеници да сваки научник феномен нације и национализма истражује и представља из свог уског гледишта и интереса унутар ужег подручја истраживања. Петар Корунић (2000.) при том наводи чињеницу да се гледишта о нацији и национализму, а самим тим и резултати истраживања, разликују код историчара, социолога, етнолога, политиколога, увид у њихове радове је довољан.

Све до почетка осамдесетих година, нација, односно национализам, сматрани су за природно, па самим тим и идеално друштвено уређење. Оно што је карактеристично за ове најраније дефиниције нације је тврдња да нација постоји и да једно друштво и не може другачије да постоји него као нација. Људи при том морају да верују да припадају тој нацији. Нација је облик шире друштвене заједнице која настаје по основу заједничког живота мноштва људи на одређеној територији. Њени припадници обично имају заједничко етничко порекло, језик, културу, а најчешће и заједничку религију, на основу чега стичу националну свест о блискости и припадности истом националном идентитету.

Суштинска обележја нације су национална свест и култура, тј. национални идентитет који се, између осталог, заснива на заједничким националним вредностима и интересима. Једну нацију може да чини становништво заједничког или различитог

етничког порекла који живе у једној држави и које повезује снажан национални идентитет. Припадници једног народа који живе у више држава често се интегришу у више различитих нација. Припадници једног народа који живе у једној држави, а немају јединствен национални идентитет, не чине нацију.

Да би остварили наш циљ, а то је очување националног идентитета, морамо своју пажњу посветити проучавању нације као носиоца националног идентитета.

## 2.1. Појмовно и теоријско одређење нације

Појам нације је амбивалентан. У етимолошком значењу назив нација потиче од латинске речи natio што у дословном преводу значи заједничку припадност према месту рођења.[1] У старом Риму, израз natio имао је бројна значења: племе, народ, класа, место рођења. У средњовековном периоду, нација је била синоним за привилеговану, аутархичну корпорацију. У току 18. и 19. века, нација стиче политичку конотацију конституисањем националних држава, путем којих нација стиче свој дигнитет. У њеном савременом значењу, нација се конституише са настанком грађанског друштва и његове привредне и техничке цивилизације. Другим речима, она се образује успостављањем робноновчане привреде, на одређеној јединственој територији, где је буржоазија развијала производњу, трговину, с циљем да стекне профит и да се тако у материјалном смислу што више обогати.

Често се сусрећемо са поистовећивањем појмова етничка заједница и нација. Неопходно је указати на сличности и разлике између ових појмова. Према дефиницији, нација је заједница митова и сећања, као што је и етничка заједница. Она је и територијална заједница. Веза етничке заједнице и територије је историјска и симболична, док је веза између нације и територије физичка и стварна, нације поседују територију. Нације заправо увек изискују етничке елементе, који се често прерађују, али нација се не може замислити без митова о домовини.

Етничке заједнице и нације се заиста историјски и појмовно преклапају. Ипак, реч је о различитим појмовима и историјским формацијама. Етничким заједницама

[1] Нација је настала на европским универзитетима у средњем веку и означавала је групе студената који су дошли да студирају из исте регије или покрајине. Сврха груписања била је узајамна заштита и сарадња међу члановима док студирају далеко од свог краја. На челу сваке нације био је *proctor*, који је биран на период од једног месеца (Универзитет у Паризу) до године дана (Универзитет у Болоњи). Универзитет у Болоњи је место где су формиране прве нације, којих је било четири: Ломбадра, Тоскана, Романа и Ултрамонтана (Соколовић, 2006: 8).

недостаје неколико елемената нације: не морају настањивати своју територију, култура не мора бити јавна или заједничка свим припадницима, не постоји подела рада или економско јединство, не поседују заједничке законике са заједничким правима и дужностима (Смит , 2003 : 68).

### 2.1.1. Појмовно одређење нације

Појам нација има своју културолошку, политичку и психолошку дефиницију (Радаковић ,2012 : 32):

*Културолошко*, нација је група људи који су повезани заједничким језиком, вером, историјом и традицијом, иако нације одликује културна разноликост.

*Политички*, нација је група људи који себе доживљавају као природну политичку заједницу. Иако се то обично изражава кроз жељу за успостављање и очување државе, може такође да добије и облик грађанске свести.

*Психолошки*, нација је група људи које одликује међусобна солидарност, привржености, која се означава најчешће као патриотизам.

Већ смо рекли да је нацију немогуће једнозначно дефинисати и да постоји велики број дефиниција које се међусобно разликују: за Ерика Хобсбома (Eric Hobsbawn) нација је свака довољно велика заједница људи, чији припадници себе виде као припаднике једне нације. Нација за њега није никаква исконска и непроменљива друштвена јединица, већ припада једној одређеној, модерној историјској епохи. Она може да постоји само у вези са концептом националне државе.

Ернест Гелнер (Ernest Gellner) у књизи *Нације и национализам* нацију дефинише на следећи начин (Гелнер , 1998 : 27):

- Људи припадају истој нацији, само ако деле исту културу. Припадајући тој култури, појединац припада нацији, при чему та култура означава скуп идеја, симбола, начина понашања и комуницирања.
- Људи припадају истој нацији ако једни друге препознају и признају као припаднике исте нације. То признавање имплицира и признавање извесних узајамних права и обавеза.

Ентони Смит (2003 : 30) нацију дефинише као: “именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима,

заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника.“

Нацију можемо дефинисати као најшири облик окупљања људи. То окупљање засновано је на одређеним правилима. У формирању нације важну улогу има и психологија. Према томе, постоји став да свака већа заједница састављена од људи који се не познају мора почивати на извесном замишљању односно имагинацији. Нација је управо таква замишљена заједница. Заједнице се разликују по томе како су замишљене. Идеја тог замишљања може бити језичка, верска, културна, географска или нека друга, или пак њихова комбинација. О замишљеној нацији говорио је Бенедикт Андерсон (Benedict Anderson), који је дао дефиницију нације: „то је замишљена политичка заједница, и то замишљена као истовремено инхерентно ограничена и суверена.“ Понудио је објашњење сваког елемента дефиниције нације (Андерсон , 1998: 18)[2] :

- Нација је *замишљена* зато што припадници чак и најмање нације никад неће упознати већину других припадника своје нације, па чак ни чути о њима, но ипак у мислима сваког од њих живи слика њиховог заједништва.
- Нација се замишља као *ограничена* јер чак и највеће нације које броје и милијарду људи имају одређене границе које их раздвајају од других нација. Ни једна нација не замишља да се поклапа са људским родом.
- Нација се замишља као *суверена* јер се појам појавио онда кад су просветитељство и револуција разбили легитимитет хијерархијског династичког краљевства које влада по милости Божјој. Симбол слободе нације јесте суверена држава.
- Нација се замишља као *заједница* зато што без обзира на стварну неједнакост и израбљивање које могу владати, она увек поима као снажно хоризонтално другарство.

Дефиниција Ернеста Ренана (Ernest Renan) важи до данас: „нације су духовна бића, заједнице које постоје све док су у главама и срцима људи, а нестаће када се о њима не буде мислило и када се не буду желеле; нације почивају на националној свести. Нације ће се опет препознавати по заједничкој историји, заједничкој слави и заједничким жртвама.“ Треба напоменути да је та историја више измишљена и

[2] За Бенедикт Андерсона, кључна, али не и пресудна детерминанта у стварању нације јесте језик. У стварању националне свести и нације уопште, огромну улогу има језик као средство комуникације и симбол идентитета заједнице.

конструисана него што је стварна. Ренан на основу тога закључује да се једна нација не може ваљано описати нити одредити материјалним околностима. Његов закључак је био: „Нација је једна душа, један духовни принцип. Две ствари, које су уистину само једна, чине ову душу, овај духовни принцип. Једна од њих припада прошлости, друга садашњости. Једна је заједнички посед богатог наследства у сећањима, друга је садашњи договор, жеља да се живи заједно. Нација је велика солидарна заједница“(Радаковић , 2012 : 35-36).

Бодрожић (2015) истиче дефиницију нације коју је пружио Стаљин, сматра да је тешко створити потпунију дефиницију. Дефиниција по Стаљину је: „Нација је историјски формирана стабилна заједница људи, поникла на бази заједнице језика, територије, економског живота и психичке конституције, која се испољава у заједници културе“.

Све дефиниције нације оперишу различитим компонентама које припадају широком спектру: етничком, културном, економском, правном, политичком, територијалном и сл.

Иако не постоји једна универзална дефиниција нације, могу се издвојити неке битне карактеристике нације, око којих су различити аутори сагласни. За појам нације битно је следеће (Томић , 2008 : 14):

- Заједница: нација представља замишљену солидарну заједницу људи који поседују свест о припадности тој нацији.
- Ексклузивност: нацији по правилу припада само ограничен број људи. Остали не припадају тој нацији.
- Време настанка: Нација представља модеран феномен и постоји тек од осамнаестог односно почетка деветнаестог века.
- Држава: Нација се као феномен по правилу везује за државу. Нација тежи ка сопственој држави. Према схватању национализма деветнаестог века, припадници те нације могу бити слободни само ако имају своју националну државу.

Томић (2008) такође говори о карактеристикама око којих аутори нису увек сагласни:

- Култура: Нација представља једну, сопствену културу. Тој култури могу припадати: језик, заједничка прошлост и сећање на њу, симболи и одређен систем вредности.
- Идентитет: Нацији у модерном смислу претходи неки облик свести о припадности етничкој групи. Само у случају да постоји такав етнички идентитет може доћи до стварања нације. Националном идентитету може исто тако да претходи нека врста политичког идентитета, тј свести појединца да припада некој политичкој заједници или држави.

Ако узмемо у обзир да ни једна дефиниција нације није ни тачна нити погрешна, схватамо да је овакав скуп одређених карактеристика нације преширок да би служио као теоријска основа за конкретна истраживања феномена нације. Зато се на основу ових одлика нације могу и морају формулисати конкретна питања. Основна питања која се могу извести су (Томић , 2008 : 14):

- Постоје ли објективне карактеристике нације и које би то карактеристике биле?
- Да ли нација постоји изван свести човека?
- Коју улогу у вези са нацијом игра култура, а која држава?
- Колико дуго постоје нације? Када је нација?
- У каквим констелацијама настаје нација? Какву улогу има модернизација у настанку нација?

Пресудни фактори за конституисање нације су порекло, религија, држава, историја, територија и свест. Носиоци државотворне свести су првенствено у првом, свештеничком и другом, војном сталежу, њиховом континуитету и критеријумима утемељеним при формирању државе. Дакле, када је реч о народу, у пуну националну парадигму, спада заједничко порекло (језик, карактеристике, обичаји), религија (увек је нека од светских религија била утемељујућа при формирању државе), држава, историјски континуитет и свест о својој земљи (како митска тако и гео–стратешка). Ти основни фактори улазе у националну парадигму.(Милосављевић , 1995) Негде су једни израженији од других, нарочито кад је нација настала из становништва различитог порекла, али је основа парадигме универзална. Из парадигме се поступно изводе посебни и појединачни традиционални модели примерни сталежима, пословима и крајевима. Да напори једног народа не би били узалудни, свака генерација мора изнова, у новим условима да задобија своју традицију, тј. да стиче свест о континуитету.

Утемељен и државотворан народ увек проверава све ново кроз традиционалне критеријуме, јер има свест о држави као свесном и интуитивном искуству низа генерација.

Да ли након свих ових дефиниција нације можемо са сигурношћу рећи шта је заправо нација? Нацију би могли најједноставније могли дефинисати као заједницу људи која говори истим језиком, верује у истог Бога и поседује свест о себи као заједници, захваљујући којој је спреман да се бори и очува своја сећања на историју и претке.

### 2.1.2. Теоријско одређење нације

Нација је једна од најсложенијих друштвених појава. Услед тога у истраживању нације нема општеприхваћене дефиниције, као што и не постоји општеприхваћени истраживачки приступ. Може се разликовати шест основних истраживачких приступа нацији. Они се међусобно разликују и по истраживачким питањима које постављају, али и по одговорима које нуде на иста истраживачка питања.

Теоријско-истраживачки приступи нацији су (Бакић , 2006 : 232):

1. Теорија исконског постојања нације – примордиализам;
2. Теорија многовековног постојања нације – перениализам;
3. Модернизам;
4. Етно-симболизам;
5. Интеракционизам;
6. Етатистичко поимање нације
7. Постмодернистички приступ нацији.

*Постојање нације од искона (примордиализам)*

Према овом приступу нација се сматра архетипом и највишим обликом друштвеног груписања. Током 19. и прве половине 20. века био је и једини приступ нацији. Представници примордиализма су Пјер Ван Ден Берге (Pierreu Van den Bergheu), Едвард Шилц Edward Schiltz) и Клифорд Герц (Clifford Geertz). Очинство примордијализму се приписује Шилцу, и он је управо творац тог израза. Према Шилцу примордијалне везе обдарене су неизрецивим значењем, попут оних које постоје у родбинским везама, а одликује их интезитет солидарности коју побуђују својом

принудном снагом те емоцијама и осећањима светог који су са њом повезани (Путиња & Стреф-Фенер , 1997 : 98). Према Герцу примордијалне привржености почивају на чињеницама интуитивно опаженим као непосредне и природне у социјалној егзистенцији, а почивају на претпостављеној крвној вези, религији, језику, регионалној припадности или обичају (Путиња & Стреф-Фенер , 1997 : 99).

Аутори који припадају овој истраживачкој традицији наглашавају да нација настаје заједно са човеком. Односно, откад је људске историје, отад постоје и нације. Припадање нацији настаје заједно са рођењем, оно је укорењено у човеку и непроменљиво. Заједно са породицом, нација је свеприсутна и најважнија друштвена група у људској историји. Према заступницима овог правца, цела историја може се сагледати као историја различитих нација. Сматра се да нације постоје одувек, да им појединац припада рођењем, те да из њих не може изаћи слободном вољом. Национализам је према том схватању напросто природно својство човека.

Критике исконског постојања нације наглашавају да људи живе у бројним друштвеним групама, а која ће од њих бити значајнија и истакнутија зависи од околности које владају у различитим историјским временима. Примордиализам је веома подложан националистичкој, а некад и расистичкој идеологизацији. Треба нагласити да све варијанте исконског постојања нације углавном негирају разлике између нације и етничке заједнице доследно их поистовећујући.

Варијанту класичног примордијализма представља социобиолошка теорија примењена на етничке односе. Творац овог правца је Пјер Ван ден Берге (Pierreu Van den Bergheu). Он заправо заступа неодарвинистичку тезу. Теза постулише да су људска бића, као и остале животиње, генетечки програмирани за максимирање својих изгледа на успех у репродукцији, што подразумева не само репродукцију гена једног појединца него и гена оних с којима има сличне гене, његове родбине. Према овом становишту, националност се јавља као метод селекције сродности, којим појединци максимирају сопствену моћ. Етничка осећања и облици понашања на које она упућују, уклапају се у генетички програмирану тенденцију да се ближњи подупиру на уштрб странаца. (Путиња & Стреф-Фенер , 1997 : 104).

Социобиолошке терије имају више заједничких тачака са примордијализмом: у оба случаја, етничка припадност се јавља као универзална чињеница људског понашања, сматра се сама по себи вредном. Разлика је у томе што је за Ван ден Берга етничка култура средство за максимирање изгледа за опстанак и репродукцију.

*Теорија многовековног постојања нације*

Према овој истраживачкој традицији, нација представља појаву коју је могуће наћи у свим историјским епохама. Она се јавља без обзира на економске, политичке или културне услове у друштву. Према овом схватању, нације су друштвене групе које се одликују изузетном дуготрајношћу, заправо многовековним, па чак и вишемиленијумским постојањем. Дешава се и да нека нација нестане, али да се поново и појаве на историјској позорници.

Континуирано постојање нација види корене данас постојећих нација у дубокој прошлости која сеже и неколико векова уназад, а некад и неколико миленијума. Ова варијанта схватања многовековног постојања нације наглашава континуитет. Иако се признају прекиди у историјском трајању, ипак се јаче наглашавају културни континуитети. Колективни етнички идентитети опстају кроз дуге периоде времена и повезују средњовековне, па чак и античке нације са њиховим скорашњим парњацима.

Најистакнутији представник многовековног постојања нације је Џон Армстрог (Jon Armstrong). Према Армстронгу, нема разлике између нације и етничке групе, јер према њему је немогуће хронолошки утврдити када етничка група нестаје у настаје нација. Управо ово поистовећивање нације са етничком групом јесте извор критика многовековног поимања нације. Критичари истичу да су припадници овог правца слепи на разлике између историјских епоха, које се одликују посебним врстама колективних културних идентитета.

*Модернистичко поимање нације*

Данас је у науци најраспрострањеније модернистичко поимање нације. Оно доминира мишљу о нацији од 1960-их година. Заступници овога схватања најчешће припадају социолозима и историчарима модерног доба. Они сматрају да су нације скорашњи производ управо модерне, било да је реч о томе да се тврди како је нација производ штампарског капитализма, као што тврди Бенедикт Андерсон или пак производ индустријализације, као што тврди Ернст Гелнер. Поред два наведена аутора, и Макс Вебер је изнео новије поимање нације где се као главни елементи јављају конструктивизам и историзам. Нација представља методолошки конструкт, и односи се на сферу људске културне производње. Нација се историјски мења, опада, расте,

развија или прилагођава. Закључујемо да је конструктивистичко поимање нације, модеран приступ проучавања.

Модернизацијски процеси, као што је индустријализација, обавезно основно образовање, појачана друштвена покретљивост, секуларизација, урбанизација, демократизација политичког живота условиле су настанак национализма и разумевању нације. Овај правац посебно наглашава значај интелектуалаца за настанак и одржавање нација. Интелектуалци су онај друштвени слој који је заслужан за успостављање и ширење национализма, али и за успостављање националне свести. Школа и војска су установе националне државе које су према модернистима најзначајније за успостављање свести међу припадницима других нација.

У овом инсистирању на улози државе у настанку нације видљив је и значај који модернисти дају политичким чиниоцима. Према модернистима управо су политички чиниоци најодговорнији за настанак нације као друштвене појаве. Они инсистирају да је за постојање нације неопходно постојање некакве политичке аутономије, по могућству и државе. Они инсистирају и на нормативним елементима који творе нацију.

Француска револуција 1789. је према модернистима догађај који означава моменат рађања нације. Тек тада било је могуће да се изгради нација као модерна заједница грађана која значајем превазилази локалне и регионалне припадности, јер нација у оваквом значењу речи означава и људско ослобођење од дотадашњих феудалних веза и господарства човека над човеком на основу рођења.

Замерке модернистима најчешће се тичу њиховог потцењивања етничких веза и пренаглашеност политичких науштрб културних чинилаца у обликовању нације. Изван њихове пажње остају етничке везе, одређена етничка својства (језик, писмо, религија, колективна сећања, митови о етничком пореклу, боја коже). Критичари тврде да је немогуће створити нацију ни из чега, већ се нације може створити само на основу претходно постојећих етичких веза и својстава која се онда политизују с циљем стварања нације.

У модернистичке теорије спадају:

- Развојне теорије,
- Инструменталистичке теорије
- Неомарксистичке теорије

*Развојне теорије:* прве теорије у оквиру модернистичког теоријског правца јесу развојне теорије или теорије модернизације. Ове оптимистички оријентисане теорије друштвеног развоја су сматрале да развојем друштва, индустријализацијом, урбанизацијом, увећаном друштвеном покретљивошћу, рационализацијом друштвених институција, масовном писменошћу, сусрети центра и периферије постаје одбацивање старих и прихватања нових облика друштвене свести, а на рачун традиционалних образаца колективне идентификације у какве спада етничка. Саму етничку идентификацију развојне теорије сматрају пред-модерном, провинцијалном, традиционалном.

*Инструменталистичке теорије:* Инструменталистичке теорије[3] спадају у под-групу модернистичких теорија и јављају се као критика не само теорија исконског постојања нације већ и развојних теорија. Њихова суштина своди се на то да етничка припадност добија важност тек у време модерног доба и тржишне привреде. Унутар инструментализма могу се разликовати теорије етничког такмичења и теорије етничке сегрегације.

а) Према теорији етничког такмичења, припадници етничких група не бивају као такви одређени на основу своје невољне припадности и несвесног усвајања групних вредности, већ се, напротив, етничке групе образују када појединци желе да задобију одређена добра (богатство, власт, престиж), до којих не успевају да дођу помоћу индивидуалних стратегија. Етничка група, према њиховом мишљењу, није ништа друго до збир појединаца и резултанта њихових рационалних делања с обзиром на постављени циљ који се састоји у задобијању ретких добара у ситуацији економског и политичког такмичења при чему ће само такмичење бити утолико интензивније уколико припадници етничких група претендују на иста, уместо на различита занимања. Основна замерка овим теоријама односи се на неспособност објашњавања ирационалних избора, као

[3] Са инструменталистичким теоријама, социобиолошке теорије деле инсистирање на утилитаристичком аспекту етницитета; у оба случаја етницитет представља један облик сарадње који служи за максимирање појединачних интереса. За инструменталисте функција етницитета је у вези са интересом класе или друштвеног слоја. Међутим, Ван Ден Берге упућује на два типа колективитета:
-*Класа* је група појединаца који заједничке интересе и судбину деле захваљујући своме положају у систему производње и политичкој структури.
-*Етничка заједница* је група појединаца које повезује заједничко порекло и деле заједнички језик и културу.
Интересе код класа су политичко-економски, док су интереси етничких заједница генетички и несвесни. (Путиња & Стреф-Фенер , 1997 : 106).

што је индивидуално жртвовање за групу или опстанак група који поштују вредности које зацело не прибављају ни политичку ни економску корист.

а) Теорија етничке сегрегације, позната и под називима теорија унутрашњег колонијализма и теорија реактивне етничке везаности, коју је обликовао Мајкл Хехтер, почива на хипотези да модернизацијски процеси у индустријским друштвима доводе до великих неједнакости у расподели ресурса моћи између, с једне стране, централне, економски и политички привилеговане групе и, с друге, периферијских етничких група које остају прикраћене. Ово узрокује културну поделу рада између центра и периферије унутар одређеног националног простора. Према овој теорији подела рада, али и друштвени статус зависи од етничке заједнице којој припадате.

*Неомарксистичке теорије*: Неомарксистичке теорије етничку везаност посматрају у светлу економских супростављености у доба капитализма. Пажња је уперена ка односу етничке везаности и класне припадности, који бива анализиран у оквиру теорије капиталистичке експлоатације рада (Путиња, Стреф-Фенер , 1997 : 119). Марксистички приступ инсистира на значају класа у анализи друштва, док етничке групе представљају тек додатни и споредни предмет изучавања. Ове теорије запостављају чињеницу да је етничка група старија појава како од капитализма тако и од радничке класе. Ове теорије систематски занемарују етничке односе у друштву.

*Етносимболистички приступ нацији*

Најважнији представник овог приступа је Ентони Смит. Суштина овог приступа је у прављењу синтезе између модернистичке и перениалистичке истраживачке традиције. У средишту етносимболистичког приступа је истраживање етничких и религијских митова о пореклу етничке групе, као и митова о изабраном народу и златном добу, који су постали основа каснијих националних митова. Кроз сложену комбинацију митова, колективних сећања мање или више удаљених од стране прошлости етничких група, те стварне прошлости коју је забележила домаћа и страна критичка историографија, ствара се једна нација. Ову комбинацију митова и историје Смит назива етноисторијом. За етносимболисте анализирање посебних етноисторија јесте један од основних задатака при проучавању модерних нација, јер богатство етноисторије неке етничке групе омогућава интелектуалцима да националистичком пропагандом лакше подстакну ширење националне свести и претварање етничке групе у нацију. Етноисторија нам може помоћи у давању одговора на питање зашто се баш од

неких етничких група стварају нације, а од неких не. Анализирање етно-националних симбола, какви су заставе, грбови, језик и писмо, одећа, ритуали, спадају у неизоставну делатност усмерену на истраживање нације.

Критике које се упућују овом правцу тичу се тога да је претеран нагласак на културним чиниоцима науштрб политичких и економских. Сматра се да је занемарена улога државе у објашњењу настанка нације.

*Интеракционистички приступ нацији*

Оспоравање примордијализма од стране интеракционистичких теорија односи се пре свега на чињеницу да нација не само што није својство инхеретне припадности, одмах по рођењу стечена припадност, него је резултат континуираних процеса између чланова и аутсајдера. Приступ који наглашава контекст у којем се врши међусобно општење чланова различитих етничких група или нација назива се интеракционистички. Обликовао га је Фредрик Барт. Према његовом мишљењу, осећање и свест о етничкој везаности настаје и одржава се континуираним процесом дихотомизације између чланова и не-чланова групе. За присталице овог приступа особено је одбацивање сваког инсистирања на исконском схватању нације, наглашавање етничких својстава попут језика, традиције као такве, већ оно што је важно је у којим ситуацијама и како се етничке разлике јављају. Као веома важни чиниоца јављања и јачања већ постојећих етничких веза могу послужити различите врсте међуетничких сусретања: ратови, политичка нестабилност вишеетничких империја или других политичких заједница, промена међународних околности, друштвена потчињеност извесних друштвених група у односу на неке друге у неком друштву, такмичење различитих друштвених група за ретка добра. Суштина је да нису битне саме етничке групе, већ међуетнички контекст у којима одређују своје етничке идентитете. Овај приступ нацији може се још назвати и ситуационим.

*Етатистичко поимање нације*

Етатистичке теорије нације настоје да у држави и њеном апстрактном носиоцу појединцу држављанину виде и нацију, што значи да се држава тек као уговором или силом створена целина, дефинише као нација. Теорије ове врсте налазимо у различитим варијантама марксизма.

Етатистички пут настанка нације састоји се у тражењу једног истоветног својства присутног код свих грађана државе, које се затим проглашава националним својством, уништавајући на тај начин стварни опстанак нација у тако бирократизованој држави на два начина: анексијом – чинећи их потпуно несамосталним у свим виталним деловима друштвеног живота и стапањем – проглашавањем држављанства националношћу, додељујући својство грађанина као држављанина са обавезним језиком, културом, интересима, етницитетом, историјом, традицијом, вредностима и сл. Изједначавање које проповеда етатистичка држава укида основна права и тако уклања политичке слободе. На тај начин политички систем постаје тоталитаран, и укидају се разлике између државе и нације. Стварање државне нације знак је недостатака основних права и слобода. (Леротић , 1983 : 50-54)

*Постмодернистички приступ нацији*

Постмодернистичко учење развија се упоредо са процесом глобализације па и не чуди став њених представника који негирају значај и трајност нација, већ заговарају тезу о нацији као вештачкој творевини. Познато је да је глобализација непријатељ нације и национализма. Овај приступ се добрим делом наслања на модернистичко тумачење нације од стране неких марксистичких модерниста попут Е. Хобсбаума и Б. Андерсона. Постмодернисти примењују концепт конструкције у објашњавању нације и национализма. Хобсбаум у свом делу *„Измишљање традиција“* управо говори како је традиција само социјални конструкт, који се измишља и прилагођава потребама заједнице, пре свега из политичких разлога. Сличан став има и Андерсон у делу *„Замишљање заједнице“*. Присталице овог правца сматрају да националистички интелектуалци конструишу нацију, па је посао истраживача да деконструишу националистичку велику причу. Они такође сматрају да деконструкцијом националистичке приче може да се дође и до деконструкције саме нације. Деконструкција националистичке приче нужно води до деконструкције онога што је на њој засновано. Најпознатији представници постмодернистичке концепције нације су Ернесто Лаклау и Шантал Муф. Нација се схвата као облик дискурса што потиче из схватања целокупне стварности као друштвено створене и текстуално изражене, те отуда променљиве, зависне од интелектуално-политичког делања културних хегемона, и у крајњој линији случајне.

Критика која се упућује постмодернистима огледа се у томе што занемарују трајност и вредност многих националних митова на којима се заснивају нације.

### 2.1.3. Модели нације

Један од честих заблуда које постоје када је реч о настанку нација јесте дихотомија на добар (грађански) и лош (етнички) модел настанка нација. Ова подела и карактеризација на добро и лоше је настала из идеолошки разлога и из тежње да се национализам, национални идентитет и борба за своју нацију прикаже као нешто лоше и варварско. Такође, ови модели, иако ће бити приказани даље у раду, не представљају каталошке типове нације, па је на народу да одабере један, већ представљају начине на које су нације настајале кроз историју у одређеном делу Европе.

Према есенцијалистичком гледишту нације, који нацију схвата нацију као резултат динамике социо-политичких фактора историје који су објашњавани замишљеним односом базе и надградње (Бодин,2007 : 84), односно нација има карактер датости и као таква је непроменљива кроз време. Поред есенцијализма имамо и конструктивизам који нацију објашњава путем друштвеног конструкта, односно она настаје у једном делу историје ради задовољења одређених потреба припадника неке групе. Настанак нације се најбоље може одредити историзмом. Историзам је приступ који обележава разумевање феномена нације, ради се о ставу да је без неког облика историјског објашњења немогуће схватити и природу овог феномена.

Са историјског становишта, нација је производ европске цивилизације. Обележје Европе као цивилизацијске тековине је хришћанство. И велике промене које доноси модерно доба, одређивале су се редовно према различитим аспектима хришћанства.

У пресеку историјских и конструкционих димензија националног идентитета могу се препознати различити модели нација као јединственог европског феномена који се даљом разрадом може применити и ван Европе. Према разлици историјских и конструкционих фактора данас можемо говорити о америчко-француском, немачком и источноевропском (православно-хришћанском) моделу.

Различите европске форме феномена нације одређене су односом духовне и световне власти, односно односом држава-црква. Настанак нација у Европи посматра се из контекста хришћанства који неупитно упућује на разлику световно-сакрално.

Распад Римског царства садржи у себи свако будуће разликовање између Западног и Источног, управо оно што је уследило, одлучило је о начину формирања нација на западу и истоку.

Једина институција која је преживела распад политичког поретка јесте римска црква. Услед тога, она је приморана да изграђује поредак, али и да прави уступке прилагођавајући се варварској средини. Она је одлучујући сегмент за будуће конципирање нација према западном, америчком и немачком моделу.

Западна Европа након распада царства Карла Великог постаје језгро настанка нација-држава. У основи овог процеса, било је насилно стапање становништва, тј. процес постепене и дуготрајне културне и језичке интеграције свих поданика под влашћу династије која се идентификовала са државом. Током времена, суровост и жртве које су пратиле стварање националног јединства потискиване су из историјске свести и заборављане, при чему Ренан истиче да су: „заборав и историјска грешка, битни фактори у стварању нације“, наводећи да нације имају много тога заборављеног.(Суботић,2015 : 13) Нација у Западној Европи заправо настаје револуцијом, а најбољи пример за то је управо Француска.

Услед организационог устројства Ватикана као и процеса де-сакрализације које захвата простор западне Европе, нације се у свом идентитету артикулишу без верско-духовног аспекта, већ се структурирају у прожимању историјско-културних, етничких и политичких димензија. Нације се развијају без традиције, заједничког морала и духовности и искључиво везане за државу и политички поредак који их је створио. Национални интереси су интереси поретка. Тако су се на Западу и могле појавити како америчко-француски тако и немачки модели нације и националног идентитета. (Бодин, 2007 : 108-109)

Иако по постанку слични амерички, француски и немачки модел нације се разликују. У Америчком моделу народ није схваћен као етничка заједница, него као колектив појединаца, односно људи који живе у држави и имају статус држављанина. Вредности америчке нације су вредности америчког устава. Припадност америчкој нацији, закључујемо, добија се пасошем/држављанством. Нација се поима као политичка заједница из које произилази национална свест. Овде уочавамо обрнути процес, прво настаје нација, а затим се формира национална свест. И конципирање безбедности следи ову логику-безбедност државе (система) је безбедност нације, јер је

нација политичка заједница која се окупља око вредности америчког устава[4] (Бодин,2007 : 113). Све ово нам указује на једна вештачи и насилни начин стварања америчке нације.

Када говоримо о француском моделу нације, он је сличан али и различит од америчког модела. Сличност је у томе што се као основа тумачења суверености узима сувереност грађанина Француске, и овде имамо политичко схватање нације и самодовољност држављанства. Међутим, код Француске се не ради о нултом почетку настанка нације, јер је Француска пре револуције имала не само дугачку историју, већ и културу и језик са дугачком традицијом и значењем. Из тог разлога, прави Французи сматрају да држављанство није довољно да би неког препознали као Француза. Како то Бодин (2007) истиче: „конфликти идентитета и суверенитета у савременом француском друштву показују да француска нација не може да се разуме без фактора њеног (пре-револуционарног) идентитета и да национална безбедност мора да се формулише уважавајући ту чињеницу.“ Покушај вештачког стварања француске нације ће се по свој прилици завршити погубно.

Немачки модел нације се у почетку развијао ближе источном моделу нације, који је утемељен на историјско-културном идентитету, заједничком језику и култури, али је у међувремену скренуо са пута и постао катастрофалан. Национал-социјализам заснива националну свест  искључиво на расној основи и схватању о супериорности немачке (аријевске) расе, и немачки модел нације своди на етничке компоненте. Деформација модела изродила је агресивно и деструктивно тумачење интереса безбедности- схватане националне безбедности према коме су Немци безбедни уколико обезбеде већи животни простор и уклоне „ниже“ расе (Бодин,2007 : 119).

На Истоку је то било другачије, те се на оригиналан начин одржавао однос цркве и државе, важио је принцип Богу божје – цару царево. У световним пословима, црква је подређена царској власти, у црквеним и духовним пословима и цар и поданици су подређени цркви.

На Истоку црква није морала да преузме улогу изградње државе, већ је носилац хришћанске мисије на земљи и просвећивања народа. Од нарочитог значаја за разумевање источноевропског модела нације јесте и појам аутокефалности, који је напознат на Западу. Аутокефална црква значи самостална црква. Самосталност

[4] Национална безбедност се конципира као заштита америчких вредности које су доведене до нивоа универзалних вредности човечанства. На тај начин се америчка национална безбедност ставља у функцију заштите америчког глобалног утицаја и места светске водеће силе.

црквеног живота више од самосталности поједине државе представљала је унутрашњу снагу владара, али и верујућег народа. Елементи етничког идентитета, посебна историјска свест изграђивана кроз борбу у име хришћанских вредности остаће трајна карактеристика националног идентитета на истоку Европе. Из тога произилази идентификација са територијом коју насељавају и термини отаџбина, домовина и сл. (Бодин,2007 : 109-110)

Оно што разликује источне моделе од западних је и у томе што ће безбедност артикулисати као питање опстанка не само егзистенције народа, већ и одбране аутентичног модела нације. Тако да ће једно од кључних питања бити и како одговорити разноврсним изазовима подривања модела националног идентитета.

Прави пример источног модела нације је српски модел нације. Поред стандардних елемената идентитета народа као што су сродничке везе, језик, обичаји и веровања пре прихватања хришћанске вере, за формирање српске националне свести битну улоги има новоприхваћена религија (Бодин,2007 : 120). Одлучујуће време настанка српске нације јесте стварање аутокефалне српске православне цркве. О српској нацији, српском националном идентитету и о кључним факторима за његово конституисање биће касније речи у овом раду, у делу посвећеном српској нацији.

Иако смо утврдили да свет није црно-бео где су нације подељене на грађанске и етничке заједнице, у даљем тексту представићемо тумачење Ентони Смита о настанку нација и њеним моделима.

Ентони Смит у књизи *„Национални идентитет“* напомиње да је нација кроз историју имала два модела и исти циљ, стварање демократске нације засноване на грађанском друштву.

Према западном (грађанском) моделу, нацију чине:

- Историјска територија,
- Правно-политичка заједница,
- Правно-политичка једнакост њених припадника,
- Заједничка грађанска култура,
- Идеологија.

.

Национална држава и територијална нација су појмови који су се први пут појавили на Западу. Када је реч о дефинисању западног или „грађанског“ модела нације, ради се о претежно просторном или територијалном схватању.

Према овом гледишту, нације морају поседовати компактне, утврђене територије. Људи и територија морају припадати једно другом. Али та земља не може се налазити било где, она није ма које земљиште. Она мора бити „историјска“земља, домовина, колевка нашег народа, чак и када то није земља првобитног порекла. „Историјска“земља је земља где се током неколико генерација вршио узајамни утицај терена и људи. Домовина постаје складиште историјских сећања и асоцијација, место где су наши мудраци, свеци и хероји живели, радили, молили се и борили. Све то чини домовину јединственом.[5]

Други елемент је идеја патрије, заједнице закона и институција у којој влада јединствена политичка воља. То за собом повлачи бар неке заједничке регулативне институције, кроз које ће доћи до израза заједнички политички сентименти и циљеви (Смит, 2003 :24).

Политичка заједница подразумева бар неке заједничке институције и једна кодекс права и дужности за све припаднике заједнице. Она такође указује на одређен друштвени простор, прилично тачно обележену и ограничену територију, с којом се њени припадници поистовећују. Ово је типично за западно схватање нације

Упоредо с растом осећања правне и политичке заједнице можемо пратити развој осећања правне једнакости међу припадницима те заједнице. Његов пун израз представљају разне врсте грађанских права, укључујући и законска права, политичка права и дужности те друштвено-економска права. То су по западном схватању законска и политичка права оно што је неодвојиво од западног модела нације. То подразумева минимум узајамних права и обавеза припадника нације и искључење оних који не припадају из тих права и дужности. То подразумева и заједнички кодекс закона. Важно је прихваћено становиште да су сви припадници нације правно једнаки те да богате и моћне обавезују закони патрије.

Сматрало се да правна једнакост припадника једне политичке заједнице у домовини претпоставља извесну меру заједничких вредности и традиција међу становништвом. Заправо, нације морају имати извесну меру заједничке културе и извесну грађанску идеологију, скуп заједничких поимања и стремљења, сентимената и идеја, који повезују становништво у његовој домовини. Задатак обезбеђивања заједничке јавне, масовне културе предат је носиоцима народне социјализације, нарочито јавном систему образовања и масовним медијима. Нације су по западном

[5] Ентони Смит (2003) истиче да је целокупно природно богатство земље искључиво намењено њеном народу, јер национална територија мора бити самодовољна, да испуњава све потребе свог народа.

моделу националног идентитета схваћене као заједнице културе, чије су припаднике ујединили, ако не и хомогенизовали, заједничка историјска сећања, митови, симболи и традиције (Смит , 2003 : 25).

Историјска територија, правно-политичка заједница, правно-политичка једнакост њених припадника и заједничка грађанска култура и идеологија су компоненте стандардног западног модела нације. На већину незападних схватања националног идентитета утицај долази управо од западног схватања нације. Истовремено се један прилично другачији модел нације јавио изван Запада, особито у Источној Европи.

Источни (етнички) модел нацију представља преко следећих елемената:

- Генеалогија и претпостављене везе по пореклу,
- Народна мобилизација,
- Вернакуларни језици[6],
- Обичаји,
- Традиције.

Тај незападни модел можемо назвати „етничким“схватањем нације. Његово главно обележје наглашавање заједнице рођења и родне културе. Док је западни коцепт оставио могућност појединцу да изабере којој ће нацији припадати, незападни модел ту слободу не даје. Било да напусти своју заједницу или емигрира у другу, он остаје припадник заједнице свог рођења и заувек носи њен жиг. Нација је пре и изнад свега представљала заједницу људи исте лозе.

И етнички модел има више видова. Први је истицање лозе, а не територије. Нација је, по том моделу, фиктивна „над-породица“, и може се похвалити педигреима из којих се често изналазе интелектуалци. По овом моделу нација своје корене може наћи у приписаним заједничким прецима, те да су њени припадници браћа и сестре или бар рођаци (Смит , 2003 :26).

Етничко схватање нације има елемент изразито народног. Народ је заступљен и у западном моделу нације, али ту се на њега гледа као на политичку заједницу која се покорава заједничким законима и институцијама.

Оно што у западном моделу представљају права, у етничком моделу су језици и обичаји.

[6] Вернакуларни или народни је израз којим се описује „домаћи“ језик који се употребљава на неком подручју. Он се разликује од националног, књижевног језика.

Међутим, сваки национализам одликује дубоко укорењена дуалност. Сваки национализам садржи грађанске и етничке елементе у разним степенима и облицима. Некад се истичу грађански и територијални елементи, а некад етнички и верски елементи. Можемо закључити да супарнички модели нације имају заједничка извесна веровања о томе шта сачињава нацију насупрот свакој друго врсти колективног, културног идентитета. У њих спада идеја да су нације територијално омеђане јединице популације те да морају имати сопствену домовину; да њихови припадници поседују заједничку масовну културу и заједничке историјске митове и сећања, да њихови припадници имају узајамна законска права и дужности у оквиру заједничког правног система и да у оквиру нације постоји заједничка подела рада и систем производње, с мобилношћу припадника по читавој националној територији.

## 2.2. Настанак нације

По Ентони Смиту, прве нације су настале из такозваних „етничких језгара“[7], која су прилично кохезивне и самосвесно особене етније[8], које чине срж и основу држава и краљевина попут варварских кнежевина у раном средњем веку. Ове заједнице су у касном средњем веку биле језгра око којег су велике и моћне државе успоставиле административну, судску, фискалну и војну апаратуру, прелазећи на анексију суседних територија и њихових културно различитих популација.

Постоје две врсте етничких заједница[9]:

- *Латерална етнија*[10]: њу су углавном чинили аристократи и високо свештенство, мада је могла да обухвати и бирократе, високе војне званичнике и богатије трговце. Смит је назива латералном зато што је у исто време била друштвено ограничена само на више слојеве, док је географски била раширена ради склапања веза са горњим слојевима суседних латералних етнија.

[7] Лоцирање етничких језгара говори нам о облику и карактеру нација. Помаже нам да великим делом одговоримо на питање ко чини нацију и где се налази нација. Етничко језгро често обликује карактер и границе нације, јер државе настају управо на основу тих језгара. Иако су савремене националне државе полиетничке, многе су се обликовале око једна доминантне етничке заједнице, а она је друге етничке заједнице анектирала или привукла држави(Смит , 2003 : 67).

[8] Смит (2003 : 40) наводи шест карактеристика етније: колективно име, заједнички мит о пореклу, заједничка историја, особена заједничка култура, повезаност са посебном територијом и осећај солидарности.

[9] Више о латералним и вертикалним етничким заједницама можете погледати у Ентони Смит-Национални идентитет (2003 : 90-110)

[10] Норманско војводство Нормандија једна је од варварских кнежевина у Западној Европи, задржало је све до пада под француску власт 1204. године снажно осећање заједништва засновано на обичајима и митовима о лози. У Нормандији је управо откривен латерални облик етничке заједнице.(2003 : 87-88)

- *Вертикална етнија*[11]: она је била компактна и народна, пошто је њена етничка култура била проширена и на ниже друштвене слојеве и класе. Друштвене поделе се нису заснивале на културним разликама, већ је посебна историјска култура доприносила да се различите класе уједине око заједничког наслеђа и традиције.

Поделом на ова два типа етничких заједница, долази се до два главна пута којима се нације обликују (Рибић , 2005 :158-160):

*Западни, грађански или територијални тип нације*, настао је посредством административне, економске и културне револуције. Главни актери у овом процесу били су краљеви, министри и бирократи, док су свештенство и аристократија имали амбивалентан став. Посредством три велике револуције: административне, економске и културне, бирократска држава је периферне регије и њихове етније, средње и ниже класе инкорпорирала у доминантну латералну етничку културу. Стварање световних, масовних нација било је исход енергичног програма политичке социјализације путем јавног, масовног образовног система. Ширење аристократске етничке културе и њен преображај у националну културу и то у културу која је била не само етничка него и грађанска уз проширивање грађанских и законских права. Извор тог процеса могао би се наћи у постојању етније, око које су се могле изградити јаке државе. Захваљујући истрајности неких етничких митова, симбола и сећања, отелотворених у обичајима, традицијама, кодексима и ставовима, утицали су на стварање концепта нације.

*Источни, етнички тип нације* настао је тако што је етничка интелигенција мобилисала раније пасивну заједницу око нове вернакуларне историјске културе, коју је та интелигнеција поново открила. За разлику од пута бирократске инкорпорације, чији је носилац аристократска етничка заједница, процес обликовања етничке нације трпи тек посредан утицај бирократске државе. То се углавном дешава јер су вертикалне етније биле поданичке заједнице и код њих је главни механизам етничке истрајности била организована вера, са својим светим књигама, литургијом, обредима и свештенством. Вера уобличава карактер заједница. У свим тим етнијама су митови о изабраности, свети текстови и списи те свештенички углед допринели да се обезбеди опстанак традиција и наслеђа заједнице.

Два процеса су значајна за наше разумевање настанка нација:

[11] У вертикалне етније спадали су Друзи, Ирци и Баскијци. У свим тим заједницама постојале су разлике између слојева, али култура није била само део изабраног слоја, већ свих припадника заједнице.(2003 : 88-89)

Први је економски: прелазак на тржишну привреду који је започет у неколико држава Запада у позном средњем веку и проширио се на друге области Европе, Латинске Америке, Америке, Азије и Африке. Капиталистичка револуција подразумевала је огроман пораст трговинских мрежа.

Друга од тих западних револуција била је културна и образовна. У њеном средишту налазило се опадање црквеног ауторитета, до којих је дошло после реформаторских покрета у цркви и ратова у доба реформације. То је посебно омогућило да се развију световна проучавања, класични хуманизам и наука, универзитетска ученост, као и популарни облици комуникација попут романа, драме и часописа. У тим процесима важну улогу су имали интелектуалци и интелигенција, која је све шире административна држава врбовала да служе политичким циљевима.

У развоју нација могу се дефинисати три фазе које је први дефинисао Мирослав Хрох, а затим изложио Ханс-Урлих Велер (Радаковић , 2012 : 33):

- У првој фази литерални, уметнички, историјски интереси интелектуалаца усмеравају пажњу на „национални“ језик, „националну“ уметност, „националну“ прошлост. То се пре свега предочава у лексиконима, граматикама, речницима али и у уметничким делима и преводима изворне грађе. Међутим, сва та дела још увек имају само ограничен домен. У овој фази одређени млади образовани људи у току својих студија долазе у додир са идејом нације, почињу да се научно баве народним језиком, књижевношћу, обичајима и сл. По повратку у своју језичку средину они настављају да пишу, објављују радове о националним темама и полако окупљају мале кругове патриота.
- Другу фазу карактерише повезивање интелектуалаца који имају националне идеје са другим друштвеним елитама. Друштвену елиту тог времена представљају и одређени образовани племићки кругови, али и људи грађанског порекла. У мањим срединама, националне идеје имају ослонац у етничким традицијама и религији.
- У трећој фази националне идеје су прихваћене и претварају се у масовне покрете. Предводници тих идеја су интелектуалци, делови писменог грађанства по градовима, док их је сеоско становништво прихватило касније.

## 2.3. Чиниоци дефинисања нације

На основи пет карактеристика Јарослав Крејци је 1978. године покушао да одреди типолошко-квалификацијску шему међусобног односа нације и чинилаца који је дефинишу. Ти чиниоци су (Крејци , 1978 : 124-171):

- Територија;
- Политички статус;
- Историја;
- Култура;
- Национална свест.

Територија: Три су основне могућности односа једне нације према територији коју настањује:

- Највећи део етничке групе живи заједно на одређеној територији (Холанђани, Бугари);
- Група живи помешана са другим етничким групама на одређеној територији (Лужички Срби, Реторомани);
- Група нема сопствену територију и живи раштркано на ширем подручју, у дијаспори (Јевреји, Роми).

Политички статус:

- Суверена држава;
- Равноправан положај поједине етничке групе с другим етничким групама у оквиру федерације или унитарне државе, с одговарајућом локалном самоуправом;
- Аутономни статус у оквиру федералне или унитарне државе (Шкоти);
- Непоседовање аутономног статуса унутар државе.

Историја: У оквиру ове класификације, историја је схваћена у првом реду, као политичка историја, то јесте као чињеница описивања и тумачења времена властите државе или неког другог облика политичког организовања. У односу на постојање политичко-државне организације, могу се уочити следећи модалитети:

- Континуирани (Енглеска или Финска које поседују континуитет државне организације од свог настанка до данас);

- Прекинути (Србија је имала државу пре освајање Отоманског царства и има је поново почев од 19. века);
- Неповезани (Баскија која је одувек била унутар државне организације неке друге нације);
- Никакав (Роми који никада нису имали било какав облик политичког организовања).

Култура: У случају културе, потребно је одредити на чему појединa нација превасходно темељи свој културни идентитет. То може бити:

- Религија;
- Језик;
- Политички статус и историја;
- Начин живота.

Подразумева се да се најчешће ради о сплету тих чинилаца који продукују културни идентитет одређене етничке групе/нације.

Национална историја издваја догађаје и личности који служе као пример, као образац понашања. Она ствара колективно памћење које ће, наравно, бити ширено кроз систем образовања, али и кроз књижевна и уметничка дела.

Језик: Основне алтернативе су поседовање властитог језика или употреба језика који користи нека друга етничка група. Међутим, властити језик није неопходан услов националног идентитета. У случају поседовања властитог језика, од значаја је да ли је он развијен као књижевни језик или је заостао у фази говорног језика или дијалекта. Ако је реч о књижевном језику, може се поставити питање да ли се ради о старом или новом књижевном језику. Могућа класификација-с обзиром на улогу језика као основе националног идентитета је:

- Стари књижевни језици (немачки, италијански);
- Нови књижевни језици (фарски, белоруски);
- Стари и нови језик;
- Говорни вернакулар/дијалекат (фурлански, романски);
- Заједнички језик са другим етничким групама (фламански и валонски у Белгији);
- Комбиновани језик.

Постоје два става: прво, да народи који говоре изворни језик јесу нације и , друго, да нације морају говорити изворни језик. Говорити изворни језик значи имати истинит однос према свом карактеру. Пошто нација мора говорити изворни језик, он мора бити очишћен од туђица јер што је језик чистији то је више природан и то је лакше нацији да дође до свести о себи и да увећа своју слободу. Дужност нације је да оживи, развије и прочисти оно што се узима као њен изворни језик, чак и онда ако се он може наћи само у удаљеним селима или ако није употребљиван вековима, чак иако су његови извори неадекватни и његова литература сиромашна- јер само тај изворни језик може омогућити нацији да схвати себе и да стекне слободу.

Језик је онај критеријум на основу којег једна нација може доћи до сазнања о свом постојању. Група која говори исти језик представља нацију, а нација треба да оснује државу.

Национална свест: Овде се подразумева да је национална свест субјективни чинилац постојања нације. Према томе на чему се заснива, она може бити:

- Етничка, ако је заснована на језику и с њим повезаном културом;
- Политичка, ако је утемељена на посебној политичкој организацији или историјској државности;
- Религијска;
- Мешовита, ако су укључене најмање две или све три претходне компоненте.

Сви покушаји да се издвоји један скуп обележја који би били нужни за дефиницију нације, завршавају се неуспехом. Нека од тој обележја су : заједничка историја, језик, религија, територија, клима, раса, етницитет. Међутим, иако нека од тих обележја могу бити својствена некој нацији, ниједна нација нема сва та обележја. Само један чинилац је нужан, али и не и довољан, да би се нека група сматрала нацијом мора постојати национална свест. Кобен наводи да је свака територијална заједница, чији су чланови свесни себе као чланова једне заједнице и који желе да одржавају идентитет своје заједнице представљају нацију.

## 2.4. Нација као предмет безбедности

Данас, у 21. веку, дошло је време глобализације[12], време када финансијске олигархије и транснационалне компаније не бирају средства и све су агресивније у њиховим плановима да остваре своје економске интересе, разарајући националне државе и споља и изнутра, вршећи њихову десуверенизацију. На сцену је ступио евроатлантски транснационални империјализам.

Новим светским финансијским олигархијама сметају баријере као што су нације и националне државе. Процеси десуверенизације савремених држава нису праволинијски и они се остварују путем различитих метода и ширењем и сужавањем државних простора.

Нема сумње да многи индикатори указују да националну државу и у будућности очекују многа искушења и изазови. Глобализација, води подривању суверенитета државе, који проистиче из суверенитета нације.

Суверенитет је на двоструком удару:

- Споља,
- Изнутра.

Споља-деловањем транснационалних компанија, изнутра-експлозијом сепаратистичких покрета.

Према западном моделу нација се посматра као политичка категорија, а њена политичност се пре свега исказује, кроз државотворно стремљење. При томе, поставља се питање да ли држава ствара нацију или нација државу. Оне стварају једна другу и у том процесу се прожимају до те мере да их савремена политичка теорија често и третира као један сложен феномен.

Изучавање безбедности не може бити без анализе кључних својстава безбедносног ентитета- идентитета, интегритета и суверенитета, а они се морају увек приписати некој конкретној нацији. Нација се може разумети као оквир људског постојања, у коме успоставља референтни однос са интересом безбедности. Она му даје да се види и да се кроз интерес безбедности опредмети (Бодин , 2007 : 90). У процесу се нација поставља на различите начине као предмет безбедности. Најпознатији производ тог процеса је национална држава.

[12] Глобализација је процес који за циљ има постепено укидање ограничења у протоку услуга, роба и људи између земаља. Упркос свим покушајима, не постоји јединствена дефиниција глобализације. Реч глобализација се први пут појавила 1961. године у Вебстеровом речнику.

Држава у том смислу представља у основи форму опстанка и одрживости једног народа и за такву државу се не може рећи да је безбедност њен атрибут, већ обрнуто, да држава суштински почива на разлогу и изразу безбедносне потребе народа који је ствара. Може се рећи да народ демонстрира своју националну природу у изражавању воље за суверенитетом. Нација тако постаје политичка заједница и израз политичке воље народа кроз националну државу[13].

Велики број националних држава се данас налази у уловима перманентне кризе, а државна криза је пре свега криза државне суверености. Националне државе су изгубиле моћ, јер се појавио нови играч-транснационалне корпорације.

Нација се као предмет безбедности може адекватно третирати само ако задржи активан, конститутиван фактор безбедности политичке заједнице. То пре свега значи да снаге безбедности морају бити заштићене од утицаја партикуларних политичких интереса као и волунтаризма у тумачењу националних интереса. Оне морају бити изграђене према критеријуму националних институција и у њима понашање и морал могу бити засновани пре свега на националној свести њихових припадника. Нација као предмет безбедности стално се изграђује подизањем компетентности институција образовања и културе координисањем привредних структура и институција од значаја за националну економију, афирмисањем националних интереса једног народа на његовим историјским просторима као и њихових права у другим државама. (Бодин , 2007 : 92)

Један од значајних критеријума за остваривање безбедности нације је и национална култура. Национална култура својим садржајем и својим функцијама утврђује начин на који се национална безбедност изграђује, чува и развија, поштујући значај и одржавање свих важних компоненти нације. Да би се то постигло, неопходно је да своје утицаје и деловање усмери тако да се изграђује и одржава одређени степен националне хомогености, да се преносе доминантне идеје у сфери политичког и националног, уобличава и преноси владајући поглед на свет, укључујући вредносни систем и вредносне оријентације, чувају историјска сећања везана за процес настајања националног идентитета, конструише однос са „другима“, изграђују ресурси у материјалном и духовном смислу и слично (Станаревић , 2012 : 30).

[13] Макс Вебер националну државу дефинише као световну организацију националне моћи у којој народ није прост и случајан збир припадника једне државе, већ представља једно са нацијом. Она више није само културна, већ и политичка заједница.

Парадокс у тезама о кризи националне државе огледа се у томе што се она јавља у периоду када долази до уједињења две Немачке, када се Сједињене Америчке Државе намећу као светски хегемон и када Кина све агресивније потврђује своје место на економској и политичкој сцени. Када је реч о кризи националне државе, не би требало да се тиче само „слабих“ држава попут Молдавије, Босне и Херцеговине или Србије, већ свих светских националних држава без обзира на њену моћ. Ако криза заиста постоји, она би требала да се манифестује у средишту, а не на периферији светског поретка. Све док најмоћније државе света не показују знакове дезинтеграције, не можемо говорити о овој тези. Међутим, оно што можемо закључити јесте да су угрожене „слабе“ националне државе и њени национални идентитети, под утицајем најмоћнијих држава. Ту као пример можемо навести Американизацију културе, музике, хране, уопште националног идентитета. Иако је идеја да глобализацијом долази до стварања тзв. глобалног села, где су сви једнаки, заправо, добијамо свет који је покорен и под контролом најмоћнијег. И у свету једнаких, неко је на врху и влада.

Безбедност нације као ентитета је врховни интерес националне безбедности. Нација формулише своје безбедносне интересе у вредности у складу са својим националним идентитетом и националним интересима. Без изграђеног националног идентитета, нација није безбедна, те ћемо у даљем раду посебну пажњу посветити националном идентитету и његовом значају за остваривање и ,у крајњем случају постојању, националне безбедности.

# 3. Национални идентитет

У многим наукама попут социологије, психологије, филозофије, медицине, појам идентитета се све више употребљава. Идентитет је добио широки смисао када се говори о потврди, очувању, открићу, развитку или препознавању идентитета, али и када се говори о личном, групном, културном, националном, верском, полном, социјалном,класном или неком другом идентитету.

Порекло речи идентитет можемо пронаћи у латинским речима idem (исто), identiden (поновљено), док именица identitas (идентитет) значи истоветност. Можемо закључити да идентитет означава и истоветност, али и различитост (Базић,2009 : 18). Морамо нагласити да је идентитет променљив (флуидан), јер су биолошке и социолошке чињенице које га одређују променљиве.

Појам идентитета се дефинише као осећај сопствене припадности која се развија процесом диференцијације. Закључујемо да не постоје народи без имена, језика или културе, и да идентитет управо постоји да би разликовали нас и њих. Идентитет може бити лични (персонални) и колективни. Персонални[14] идентитети су јединствени и везују се само за једну особу. Дакле, исти персонални идентитет не могу имати две или више особа. Према персоналном идентитету разликујемо једну особу од друге. Лични идентитет је у блиској вези са групном припадношћу. Социјални статус сваке групе врши утицај на сваког појединца у њој, чиме се ствара веза између личног и колективног идентитета. Према Антони Смиту (2003) постоје три компоненте које конституишу колективни идентитет:

- Континуитет искуства генерација дате популације,
- Заједничко сећање на специфичне догађаје у колективној историји,
- Осећање заједничке судбине.

Колективни идентитет може бити различитог интензитета и трајности. Неки типови колективног идентитета су пролазног карактера, попут професионалног идентитета, док су неки пак трајни попут полног или етничког. Најважнији типови колективног идентитета су групни, културни, верски, класни и национални. Најсложенији тип колективног идентитета је национални идентитет (Радаковић,2012. : 77). Најважнија

[14] Персонални идентитет подразумева постојање свести о самоме себи као различитом од свих других по понашању, изгледу и сл. На развој персоналног идентитета велики значај имају пол, професија, друштвени статус, моћ, обавезе, способности, мотивација, адаптација, начин понашања и сл.

карактеристика националног идентитета је национални језик (са националним писмом), али важни су и други елементи попут религије, културе, историје и митологије.

Национални идентитет је део социјалног идентитета, скуп свих обележја националног бића-државе и њеног друштва који живи унутар и ван ње а које се са њом поистовећује, по којима се недвосмислено препознају и разликују од других држава и друштава. То су субјективни осећаји блискости и припадности држави и друштву, те осећаји дужности промовисања, унапређења и заштите друштвених и државних вредности и интереса. Можемо закључити да се ради о емотивном поистовећивању јединке и група са колективом (Мијалковић,2011. : 150-151). Често се заборавља чињеница да национални идентитет није етнички предодређен. Не морамо бити рођени у оквиру једне нације да би се сматрали њеним припадником. Чак је чест случај био да су они били више национално освешћени и више се борили за национални идентитет, него припадници по крви.

Национални идентитет представља резултат међусобног прожимања друштвених група и појединаца унутар њих. Владимир Цветковић (1996) долази до закључка да „свака већа друштвена заједница је заправо сачињена од више таквих, међусобно супротстављених хетерогених група. Њихови посебни идентитети могу се искључивати и прожимати. Историја људских заједница није ништа друго до низ мање или више успешних покушаја да се различити партикуларни идентитети друштвених група, као и различите друштвене улоге појединаца, некако међусобно помире“. Радаковић (2012 : 80-81) истиче да лични идентитет кроз друштвену групу доживљава своју статусну и емоционалну потврду. У њој појединац усваја заједничке вредности и циљеве. Они се даље у међусобним односима са другим групама усклађују и са другим чиниоцима дају одраз у националном идентитету.

Национални идентитет је један од традиционалних крунских вредности. Његова повезаност и подударност са националним менталитетом и културом значајна је за социјални, политички и економски развој, демократизацију и владавину права, међународне односе и друге факторе безбедности људи и држава.

Данас, национални идентитет није само глобалан већ и прожимућ. Иако се у неким ситуацијама сматра важнијим неголи у другима, можемо закључити да он прожима већину сфера живота појединаца и друштва. У културној сфери национални идентитет се представља у читавом низу митова, вредности и сећања, а пре свега у језику, праву, институцијама и церемонијама. У друштвеном погледу, национална спона обезбеђује заједницу, оквир у којем се одвија друштвено општење. С политичког

становишта, национални идентитет не само што одређује састав режимског кадра, него га и легитимише. Национални идентитет има велики утицај на дефинисање политичких циљева и управну праксу.

## 3.1. Појмовно и теоријско одређење националног идентитета

Као што смо већ рекли, национални идентитет спада у најсложеније облике колективног идентитета. Са овом претпоставком слаже се и Антони Смит (2003). Такође, на основу претходно написаног можемо закључити да друге врсте колективног идентитета могу утицати на смер националног идентитета, могу се и поклапати и комбиновати, али га не могу заменити.

Нација је носилац националног идентитета, и како смо раније утврдити постоје велике тешкоће у дефинисању нације, па тај проблем постоји и код дефинисања националног идентитета. Нација је компликована социјална појава и да суштинске разлике у дефинисању нације настају онда када се поставља питање како одредити, испитати и утврдити унутрашње везе које спајају људе у националне заједнице. У претходном поглављу приказали смо проблем дефинисања нације јер не постоји ни сагласност о томе када је нација настала.

Национални идентитет је субјективно осећање о истоветности и континуитету неке особе са својом нацијом које се формира свесним, слободним и добровољним избором и усвајањем најзначајнијих традиционалних вредности нације. Свесност, слобода и добровољност су одлучујући чиниоци у процесу конституисања националног идентитета. Без националне свести нема ни националног идентитета, без слободног и добровољног усвајања традиционалних вредности своје нације такође нема националног идентитета (Базић,2009 : 39). Изградња аутентичног националног идентитета је могућа само када је оно праћено слободном вољом и природним током.

Најобухватнију дефиницију националног идентитета дали су Финијева (Phinney) и Ротердам (Rotherdam) и она гласи: национални идентитет је израз симболичко-когнитивне и емоционалне везаности грађана за њихову државу, а дефинисан је као свест о припадности одређеној националној групи која укључује постојање заједничких веровања, вредности и циљева (Михић,2009 : 204).

Национални идентитет се такође може дефинисати као осећај припадности одређеној групи који је стечен кроз процес социјализације[15]. Кроз ту социјализацију појединац прима језик, традицију и културу националне групе, а затим се и поистовећује са групним вредностима и интересима дате групе. Национални идентитет се ствара у процесу социјализације, нарочито примарне: у породици усвајањем матерњег језика и националне културе у којој се формирамо као личности. У примарној социјализацији формира се осећајна димензија националног идентитета: љубав према отаџбини. У току примарне и секундарне социјализације (у школи) усвајају се симболички и материјални елементи сопствене нације.

Битна обележја националног идентитета су (Смит,2003 : 29-30):

- Историјска територија, отаџбина,
- Заједнички митови и историјска сећања,
- Заједничка масовна, јавна култура,
- Заједничка законска права и дужности свих припадника нације,
- Заједничка економија с територијалном покретљивошћу припадника нације.

Национални идентитет је суштински вишедимензионалан и никада се не може свести на један елемент. Један од ових елемената може бити доминантан у дефинисању националног идентитета, али не и довољан. Немогуће је генерализовати одреднице националног идентитета које би важиле у свим околностима и за све нације, већ их треба анализирати у сваком социјалном, политичком, економском и историјском контексту.

Аналогно западном и источном моделу нације, постоје западни и источни модел националног идентитета и они заправо представљају извор, основу из којих су се развили поменути модели нације. Неопходно је истаћи да модели нације и националног идентитета не постоје у стварности тако круто одређени, већ се они као такви у литератури наводе ради лакшег дефинисања. Заправо, они су последица различитих политичких и историјских околности.

Национални идентитет према западном моделу у себе укључује осећај политичке заједнице, колико год оно било незнатно. Политичка заједница подразумева бар неке заједничке институције и кодекс права и дужности за све припаднике заједнице. Она

[15] Социјализација представља процес социјалног учења којим чланови друштва усвајају облике понашања карактеристичне за културу и окружење у којима живе и формирају се као личност. Посебно место заузима језик културе којој припада, улоге које су специфичне за културу у којој живи, као и норме понашања (Кордић&Пајевић,2007 : 219).

такође указује на одређени друштвени простор, ограничену територију, са којом се њени припадници поистовећују и сматрају да јој припадају. Сматра се да правна једнакост припадника једне политичке заједнице у њеној омеђаној територији претпоставља извесну меру заједничких вредности и традиција међу становништвом. Нације морају имати извесну меру заједничке културе, грађанску идеологију, заједничке вредности и идеје које повезују становништво. Западни модел националног идентитета сматра да су заједничка историјска сећања, митови, симболи и традиције ти који уједињују. Можемо уочити да се код западног модела истиче слободан избор припадања одређеној нацији.

Источно схватање националног идентитета у први план ставља осећај везаности за претке, нација се схвата као колективни идентитет који се преноси кроз митове, заједничку културу и историју. Код етничког модела националног идентитета не постоји слободна воља у избору припадности нацији. Припадност одређеној нацији стиче се рођењем и самим тим национални идентитет је непроменљив.

Интензитет националних идентитета код оба модела нације није исти. Снажнији је код етничког модела него код политичког или грађанског.

Мијалковић (2011) прави класификацију националног идентитета на: хомогене и хетерогене националне идентитете и на традиционалне и конструисане идентитете.

Хомогени национални идентитети су идеални идентитети и они настају као резултат компромиса између етничких, верских, расних, културних, политичких, економских и других идентитета. Што су наведени идентитети складнији, то је становништво толерантније. Супротно хомогеном националном идентитету је хетерогени национални идентитет. Хетерогени национални идентитет се јавља код мултиетничких, мултиконфесионих, идеолошко фрагментираних друштава.

Постоје две димензије националног идентитета (Мијалковић,2011 : 152):

- Унутрашњи идентитет,
- Спољашњи идентитет.

Димензија унутрашњег идентитета назива се још и димензија самоидентефикације (самооцене). Самоидентификација је свест о припадности нацији и о потребама промовисања, заштите и унапређења националних вредности и интереса. Оно што се везује за ову димензију је субјективност, донекле духовна (теолошка) веза са националним идентитетом.

Димензија спољашњег идентитета се назива и димензија идентификације. Национални идентитет се вреднује у односу на друге. Вредновање је често необјективно, оптерећено предрасудама, догађајима из историје, политиком и сл. Зато је ова димензија донекле и објективна, јер су то видљиви елементи разликовања.

Национални идентитет је заправо резултат унутрашњег и спољашњег идентитета. То је трајан и динамичан феномен који настаје социјализацијом личности. До промене идентитета долази због промена чинилаца који га детерминишу. У зависности од брзине, обима и значаја промена, промене националног идентитета могу бити еволутивне и брзе, односно незнатне и суштинске.

Емоционални набој који са собом носи национални идентитет умногоме објашњава силу која повезује људе са својом нацијом, и они се са њом идентификују афективно, несвесно, верујући да су са њом судбински повезани. Веза између нације и појединца је најјача управо код националног идентитета. Веровање у заједничко порекло или историју производи осећај солидарности и повезаности, осећај припадања.

Национална идентификација постаје нарочито значајна у време већих друштвених промена, када долази до промена образаца идентитета, када се јавља потреба за обликовањем новог идентитета. Национални идентитет постаје посебно важан у немирним временима када постаје уточиште и пружа осећај сигурности, о чему ће касније бити речи.

### 3.1.1. Теоријско одређење националног идентитета

Постоји неколико теоријских праваца који се баве питањем природе националног идентитета. Као и код истраживања природе нације, ни код истраживања природе националног идентитета не постоји јединствени теоријски приступ. Теоријски приступи кроз које је посматрано схватање нације, примењиви су и за тумачење различитих схватања националног идентитета:

1. Примордијализам;
2. Инструментализам;
3. Конструктивизам;
4. Етно-симболизам;
5. Модернизам.

*Примордијализам*

Примордијализам сматра националне идентитете друштвеном реалношћу која постоји већ двадесет хиљада година и представља претходницу нација. Према овој теорији, исконске културне везе и национални идентитети не могу да буду избрисани, већ само ослабљени и раздељени различитим друштвеним и политичким активностима.

Примордијализам полази од становишта да је национални идентитет фиксан и трајан, односно, непроменљив током живота. Према овом схватању национални идентитет се стиче рођењем и представља везу са прецима. Национална осећања нису везана за конкретне и рационалне чињенице, већ су независна од стварних односа и потреба појединаца.

Примордијалистички приступ настао је након првих истраживања у САД, везаних за испитивање националног идентитета досељеника. Истраживањем је праћен процес мењања националног идентитета код досељеника током процеса интеграције[16] у заједницу. Резултати истраживања су били изненађујући. Упркос очекивањима, до потпуне асимилације није дошло, очувани су важни елементи националних идентитета досељеника који се одржавају и у трећој или четвртој генерацији имиграната. (Милошевић-Ђорђевић,2003 : 129)

Управо је ово истраживање подстакло истраживаче да националном идентитету припишу карактеристике непроменљивости и урођености. Према Путињи и Стреф-Фенару (Путиња&Стреф-Фенар,1997) национални идентитет је фундаменталан из два разлога:

- Физичке, религијске и друге карактеристике које појединац стиче рођењем и које га суштински одређују;
- Он је идентитет који се преноси емоцијама, инстинктом, успоменама.

Идеја о специфичности примордијалних веза и осећања у односу на грађанска осећања и везе нашироко је била преузета у студијама о етницитету како би се протумачила изворност и фундаменталност националног идентитета. Он је примаран зато што се појединац рађа с конститутивним елементима свог националног идентитета (или их стиче одмах по рођењу): то су физичке карактеристике, презиме, племенска или

[16] Интеграција у заједницу се састоји из четири фазе и оне су: компетенција, конфликт, адаптација и асимилација.

верска припадност, наиме сви они елементи који га повезују с тобожњим прецима чија се баштина преноси с једне генерације на другу. По мишљењу примордијалиста, управо та утврђеност националног идентитета у (фиктивној или стварној) проширеној сродничкој групи придаје различитим облицима етничке привржености принудну снагу изведену из моралне дужности која налаже да се према "својима" показује солидарност. (Путиња&Стреф-Фенар,1997 : 100-101)

Фундаменталност националног идентитета почива на претпостављеном постојању заједничких психолошких потреба свих људских бића, као што су потреба за припадношћу, потреба да се буде прихваћен од стране других, те потреба за самопоштовањем. Међу свим облицима идентитета које појединац може имати, национални идентитет најпотпуније одговара тим потребама, зато што нација у пуном смислу речи представља уточиште из којег човек не може бити избачен и у којем никад није сам.

Као и сваком другом теоријском приступу, и овом се упућује низ различитих критика. (Милошевић-Ђорђевић,2003 : 130) Први недостатак овог приступа јесте када појединац има двојни идентитет. То је најчешће случај код особа из мешовитих бракова, односно, када им родитељи припадају различитим нацијама.

Други недостатак јесте чињеница да национални идентитет није за свакога најбитнија димензија. Такође, ту су случајеви порицања, одбацивања националног идентитета. Порекло није за свакога кључне осећање.

Трећи недостатак овог приступа представља чињеница да се национални идентитет развија и мења у току живота и зависи од друштвене ситуације у којој се сама нација налази.

Четврти и последњи недостатак овог приступа огледа се у чињеници да се национални идентитет може променити у току живота. Неки аутори чак наводе да до промене националног идентитета долази услед промене животних околности или пак одрастања.

Као реакција на примордијализам јавља се читав низ теоријских праваца који представљају супротност овом тумачењу природе националног идентитета. Управо примордијализам представља повод развоја многих теоријских праваца.

На основу наведеног можемо закључити да је главна одлика примордијалистичког правца управо тврдња о урођености и непроменљивости националног идентитета. Иако можемо сматрати покушајем да се да на важности националном идентитету, он је погрешан. Национална свест и национални идентитет

представљају субјективан осећај, унутрашњу, духовну повезаност са нацијом и као што је већ речено, нису етнички одређени, значи нису урођени.

*Инструментализам*

Инструменталистичка теорија представља под-групу модернистичких теорија, али због његове посебности и значаја биће представљен независно од модернистичког правца. Инструментализам третира национални идентитет као инструмент или стратешко средство којим би се остварили одређени интереси. Према овом теоријском оквиру, људи постају део неке етничке групе оног тренутка када од ње имају највеће користи, а етничка припадност егзистира зато што је корисна. Према инструменатлистичком схватању природе националног идентитета, национални идентитет је променљив и везан за друштвене околности у којима се појединац налази. На основу променљивости и флуидности националног идентитета може закључити да су националне групе вештачке и створене ради остваривања одређених интереса.

Међутим, овај теоријски концепт не искључује ирационалну и емотивну компоненту националног идентитета. Ове димензије долазе посебно до изражаја током међуетничких конфликата, са чиме се слаже и инструменталистички правац. Представници овог правца сматрају да етничка припадност није само мешавина осећања, већ и средство које политичка власт успешно користи за унапређење неких групних интереса. (Milošević-Đorđević,2003 : 130) Зато су етничке групе уједно и интересне групе. Међутим, треба навести да се „избор“ националног идентитета не мора увек доводити у везу само са материјалним бенефицијама, већ може одражавати и психолошку сатисфакцију, емотивно задовољство или социјалну привржености.

Недостаци овог приступа огледају се у чињеници да је национални идентитет често снажан мобилишући фактор, покретач. Такође, не може се порећи чињеница да он понекад представља суштинску карактеристику неких људи[17]. (Milošević-Đorđević,2003 : 131)

[17] Инструменталисти не могу да објасне чињеницу да су људи спремни да се боре, упркос угрожености свог живота, за своју нацију без материјалних мотива.

*Конструктивизам*

Конструктивизам, који као теоријски правац постаје значајан средином 1970. године, заснован је на тези о етничкој припадности као друштвено конструисаном идентитету. Надоградњом конструисаног идентитета етничке границе постају флексибилне, а етничка припадност динамична, прилагодљива и варијабилна. Конструктивизам представља новији приступ који комбинује поједине аспекте примордијалистичког и инструменталистичког схватања националног идентитета. Према овом приступу, национални идентитет се изграђује током живота и ствар је избора појединца. (Кнежевић&Радић,2016 : 63)

Према конструктивзму национални идентитет има две димензије(Milošević-Đorđević,2003 : 131):

- Обухватност – варира од веома јаке (одређује живот појединца) до веома слабе ( не одређује живот појединца).
- Додељивање – односи се на додељивање националног идентитета од стране других. Национални идентитет се не формира у социјалном вакууму, он се изграђује у интеракцији појединa са околином, али и другим појединцима који нас виде као припадника одређене нације.

Конструктивизам обухвата неколико приступа националном идентитету. Један од њих је концепт појавне етничке припадности који умањује значај утицаја културног наслеђа, а наглашава припадност одређеним социо-економским слојевима као детерминанту националног идентитета. Овај концепт етничког идентитета је настао у процесу интензивне индустријализације, и наводи се утицај концентрације разних имигрантских група са сличним животним стиловима и класним интересима на јачање сродства и пријатељских веза, али и самих идентитета.

У конструктивистичком правцу се може издвојити и теорија етницизације у неповољним ситуацијама, односно приписивање етничке припадности појединцу (од стране владе, школе, медија, цркве, своје средине или чак имиграната) некој етничкој групи и нацији. У оквиру конструктивизма су и тезе о националном идентитету као историјски заснованој категорији у чијем центру се налази етнички, а не национални (државни) простор. Новије социо-конструктивистичке идеје наглашавају социјални аспект националног идентитета и расе као полазну тачку код формирања (конструисања) националног идентитета и његовог каснијег очувања, а са друге стране

умањују значај родне основе етницитета, утицаја политичких и економских интереса у конструкцији етничке припадности и ограничења која носи такав социјални конструкт. (Кнежевић&Радић,2016 : 63)

*Етносимболизам*

Етносимболизам, како смо већ истакли у поглављу о нацији, представља синтезу периналистичке и модернистичке традиције.

Сваки реалистички приказ националног идентитета мора се клонити поларних крајности примордијалистичко-инструменталистичке дебате и њеног бављења са једне стране, утврђеношћу културних образаца у природи, и са друге, манипулативношћу етничких сентимената и непрекидном културном пластичношћу. Културни идентитет треба представити са историјског, субјективног и симболистичког становишта. Колективни културни идентитет не односи се на једнообразност елемената током генерација, већ на осећаје континуитета из генерације у генерацију дате културне заједнице, на њихова заједничка сећања о ранијим догађајима и раздобљима у њеној историји, као и на представе које свака генерација има о колективној судбини те популационе јединице и њене културе.(Смит,2003 : 46-47) Ентони Смит тврди да доминантне културе не могу асимиловати етничке групе кроз едукацију, зато што етничке групе опстају кроз поштовање и практиковање етничке културе. Такође, Смит наглашава важност историје и митова као симбола који повезују једну заједницу и покрећу процес стварања националног идентитета.

Промене идентитета односе се на степен до којег трауматична дешавања нарушавају основно ткиво културних елемената који чине осећање континуитета, заједничка сећања, вредности.(Смит,2003 : 46-47) Типични догађаји који доводе до промена културне садржине су рат, изгнанство, поробљавање, прилив имиграната и верско преобраћање.

Те промене националног идентитета нас наводе на закључак да комбинација често неповољних спољних чинилаца и богате унутрашње историје може допринети и продужавању националног идентитета.

*Модернизам*

Модернистичка теорија полази од премисе да су до 1800. године у већини случајева етнички идентитети постојали искључиво на локалном нивоу. Како у то

време нације нису ни постојале, немогуће је говорити о националном идентитету тог времена. Како је нација модерна творевина, а она је носилац националног идентитета, добијамо закључак да је и национални идентитет појава модерног доба, са чиме се слажем, упркос постојању других теоријских становишта.

Према мишљењу Ернеста Гелнера, једног од најпознатијих теоретичара модернизма, национални идентитет представља продукт модерне, епохе индустријализације. Гелнер наглашава да је нација скорашњи феномен чији се корени везују за период Француске револуције. Нације и национални идентитет су продукти процеса модернизације исто као и савремено западно друштво, укључујући капитализам, индустријализам, секуларизацију и стварање бирократског државног апарата. Према мишљењу аутора, нација и сви други феномени проистекли из ње нису нови само у хронолошком смислу, већ и у квалитативном (Вукоичић,2012 : 33).

Модернистички теоретичари често наглашавају и елемент измишљања традиција (Хобсбаум) тј. стварања националних митова с циљем стварања осећаја историјског континуитета и заједничке судбине. Понекад се јавља и манипулација културним симболима с циљем стварања осећаја припадности неком политичком ентитету односно нацији.

Корунић(2003) истиче да током епохе Модерне, унутар модерног друштва сваки народ у својој средини, изграђују засебну националну културу, развија стандардни модерни књижевни језик, ствара модерну књижевност, развија науку и научне институције, ствара уметност, утемељује и ствара нове културне националне институције, ствара нове националне вредности и садржаје, развија писменост, образовање и образовне институције. На тим основана, које се непрекидно мењају, сваки народ темељи засебни културни идентитет. Ова истраживачка струја посебно наглашава значај интелектуалаца за настанак и одржавање нација. Наиме, интелектуалци су онај друштвени слој који је заслужан за успостављање и ширење национализма, а преко њега и за успостављање националне свести, односно за изградњу националног идентитета.

Модерно друштво развија нов политички систем. Настаје дуго раздобље формирања модерних демократија, које поступно остварују грађанске слободе, вишестраначки политички системи, слободне изборе, нов систем парламентаризма и представничке власти, поделу власти на законодавну, извршну и судску власт, раздобље формирања најважнијих националних институција, остварења националног суверенитета, увођења у живот начела једнакости и слободе, изградње модерне нације

и националне државе итд. На тим основама (на политичком систему утемељеном на грађанском друштву и његовом правном и политичком поретку) сваки народ организује целокупни јавни живот и мобилише целокупну јавност. На тим основама настаје модерна нација и национални идентитет. (Корунић,2003 : 11)

## 3.2. Чиниоци националног идентитета

До које мере је национални идентитет присутан у одређеном друштву, у зависности је од жеље дате нације да сачува свој идентитет. Било да се национални идентитет посматра са политичке или етичке позиције, састоји се из великог броја чиниоца. Као главни чиниоци националног идентитета наводе се:

- Језик ;
- Мит и митологија;
- Религија ;
- Национална култура;
- Историја;
- Карактер, менталитет, етнопсихологија;
- Територија, држава, симболи.

Идентитет не представља круту, непроменљиву датост. Да би могао да опстане он се мора прилагођавати времену у којем се налази. Када је реч о националном идентитету, нација која га носи кроз време, мора водити рачуна о томе да основне карактеристике идентитета остану исте и препознатљиве за друге нације, али прилагођене времену у којем се налазе. Уколико карактеристике националног идентитета остану заробљеници историје, са сваком новом генерацијом третираће се као успомене које могу бити превазиђене и одбачене. Али не смемо заборавити да национални идентитет представља скуп најбољих карактеристика једне нације. Прихватањем нових идеја и њиховим прилагођавањем сопственим карактеристикама, нација чува свој идентитет. Очување националног идентитета заправо значи очување својих корена, својих националних карактеристика.

*Језик*

Језик[18] је основна и најважнија карактеристика нације. То доказује чињеница да једна нација не мора имати сопствену државу, може добровољно или присилно да се сели и исељава из једног подручја у друго, да изгуби своје обичаје и симболе, па чак и религију. Уколико постоји систем речи који је карактеристичан само за ту нацију, а неразумљив за остале, гарантује се постојање националног идентитета.

Базић (2009) истиче да се у језику одражава појмовни свет којима влада једна нација, али он истовремено утиче на даље обликовање националног идентитета путем олакшавања комуникације унутар нације. Он успоставља унутрашњу националну кохезију и због тога у јавним односима формира два простора (Базић,2009 : 50):

- Комуникацијски;
- Симболички.

Први обухвата све чланове језичке заједнице који могу разумети поруке језика, а други обухвата све оне који у изворности језика проналазе симбол свога заједништва. За национални идентитет је посебно значајна ова друга компонента језика, где се језик јавља као један од основних националних симбола.

Симболички простор је важан за разумевање односа између језика и идентитета у којем треба разликовати идентитет језика од језичког идентитета[19]. Језички идентитет је управо оно што чини разлику између нација.

Језичке разлике не постоје само између нација, већ и у оквиру једне нације. Те разлике у оквиру нације имају регионални и локални карактер. Говоримо о различитим дијалектима који могу бити толико различити да доводи до неразумевања између припадника исте нације. Зато је за нацију битан књижевни језик као доминантан медиј унутар националног комуницирања. Језик јавне комуникације је онај језик који разумеју сви и служи свим припадницима нације за остваривање њихових потреба.

Нација може имати своју територију, државу, националне симболе, религију, али уколико током времена из било којих разлога дође до потискивања матерњег језика у корист неког другог језика, доћи ће и до урушавања основног темеља на којем почива национални идентитет (Радаковић,2009 : 93). Ово губљење основе националног

[18] Морамо истаћи да постоје нације које имају више језика јер су састављене из више народа и етничких група. Такав је случај са нпр белгијском нацијом која равноправно говори француски и фламански језик.
[19] Идентитет језика, схвата језик као јединицу у скупу језичке разноликости, док је језички идентитет везан за појединца и језичку заједницу (Базић,2009 : 50 , према Шкиљан, 1998 : 252)

идентитета траје веома дуго, али није занемарљиво. Заправо, сведоци смо да се тај процес дешава у српском националном идентитету. О чему се заправо ради? Током времена у националном језику појављује се све више страних речи и израза, деца носе имена карактеристична за друге нације, постаје популарно учење страних језика и сл.

*Мит и митологија*

Шта је мит? Мит је прича од давнина, заправо, приповест. У миту живи и национална свест. Његов задатак је да пробуди одређена осећања, јер се у миту таложи најдубље животно искуство читавих покољења. Приче објашњавају и оправдавају неке судбоносне преокрете у животу човека, или извесне облике устројавања нације. Мит говори о томе како је неки догађај из живота једне нације настао. Дешава се да изазива чежњу за прошлим златним временима националног живота, а затим и да прераста у пророчанско предсказање и очекивање ускрснућа тог времена.

Идентитет изграђен на основу мита може се разумети као редослед или комбиновање појединих националних слика из прошлости. Митске вредности кроз национални идентитет преносе се у кодовима које вековима имају исти или слични облик. Зато је улога мита у изградњи националног идентитета врло препознатљива и јака и иде до оне границе која га чини доминантним.

Мит и стварање митологије[20] код свих народа је важна тачка око које се групишу неки елементи националног идентитета. Мит као „света народна прича којој се верује“, поникла у народу, важна је колективна компонента око које се окупља народна енергија (Радаковић,2009 : 95). Мит и митологија стварали су одређени поглед на свет, на истакнуте појединце у нацији, па чак и на прве богове и религије. Мит је пре свега једноставна народна филозофија, вера у исправан пут, смисао борбе и свету земљу. Митологија је такође извориште народних заблуда, инспирација за нереална хтења.

У митовима, човек покушава да дође до првих и најопштијих одговора на питање о томе шта је свет који га окружује, одакле потиче и разлог постојања у том свету. Настанак митова везује се за велико раздобље древног човечанства. Митови су значајно допринели савременој спознаји људске цивилизације и културе.

[20] Митологија је нарочито у вези са религијом и служи да неким легендама, као и појединим старешинама и вођама, да натприродни карактер, како би народ прихватио њихову истинитост, односно нека морална и правна начела као и постојећу власт (Радаковић,2009 : 97).

Мит је не само један од најстаријих симболичких и културних форми већ и један од најмоћнијих извора свеукупног културног развитка човечанства. У митовима налазимо неуморна настојања човека да осветли свет око себе и сопствено место у њему.

*Религија*

Религија[21] је такође једна од значајних компоненти националног идентитета. Најранија људска друштва познавала су религијске симболе и обреде. Хиљадама година религија има снажан утицај на животе људи.

Религије се међу собом разликују, али имају и одређене заједничке карактеристике. Све религије имају низ симбола који изазивају осећање поштовања и страхопоштовања. Затим, све имају ритуале или церемоније у којима учествује заједница верника. У традиционалним друштвима религија има централну улогу у друштвеном животу. Религијски симболи и ритуали често су уклопљени у материјалну и духовну културу друштва, као што су музика, сликарство, књижевност, игре и сл.

Када је реч о националном идентитету, Ентони Смит (2003) констатује повезаност верских заједница и етничког идентитета. Иако су светске религије настојале да превазиђу етничке заједнице и нације, већина верских заједница подудара се са етничким групама. Закључујемо да постоји сличност између верског[22] и националног идентитета. Често се поклапају и узајамно јачају. Повезаност колективног идентитета једне заједнице са религијом можемо потражити и у потреби сваке од њих да сачувају сопствена божанства. Религија је снажно повезана са традицијом , обичајима и митологијом, па је код сваког народа допринела чувању његових посебности.

Религија је често била узрочник ратова, а цивилизација је забележила и ратове који су вођени искључиво из верских разлога. Током рата сложени идентитети ишчезавају и доминантан постаје онај који је најзначајнији у односу на сукоб. Тај идентитет је скоро увек је одређен религијом.

[21] Религија јесте део идентитета једне нације, али није њена искључива привилегија. Постоји више нпр муслиманских нација. Наравно, постоје нације којима религија јесте основна карактеристика идентитета, као код Јевреја.

[22] Верски идентитет се заснива на усаглашавању културе и њених елемената:вредности, симбола, митова, традиције. Он удружује вернике који сматрају да су им заједнички извесни симболички обреди, вредносни системи и традиција (Смит,2003 : 19).

Ентони Смит (2003) напомиње да је вера снажно утицала на опстанак појединих народа, али и на посебности унутар саме вере које су значајно утицале на формирање националног идентитета. Сопствена верска доктрина је повезана са одбраном властитог идентитета, у борби за националну самосталност.

*Национална култура*

Свака нација има посебну културу која даје основну структуру и значење националним појавама, процесима и односима. Култура је онај домен човека у коме се он конституише као специфична људска индивидуа.

Успостављање односа између идентитета и различитих историјских искустава, која су утицала на обликовање културе, представља трагање за оним елементима културе који у себи садрже специфичност националног културног развоја. Та специфичност чини да културни идентитет постане она одредница која ће националном идентитету дати одређени значај (Базић,2009 : 51).

Национална култура се може поделити на (Радаковић,2009 :102):

- традиционалну и савремену;
- материјалну и нематеријалну.

Под традиционалном културом подразумева се стваралаштво настало у прошлим временима које је пренето у данашње време. Савремена култура представља сва новија људска достигнућа.

Материјална култура (можемо је назвати и културном баштином) представља људско материјално стваралаштво. Нематеријална култура се може поделити на духовну и социјалну. Духовни аспект се односи на стара веровања и обичаје из којих су произашле савремене религије. Социјални аспект односи се на традиционалне облике социјалне организације.

Национална култура подразумева достигнућа једне нације. Свака национална култура као основно значење наводи оне идеје на основу којих се одређује шта се у датој заједници сматра важним, вредним и пожељним. Вредности и норме се разликују од културе до културе.

Очување културне националне границе постаје важно када су те границе под притиском. Нагле друштвене промене могу да угрозе психу појединца, а стабилно национално језгро обезбеђује спону са прошлошћу, постаје извор самопоштовања. Ако

неко каже да познаје националну културу, то може да значи да је веран својим прецима и властитој националној прошлости (Ериксен,2004 : 122).

*Историја*

Историја је важан елемент колективног идентитета, јер идентитета нема без сећања, она је нешто што нације носе кроз свако будуће време.

Морамо ипак истаћи да не постоји апсолутно објективна национална историја. Она је увек у већој или мањој мери субјективна. Једна нација, преко својих историчара, а како тврди и Ериксен (2004) ,увек настоји да своје историјске поразе ублажи а неке чак прогласи за победу. То значи да нације могу битно да реинтепретирају историју да би учврстиле колективни идентитет.

Национална историја је у тесној вези са митовима. Са сваком новом генерацијом, свако будуће време удаљује припаднике једне нације од њених важних историјских догађаја. Како свака генерација има своју историјску сцену, она у својој колективној свести прошле историјске догађаје чува на тај начин што их претвара у митове (Ериксен,2004 : 125).

Заједнички преци[23] су присутни у животу нација, која памти претке који су стварали њену историју, бранили њено тле, усавршавали њен језик, развијали њену културу, чували и преносили веру, гајили националну свест. Заједнички преци нису ма било који преци, већ они који су својим радом и стваралаштвом дали ток обликовању и одржавању нације и националног идентитета. Чини се да је мит о пореклу значајнији у оним случајевима када је заједничко порекло заправо изгубљено. Што је порекло неизвесније, оно се по сваку цену настоји доказати, макар и митовима.

Историјска сећања спадају у ред најспецифичнијих националних особености, које имају кључни утицај у формирању снажног националног идентитета. Колика ће та снага бити, зависи од нивоа познавања и очувања у националној свести значајних историјских догађаја и личности.

Национални симболи, обичаји и церемоније спадају у веома моћне чиниоце националног идентитета. Помоћу њих се изазивају одређене емоције код припадника

[23] Постоје тешкоће у одређивању стварне улоге порекла у дефинисању националног идентитета: тешко да је данас могуће наћи једну народну заједницу која се све време или барим дужи временски периода развијала аутархично. Те заједнице морале су долазити у контакт са другим групама или појединцима.

нације. Покрећу их да активно учествују у животу нације и на тај начин доприносе континуитету националних вредности (Базић,2009 : 53).

Свака нација стварајући и чувајући своју историју изграђује посебност у односу на друге нације. Модерна нација је мора чувати, гајити, уколико не жели да постане невидљива.

*Карактер, менталитет, етнопсихологија*

Психологију једног народа можемо поделити на (Радаковић,2009 : 113):

- Национални карактер;
- Национални менталитет;
- Национална везаност.

Национални карактер је конструкт који означава сложени однос црта карактера и образаца понашања, типичан за једну нацију. У тај сложени однос особина везаних за национални карактер улазе темељне и општеприхваћене вредности једне нације, животна начела, навике, основни ставови, црте личности, особине темперамената, стремљења и уверења.

Услед различито мотивисаних злоупотреба, појам националног карактера стекао је лошу репутацију и за многе психологе и етнологе је постао контроверзан. Теоријски је најприхватљивији концепт националног карактера заснован на усвајању истог темељног искуства (заједничка историја, језик, вера, обичаји, веровања) припадника једне нације, што доводи до формирања језгра карактера које је заједничко готово свим члановима те нације. Такав појам националног карактера близак је појму друштвеног карактера.

Национални менталитет је конструкт који се везује за начин мишљења, схватања, склоности и расположења. На све компоненте националног менталитета снажан утицај имају традиција, обичаји, религија и култура једне нације. Код људи који живе заједно, јављају се исте или бар сличне представе, осећања и тежње. Те промене које наступају у њиховој свести и услед којих се они духовно изједначавају, стварају једну интимну, унутрашњу везу. Управо се на ту везу мисли када се говори о заједничкој свести чланова једне групе.

Национална везаност је сентимент који обухвата различита позитивна осећања и систем повезаних ставова чији су објекат сопствена нација, језик, држава, историја и

култура, а истовремено укључује и негативне емоције, уверења, ставове који настају као реакција на угрожавање националне слободе. Национална везаност подразумева развијену националну свест, оформљен национални идентитет, као и осећање привржености нацији, али без идеализације властите и потцењивања туђе нације.

*Територија, држава, симболи*

За нацију је важно да има своју границом одређену територију на којој егзистира као политичка и економска заједница на којој организује свој културни, економски, политички и сваки други облик живота. Национална територија и држава могу, али не морају да се поклапају. Мали је број нација у свету чија се територијалност поклапа са државношћу.

Одређена територија може бити блиско повезана са другим чиниоцима националног идентитета, на пример културом. Трајно заустављање народа на одређеној територији отвара услове за стварање трајније заједнице. То наговештава да појам националног идентитета укључује неко осећање политичке заједнице, колико год оно било незнатно, о чему говори и Ентони Смит у *Националном идентитету* (2003). Политичка заједница подразумева бар неке заједничке институције и један кодекс права и дужности за све припаднике заједнице. Она представља простор са којом се њени припадници поистовећују и којој сматрају да припадају (Радаковић,2009 : 119).

Сентименти који се јављају у вези територије су последица живота, стварања и обичаја који су настали и који се дешавају на датој територији. Привржености одређеној територији има митско и субјективно својство. Она је често света земља, земља наших предака, наших краљева и мудраца, песника и свештеника, што је чини нашом домовином. Ми припадамо њој, колико и она нама. Чак и када је дуго одвојена од домовине, нација може и даље постојати захваљујући јако носталгији и духовној привржености.

Држава представља круну која потпуно заокружује један национални идентитет. Један народ формирањем властите државе може сачувати и развијати властити национални идентитет[24]. Данас државе нису више национално хомогене, већ хетерогене, што значи да је чине припадници више различитих нација. Таква држава

[24] Национални идентитет се доживљава као припадност територијално-државној целини, где се држављанство поистовећује са националношћу (Базић,2009 : 52).

мора да омогући другим националним идентитетима да се развијају не угрожавајући их а са друге стране, њиховим развојем не угрозити сопствено национални идентитет.

У оквиру државе нација се сматра заједницом људи, који су лојални држави и подржавају њену власт на државној територији.

Када говоримо о националним симболима[25], они могу постојати иако нација нема сопствену државу. Они се нешто што нација носи као властито обележје. То обележје има двоструку улогу: као међусобно препознавање припадника исте нације, и као обележје нације која се тиме разликује од других нација.

Појавом државе, симболи добијају своју заокруженост и данашњи значај. Етнички, територијални и национални симболи добијају државни значај и постају државни симболи[26]. Симболика се одувек користи за означавање идентитета и за потврђивање привржености друштвеној групи или „породици“, основним јединицама друштва. Било да се заснивају на заједничким веровањима или заједничким интересима и активностима, све групе имају сопствене симболе идентитета. Они могу да буду у облику тотема, барјака, застава или изражени кодексима одевања или преко ритуализованих форми понашања (Станаревић,2012 : 110).

Томас Хилан Ериксон (2004) износи мишљење да је у периодима промена, национални симболизам од пресудног значаја за очување националног идентитета. Елементи националног симболизма могу бити распоређени од националног језика и вере до родбинског система и начина живота. Враћање идентитету је карактеристично у периодима када га нешто угрожава.

## 3.3. Функције националног идентитета

О питању функција националног идентитета најобухватније се бавио управо Антони Смит. Сва каснија истраживања функција националног идентитета су започета управо на његовим тврдњама, а често, нису ни напуштала тај мисаони оквир. Све функције националног идентитета можемо поделити на спољашње и унутрашње.

[25] Поједина истраживања указују на то да су сви људи у почетку свог антрополошког развоја имали сличне симболе, чији су трагови видљиви на антрополошким налазиштима. Тек развој већих људских заједница условио је и развој специфичних симбола везаних за дату заједницу. На основу овога можемо закључити да су извори националних симбола различити.

[26] Антони Смит (2003) државне симболе назива атрибутима нације. У атрибуте нације он убраја заставе, химне, параде, монете, престонице, заклетве, народну ношњу, фолклор, музеје, ратне споменике, пасоше, границе. Антони Смит атрибутима нације признаје скривене аспекте као што су бајке, народни јунаци, националне реакције, народна радиност, правне процедуре, образовна пракса и сл.

Спољашње функције националног идентитета су:

- територијална,
- економска,
- политичка.

Територијална функција националног идентитета огледа се у одређеном географском простору у оквиру којег припадници нације живе и раде и где се налазе њихови духовни центри. У њима напајају своје емоције и снаже свест о националној припадности и националним вредностима (Базић,2009 : 40). Територијална функција је значајна јер се путем националног идентитета припадници нације повезују и поистовећују са простором који насељавају. Јаче повезивање са територијом има за последицу борбу за опстанак на датом простору, борбу за опстанак државе, а самим тим и борбу за очување националног идентитета.

У економском погледу, нације прихватају тежњу за контролом над територијалним ресурсима, укључујући радну снагу. Оне разрађују јединствену поделу рада, те подстичу мобилност добара и радне снаге, као и расподелу ресурса међу својим припадницима у домовини.

У политичком погледу национални идентитет подупире државу и њене органе.. Одабир политичког кадра, регулација политичког понашања и избор влада утемељени су на мерилима националног интереса, за који се претпоставља да одсликава вољу и национални идентитет популације (Смит,2003 : 33).

Најзначајнија политичка функција националног идентитета је његово легитимисање заједничких законских права и дужности правних институција, које одређују особене вредности и карактер нације и одражавају вековне народне обичаје и народни ред. Једноставније речено, национални идентитет легитимише власт. Позивање на национални идентитет данас је постало главна легитимација друштвеног поретка и солидарности.

Најзначајнија унутрашња функција националног идентитета је социјализација припадника нације као држављана и грађана. Национални идентитет се испољава у виду привржености и љубави према нацији. Данас се то постиже обавезним, стандардизованим, јавним масовним системима образовања, помоћу којих државне власти очекују да усаде националну оданост и особиту, хомогену културу.

Нације је позвана да обезбеди друштвену спону међу својим припадницима и класама дајући им репертоаре заједничких вредности, симбола и традиција. Коришћење симбола, застава, монета, химни, униформи, споменика и церемонија подсећа припаднике нација на њихово заједничко наслеђе и културно сродство.

Осећање националног идентитета је моћно средство за одређивање и лоцирање појединачних ја у свету кроз призму колективне личности и њене особене културе. Заједничка, јединствена култура омогућава да сазнамо ко смо ми у савременом свету. Откривањем културе, ми откривамо себе.

Тај процес самодефинисања и лоцирања представља по много чему кључ за национални идентитет, али је и елемент који изазива највише сумњи.

Сматрам да је унутрашња функција, самоидентификација, најзначајнија функција националног идентитета. Зашто тако мислим? Свако припадништво почиње изнутра, од осећаја да припадамо некоме/нечему. Уколико се не сматрамо припадницима одређене нације, уколико не осећамо њену душу, сваки разговор о територијалној и политичко функцији постаје бесмислен.

Јасна Милошевић Ђорђевић (2003) сматра да су функције националног идентитета:

- Политичка функција - она поставља границе међу групама, указујући на заједничке интересе и поништавајући индивидуалне границе омогућава контролу;
- Јачање сопства – када не постоје довољно других јаких идентитета појединаца и када је дошло до неоствареног развоја;
- Задовољава базичну људску потребу да се припада нацији.

На основу наведеног национални идентитет се може одредити као „културно и политичко повезивање чланова у датој политичкој заједници као целини, на основу прихваћених друштвених вредности и симбола, који обезбеђују интеграцију индивидуа и класа у једну супериорну заједницу“(Голубовић,1999 : 76).

Национални идентитет који почива на територијалној, односно политичкој основи, заснива се на вредностима које су уграђене у заједничку државу и културу које појединцима дају општи оквир за понашање и егзистенцију у датој политичкој заједници (Базић,2009 :42).

## 3.4. Национални идентитет и национализам

Један од најзначајнијих савремених друштвених феномена, произишао из концепта нације, јесте национализам без које националне заједнице не би имале своју политичку свест ни начин деловања, односно, другим речима, без које би се нације свеле на ниво етничких група. Заједно са религијом, овај феномен потенцира значај културе и националног идентитета насупрот „материјалним“ факторима који се често сматрају одлучујућим у глобалној политици.

Национализам је учење настало у Европи почетком деветнаестог века. Оно је било усмерено на то да утврди критеријуме за одређење популационе јединице која има право на власт која је искључиво њена, за легитимно вршење власти у држави и за исправну организацију друштва. Према том схватању, човечанство је подељено на нације, нације се препознају по извесним обележјима која се могу установити, а једини легитимни тип власти је национална самовладавина (Кедури,2000 : 33).

Национализам према Ханс-Урлих Велеру (2002) настаје као одговор на структуралне кризе раних модерних западних друштава[27] и њихових некада обавезујућих слика света. Класични вид тих криза модернизације јесте револуција. Револуције претпостављају ерозију старог поретка са последицом у виду делегитимације традиционалног институционалног устројства, посебно система власти.

Као и код нације и националног идентитета постоје различита тумачења национализма, такво је тумачење модерниста. По модернистима, управо је национализам творац националног идентитета. Ернест Гелнер то језгровито каже: „Национализам није буђење нација у којем оне доспевају до самосвести; национализам измишља нације тамо где оне не постоје, али му као ослонац требају неке већ постојеће диференцирајуће назнаке, чак и ако су оне, чисто негативне“ (Смит,2003 : 115).

Национализам представља комплексан политички и друштвени феномен, моћну комбинацију идеологије, осећања и принципа, која се уздиже изнад политичких и државних граница у својој намери да заштити групни културни идентитет[28] и осигура опстанак своје кључне компоненте, нације (Вукоичић,2015 : 167).

[27] Иако се сматра да је идеја национализма потекла од Француске револуције, заправо, револуције у Америци и Енглеско су започеле тај процес. Међутим, нису биле довољно јаке и ефектне. Француска постаје узор за конституисање национализма.

[28] Културни идентитет је повезаност појединца и његовог идентитета са културом друштва. Културни идентитет се изграђује у одређеним друштвено-историјским условима под којима настаје и развија се сама култура. Културни идентитет се формира захваљујући социјалном учењу у оквиру културног наслеђа, које чине језик, обичаји, обрасци понашања, вредности (Коковић,2008 : 126-128).

Појам национализам у последње време добија негативну конотацију, везујући се искључиво за радикалне и деструктивне облике национализма. У мору научних радова који се искључиво баве негативним аспектима и деформацијама национализма, занемарује се изворно значење национализма и шта заправо он представља. Из тог разлога, покушаћу да у даљем раду демистификујем појам национализма и отклоним негативне предрасуде које га прате.

### 3.4.1. Појмовно одређење национализма

Национализам се различито одређује у оквиру различитих истраживачких праваца. Заступници различитих праваца ће различито схватати однос нације и национализма: примордијалисти ће сматрати да нација претходи национализму, модернисти, постмодернисти и интеракционисти сматра ће да се нација јавља као производ политизације етничке везаности и етничких својстава крајем 18. и почетком 19. века и да представља последицу национализма, а према етносимболистима малобројне нације постоје и пре национализма, док се већина нација јавља после национализма (Бакић,2006 : 250).

Термин национализам користи се на неколико начина. Он према Ентони Смиту (2003) може да означава:

- Целокупан процес обликовања и одржавања нација или националних држава;
- Свест о припадности нацији, заједно са сентиментима и стремљењима усмереним на њену безбедност и просперитет;
- Језик и симболику нације и њене улоге;
- Идеологију, укључујући културну доктрину нација и националне воље, као и прописе за остварење националних стремљења и националне воље;
- Друштвени и политички покрет за постизање циљева нације и остварење националне воље.

Ентони Смит национализам дефинише као идеолошки покрет за постизање и одржавање аутономије, јединства и идентитета у име популације за коју неки њени припадници сматрају да представљају стварну или потенцијалну нацију.

Главне поставке идеологије национализма можемо дефинисати на следећи начин (Смит,2003 : 119):

- Свет је подељен на нације, од којих свака има своју индивидуалност, историју и судбину;
- Нација је извор целокупне политичке и друштвене моћи; лојалности нацији је изнад сваке друге врсте привржености;
- Људска бића морају се поистоветити с нацијом уколико желе слободу и самоостварење;
- Нације морају бити слободне и безбедне ако се хоће да у свету владају мир и правда.

Појмови национализма: аутономија, идентитет, национални дух, аутентичност, јединство и братство образују узајамно повезан језик који има своје церемоније и симболе. Ти симболи и церемоније су у толикој мери део света у којем живимо да на њих и не обраћамо пажњу. Ту спадају очигледни атрибути нација: заставе, химне, параде, монете, престонице, заклетве, народна ношња, фолклори, ратни споменици, као и њихови скривени аспекти као што су: народни јунаци, бајке, архитектонски стилови, народна радиност, форме урбанистичког уређења, правне процедуре, образовна пракса и војни кодекси (Смит,2003 : 124).

Национализам је модерна идеологија националне независности. Та национална независност укључује (Јањић,1988 : 88-89) :

- Осигурање јединства припадника нације као грађана и њихову интеграцију у хомогену целину;
- Уједињење у јединствену националну државу свих расељених;
- Очување културног идентитета као гаранције националне различитости;
- Изградњу и развој националне државе;
- Обнова застарелих институција нације.

Национални симболи, обичаји и церемоније основне појмове национализма чинећи их видљивим и разговетним сваком припаднику нације. Врлине које он слави јесу искључиво врлине националног „ја“, а злочини које осуђује су злочини који прете да то „ја“ да наруше. Посредством церемонија, обичаја и симбола, сваки припадник заједнице учествује у њеном животу, емоцијама и врлинама и преко њих се посвећује њеној судбини. Чинећи опипљивим идеологију национализма и појмове нације, церемоније и симболика доприносе осигуравању континуитета једна апстрактне

историјске и судбинске заједнице. Националистички симболи се односе на три главне ствари: територију, историју и заједницу.

Историчар Петер Алтер национализам дефинише као идеологију[29] и политички покрет који сматра да је суверена национална држава пресудна, увек присутна вредност и који успева да мобилише политичку вољу народа или широких делова становништва (Крејмер, 1997 : 856).

Ернест Гелнер дефинише национализам као политички принцип према којем се политичка и национална целина морају подударати. Он такође истиче да национализам као сентимент, или као покрет, најбоље се може дефинисати преко овог принципа. Националистички сентимент јесте осећање беса изазвано нарушавањем овог принципа, или пак осећање задовољства које се рађа ако се он поштује. Националистички покрет јесте покрет који почива на таквом сентименту.

Национализам, барем онако како то сматрају Гелнер и други савремени социолози, експлицитно се или имплицитно позива на неку нарочиту везу између етницитета и државе. Према томе, национализам би био етничка идеологија према којој одређена група треба да доминира у држави. Онда је национална држава, држава у којој превласт има једна нација, а основна обележја њеног идентитета често су и интегрисана у званичну симболику и законодавство.

Бенедикт Андерсон говорећи о замишљеној заједници, говори заправо о снази и жилавости националног идентитета и сентимената. Чињеница да су људи спремни да дају живот за нацију, каже он, сведочи о њеној огромној снази. За Андерсона национализам зависи пре свега од „конвергенције капитализма и штампарске технологије о фаталној разноликости људског језика“ (Крејмер,1997 : 859).

Упркос разликама које постоје између гледишта Андерсона и Гелнера, она су компатибилна. И један и други наглашавају да су нације апстрактне заједнице суштински другачије од ранијих заједница, заснованих на родбинским односима.

И Гелнер и Андерсон наглашавају да су нације, колико год оне себе сматрале старим, заправо модерни феномени. Националистичка идеологија настала је у Европи и европској дијаспори у време Француске револуције[30]. Пошто је национализам модеран

[29] Изједначавење национализма са идеологијом је погрешно и оно је својствено западном моделу схватања нације. Идеологија је поглед на свет, национализмом спознајемо сами себе. Док, идеолошким погледом на свет све претварамо у идеологију, па тиме и национализам.

[30] Обожавање националне државе постала је главна тема након Француске револуције. Револуција је произвела идеје и праксе које су се проширили на национализме широм света: дефиниције суверене нације и националног држављанства, израда устава, патриотски ритуали модерне националне државе, успостављање националног образовања и ширење националне пропаганде.

феномен који је свој пун процват достигао кад и писана историја, настанак нације далеко је лакше проучавати него историју немодерних народа. Национализам наглашава солидарност између богатих и сиромашних.

Хобсбаум наглашава улогу национализма у стварању индустријске економије и транзицији од локалних ка националним економским системима. За њега национализам има економско порекло. Национализам за Хобсбаума је снажан политички и културни израз процеса модернизације који су разорили старије друштвене хијарархије, произвели нове друштвене страхове и створили нове идеологије (Крејмер,1997 : 861).

Национализам означава национални карактер, осећање привржености нацији и заступање њених интереса, настојање да се оствари независност нације, политички програм националног окупљања и облик организације, јачање свести о нацији и политичку филозофију националне државе, стављање сопствене нације изнад осталих нација, доктрина о светој изабраности нација итд (Јањић,1988 : 85).

Национализам се позива на неку врсту метафоричког сродства. Национализам може да задовољи неке потребе које је раније задовољавало сродство: он нуди безбедност и осећај континуитета, а нуди и могућност да се изгради и каријера, путем јединственог система образовања и тржишта рада (Ериксен,2004 : 187).

Он је апстрактна верзија нечег конкретног што код појединца побуђује снажна осећања. Национализам је заправо идеологија националне државе[31]. Национализам легитимише државни апарат, али мора и да задовољи легитимне потребе становништва.

Национализам значи: систем идеја, доктрина, слика света која служи стварању, мобилизацији и интеграцији веће солидарне заједнице, али пре свега легитимацији нововремене политичке владавине (Велер,2002 : 15).

Не можемо порећи да постоје два опречна становишта о национализму. Према првом, национализам је у основи позитивна појава која се манифестује као љубав према сопственом друштву и његовим вредностима, као осећај припадности нацији. То је позитиван национализам. Према другом, могућа је појава величања вредности сопствене нације на рачун потцењивања, вређања, распиривања мржње и уништења

[31] Идеја нације нераскидиво је повезана са концептом националне државе. У већини случајева, националне заједнице имају тежње ка остваривању сопствене националне државе, што се поклапа са национализмом. Идеал национализма је национална држава, односно, „територијално-политичка јединица чије се границе подударају или приближно подударају са територијалном дистрибуцијом националне групе“ (Вукоичић,2015 : 165).

вредности других нација и етницитета. Тада је реч о негативном национализму (Мијалковић&Аџић,2012 : 371).

Из наведеног, а позивајући се на позитивно схватање национализма, можемо закључити да је национализам нераскидиви део националног идентитета. У основи национализма је снажна национална свест која, као што смо видели, подразумева љубав према својој нацији, добро познавање националне историје и културе, национални понос[32] и залагање за национални просперитет. Основна функција је формирање и учвршћивање националног идентитета, као и јачање националне свести ради хомогенизације нације и учвршћивања националне државе. Закључујемо, без национализма нема ни националног идентитета.

### 3.4.2. Врсте национализма

Постоји неколико типологија национализма, у зависности од критеријума који се узимају као одређујући.

Најпознатију типологију је осмислио један од првих истраживача нације и национализма Ханс Кон, и она прави разлику између:

- етничког(културног или источни) ;
- политичког(грађански или западни) национализма.

*Етнички национализам*

Источни национализам водила је замисао промене државних граница у складу с етнографским разликама. Етнички национализам се темељи на културном идентитету. Он је заправо почео као културни покрет, да би затим развио политичку снагу.

Етнички национализам одликује мистичношћу и органским схватањем нације, препознатљив је у Источној, Средњој и Југоисточној Европи. Заправо, он представља производ неколицине интелектуалаца услед недостатка средње класе.

Етнички модел национализма настао је у вишенационалним империјама где није било јасно разграната територије коју би националисти могли да означе као несумњиво

[32] Најједноставније објашњење националног поноса: национална свест и духовност које проистичу из националне културе и религије, национална култура и научна заоставштина и допринос светској културној и научној баштини, као и заслуге државе и друштва у унапређењу међународног мира, безбедности, сарадње и напретка, доприносе изградњи националног поноса. Снажан национални идентитет подстиче појединце и групе да се с поносом идентификују као припадници одређене нације (Мијалковић,2011 : 147-148).

националном. Зато су се окретали историји, златном добу њихове етничке прошлости и земљама које су некада и пре неколико векова заузимали њихови преци. У етничком поимању нације наглашава се значај језика и обичаја, и инсистира се на истом пореклу. Из овог произилази уверење да појединац нужно припада нацији предака, те да никада не може променити националну припадност јер је она дата једном заувек. У оквиру национализма могу се уочити две подврсте: крвни и културни национализам. Први инсистира на крвној повезаности припадника нације и заједничким прецима, док други наглашава значај заједничког језика и културе припадника исте нације. У стварности се ове две врсте етничког национализма преплићу.

У оквиру етничког национализма разликујемо покрете, и то (Смит,2003 : 132):

- покрете пре независности – настојаће да се отцепе од веће политичке јединице, те да успоставе нову политичку јединицу. Тада говоримо о сецесионистичком[33] национализму;
- Покрети после независности – настојаће да се прошире, укључујући сроднике ван граница или тежиће стварању веће политичке јединице удруживањем културно и етнички сличних јединица. Тада говоримо о иредентистичком[34] национализму.

*Политички национализам*

Рационални политички национализам инсистира на удруживању појединаца и одлика је нација Западне Европе и посебно САД-а. На Западу су припадници средњих слојева који су вршили власт били и главни националисти. Грађански национализам постоји у оним државама које су првенствено настале насељавањем, у којима не постоји изразита етничка већина.

Западни модел национализма инсистира на одређеној територији, правно-политичкој заједници у којој су грађани једнаки, као и на заједничкој грађанској јавној и масовној култури. У оквиру политичког национализма губи се разлике између заједнице грађана и нације. Зато се овај тип национализма назива још и грађанским национализмом, а настао је делатношћу државе и њених установа, школе, војске и бирократије. За политички национализам можемо рећи да је и вештачки, креиран за потребе власти.

[33] *сецесионизам* – најдрастичније испољавање екстремизма у међунационалним односима кроз сепаратизам уз оружано насиље (уже одређење), односно тежња ка издвајању одређене националне или државне целине из шире организације (федерације, конфедерације, заједнице независних држава), у коју је била добровољно укључена (шире одређење);

[34] *иредентизам* – посебни облик сепаратизма којим се изражава тежња ка присаједињењу неке области, која је под туђином, земљи или држави којој би, по праву на самоопредељење, требало да припада.

У оквиру политичког национализма разликујемо покрете, и то (Смит,2003 : 132):

- Покрети пре независности – настојаће да избаце стране владаре и да стару колонијалну територију замене новом државом. Тада говоримо о антиколонијалном национализму.
- Покрети после независности – настојаће да често несагласне етничке популације повежу и интегришу у нову политичку заједницу. Тада говоримо о интеграционом[35] национализму.

Подела национализма на политички и етнички национализам има озбиљних мана. Сваки конкретни национализам је комбинација елемената обе врсте национализма. У различитим периодима, код исте нације, могу се јавити елементи обе врсте национализма. Не постоји избор између једног или другог национализма, како то можда изгледа.

Национализам, према Гринфелду, покрива три врсте појава (Голубовић,1999 : 85):

- Национални идентитет и националну свест;
- Артикулисану идеологију;
- Ксенофобичне појаве националног патриотизма.

Национализам се даље може разликовати као (Голубовић,1999 : 85-86):

- Бенигни национализам – као покрет за национално ослобођење;
- Национализам као политичка идеологија за утемељење државе на бази нације;
- Екстремни ултранационализам који је агресиван према националним разликама.

Бенигни национализам представља уједињујуће осећање које се изражава у лојалности према нацији, у љубави према домовини, у поносу заједничком културом и друштвеним институцијама. Ентони Смит (2003) истиче као бенигне ефекте

[35] *Интеграцијски национализам*, којим се „унутар-државном револуцијом“ у постојећој држави ствара национална држава (нпр., Енглеска, Француска).

национализма: одбрану култура мањина, очување изгубљене историје, решавање кризе идентитета, стварање друштвене солидарности, отпор потискивању националног суверенитета.

Иако у теорији неоправдано преовлађују негативни ставови о национализму, не може се оспорити његов значај за очување нације и идентитета. Не можемо порећи да деформацијом идеје национализма, добијамо монструозне творевине у којима нема ничега позитивног, али то је могуће са сваком идејом, сваким правцем и идеологијом.

Из тог разлог неопходно је разликовати национализам од шовинизма. Национализам као изразито позитивна појава у супротности је са шовинизмом.

Шовинизам је највећи степен негативне националне, расне и културне свести у поимању националних и групних интереса. Он се испољава кроз отворену мржњу према другим националним групама. Одликује га национална искључивост. Он настоји да на сваки начин изолује властиту нацију, и да уклони друге нације јер их посматра као претњу за сопствени складан и миран живот.

Сви непријатељи нације и националне посебности, национализам представљају као нешто негативно, као болест која разара, а све у циљу остварења интереса глобализације и великих сила – уништити и покорити. Они национализам и домољубље виде као препреку за остваривање њихових империјалистичких интереса. Док је национализма, биће и отпора.

## 3.5. Криза националног идентитета у доба глобализације

Један од појмова који се свакако не може похвалити прецизношћу је појам глобализација. Честа употреба овог појма није помогла да појам добије јасно и прецизно значење. Под овим појмом можемо подразумевати збир међусобно повезаних процеса услед чега територија, временска и просторна удаљеност губе на значају.

Као што је већ речено, постоји велики број различитих дефиниција глобализације, те је немогуће одредити јединствену дефиницију која би обухватила све аспекте глобализације. Глобализација, између осталог, представља ширење граница које омогућава слободно кретање људи, роба, информација и услуга.

Глобализација се, такође, схвата као културна интеракција на глобалном нивоу која јача свест о заједничком људском животу. По Роланду Робертсону (Robertson), реч

је општем светском процесу који тежи афирмисању универзалних вредности као заједничког садржаоца шире светске заједнице. (Божиловић,2014 : 532)

Глобализација покушава националном бићу померити тло под ногама, како оно не би било у стању да одговори на проста питања: Ко смо? Шта смо? Одакле смо? Где смо? И где идемо?

Културна глобализација, као процес у којем информације, материјална добра, речи и слике произведене у једном делу света путем савремених комуникационих технологија готово у трен улазе у посед људи на сасвим другом крају планете, све више укида националне разлике и културне особености између нација. (Бодрожић,2011 : 26)

На плану културе, глобализација је даље подстакла експанзију вредности масовне потрошачке културе и глобалне унификације: од исхране, образовања, до начина живота. Глобализација у култури манифестује се кроз разне форме имитације културних образаца из масовног потрошачког друштва што отвара пут формирању културе зависности на овим просторима. Између осталог, ова тенденција се огледа у некритичкој промоцији вредности кока-кола културе, вестернизације (позападњачења) и американизације. Под паролом реформе и модернизације система вредности најчешће се користи улога медија, језика, система симболичких комуникација, образовања, али и тзв. невладиних организација за реформу свести народа и грађанства. Глобално потрошачко друштво тежи да поништи човека и његове духовне потребе и претвори га у ловца на материјално.

Уместо многоликог културног лица глобализације у функцији развоја али и очувања различитих културних идентитета, евидентна је тенденција да се жели наметнути један модел културе и цивилизације у свету, у лику универзализације америчког либерално-демократског модела.

Дакле, процес глобализације изнедрио је нове друштвене форме и принципе. Формирају се глобална култура, глобалне снаге и међународни финансијски савези. Весници нове светске заједнице су бројне међународне организације које су лишене националног идентитета. То су NATO, MMF, Светска банка, транснационалне корпорације као и транснационална капиталистичка класа. Дакле, у глобализованом друштву известан је опстанак националног идентитета. Модернизација и економски развој, као и глобализација, изнедрили су потребу за модификацијом идентитета, па самим тим и кризу идентитета.

Савремено друштво је противречно и турбулентно. Управо због тих карактеристика у највећој мери је повезано са кризом идентитета[36]. Неоспорно је да је модернизацијом и глобализацијом успостављен рационалан и прагматичан светски поредак који је заснован на принципима једнаких могућности народа, група, појединаца који трагају за сопственим прогресом. Међутим, иако су принципи једнакости и равноправности прокламовани као никада раније, неоспорна је асиметричност у расподели укупне друштвене моћи и богатства, као и постојање и стварање неједнакости у свету. Код слабијих и мањих држава је уочена тенденција развоја политике очувања националног идентитета, упркос глобализацијским тенденцијама.[37]

Питање идентитета постаје актуелно увек када он долази у одређену кризу. Криза настаје из најмање два разлога:

- Када друштвени потреси доведу до угрожавања идентитета;
- Када се појаве нове друштвене категорије које га у некој мери почну потискивати.

Национални идентитет и његови елементи могу бити угрожени на више начина:

- Језик - национални језик може почети да губи своје карактеристике услед превеликог уплива страних речи и израза. Језик може бити маргинализован и претераним инсистирањем друштва на учењу и усвајању страних језика. Неопходно је и инсистирати на употреби националног писма у сферама живота(па и на називима улица, објеката и сл.).
- Историја - национална историја може почети да губи своје карактеристике уколико је необјективна, било да се њени поједини делови претерано истичу или намерно прескачу и заборављају. Један народ губи своју историју одрицањем од сећања и права на прошлост;

[36] Неоспорно је да глобализациа доводи до кризе идентитета, у смислу да охрабрује стварање нових идентитета. Иако појединци имају на располагању избор између више идентитета, ускраћена им је сигурност и емоционална повезаност. То је разлог зашто оживљава национално тле и зашто се људи приближавају својој нацији.

[37] Поједине државе беже у крајност не би ли заштитиле своје националне идентитете, али то неретко не води никуда до у стагнацију и утамничење читаве нације. Пример томе су следеће државе савременог света: Северна Кореја, Иран, Зимбабве. Такви системи се одржавају позивањем на вредности националног идентитета који је угрожен невидљивом немани глобализације. Али, пут којим режими у овим земљама покушавају да очувају национални идентитет, сем што исцрпљује и маргинализује народ изолацијом, доводи и до потајне жудње за свим „благодетима" глобализације. Тај контра-ефекат само потискује и гомила негодовање нације, које ће у будућности све више бити спремно и да по цену националних вредности дође до пристојнијег живота. Држава постаје немоћна у процесу глобализације што се првенствено види кроз дисфункцију њених инструменталних функција, односно моћи.

- Култура - национална култура може почети да губи своје карактеристике уколико је потискује друга, а посебно ако је млађе категорије становништва сматрају мање вредном од неке друге културе. Национална култура може бити угрожена небригом нације за сопствене вредности;
- Религија - национални идентитет може бити угрожен и са религијске стране, то се углавном дешава када дато друштво бива изложено али и склоно усвајању и учењу разних секти и њихових догми, или је изложено идеологијама које мењају или чак забрањују религијска учења и каноне;
- Политика – Политичко угрожавање националног идентитета је најдиректнији начин угрожавања. Национални идентитет се угрожава свим великим идеологијама: комунизмом, либерализмом, неолиберализмом, фашизмом и нацизмом. У политичком смислу национални идентитет може бити угрожен уколико су поједини делови изложени асимилацији која временом доводи до нестајања. Уколико постоји национална држава, један од метода за уништавање националног идентитета јесте њено разбијање на мање делове и на крају нестајање

Уколико не успеју да прате промене које су у 21. века најинтензивније у области информатике, поједине нације ће свој идентитет исказан кроз језик, фолклор, историју, и религију изгубити Уколико своје вредности повезане у национални идентитет, одређена нација помоћу нових технологија не пренесе из прошлог у садашње време и не припреми их за будуће, довешће свој идентитет у позицију неупотребљивог. Први на удару може се наћи национални језик. Он може бити потиснут од стране информатичког језика, а затим и од језика информатички надмоћнијих нација.

Глобализација, доводи у питање осећање континуитета, јер се брише заједничка прошлост и нестаје заједничко сећање, што представља важне одреднице идентитета. Будући да нација нуди решења за те проблеме, она изнова постаје привлачан образац идентитета, утолико пре што се јавља као персонификовани колектив, који се супротставља беспомоћности и деперсонализацији индивидуа. У таквим околностима национална обележја постају изнова историјски релевантна. (Голубовић,1999 : 83)

Голубовић(1999) закључује да национална мобилизација оживљава данас као резултат:

- реакције на модернизацију која доводи до дифузије и кризе идентитета, стварајући конфузију за коју национални образац идентитета нуди решење;

- кидања веза са примарном групом у модерном друштву, што ствара осећање усамљености и изгубљености због прекида веза између индивидуа и друштва, а национални образац идентитета поново успоставља те везе;
- осећања угрожености и потребе да се заштити групни менталитет;
- збрке због плуралитета вредности, а национална група нуди извесност ослонцем на традицију и прошлост.

Узимајући у обзир све што је до сада речено, може се претпоставити да ће важност националног идентитета расти и у 21. веку, будући да нису решена нека фундаментална питања која изазива процес модернизације и глобализације. То су: супротност глобализујућих процеса и партикуларне самосвојности народа и локалне ситуираности друштвених група, постојање тензија између персоналног и колективних идентитета, када се национални ауторитет намеће као решење, ширење транснационалног простора у којем се губи јасан образац групног идентитета, све већи плуралитет образаца идентитета који ствара конфузију, мешање култура, што изазива потребу за обнављањем традиционалног обрасца идентитета да би се одбранила властита традиција. (Голубовић,1999 : 83-84)

Иако постоје мишљења да ће национални идентитет у 21. веку бити превазиђен, то се неће десити. Национални идентитет, појединцу, представља уточиште, у њему постаје свестан себе.

# 4. Национална безбедност и национални идентитет

Појам националне безбедности[38] иако је често у употреби, како у научним дисциплинама, тако и у свакодневном говору, он није једнозначно одређен. Наиме, нема ни једне нама познате дефиниције националне безбедности која се не ослања на неки исто тако споран и неодређен појам. У домаћој и страној литератури национална безбедност као предмет заштите има различите објекте и штити различите вредности и интересе.

[38] Сам појам национална безбедност налази се у употреби од 1943. године, када је Валтер Липман (Walter Lipman) у свом делу „U.S. Foreign Policy“ први пут употребио овај појам. (Стајић, 2010 :33) Термин национална безбедност данас се користи за означавање далеко ширег појма од изворног значења, јер се под њим подразумева жељено стање безбедности једне државе, које се постиже елиминисањем претњи и ризика који долазе изнутра и изван ње.

Постоје два концепта националне безбедности:

- традиционални концепт националне безбедности;
- савремени концепт националне безбедности.

*Традиционални концепт националне безбедности*

Концепт који изједначава националну безбедност и државну безбедност је традиционални[39] приступ безбедности. У средишту безбедности налази се суверена држава, односно њен опстанак, државна територија и национални суверенитет као виталне вредности и интереси које се штите војним капацитетима. (Мијалковић,2009 : 58)

Према овом концепту национална безбедност је исто што и државна безбедност. Оваква пракса била је нарочито присутна у време хладног рата, будући да се национална безбедност схватала пре свега као безбедност државе од војних и субверзивних подухвата других држава. Безбедност једне државе тада се сводила на обезбеђење суверенитета и територијалног интегритета, с једне стране, и на безбедност унутрашњег правно-политичког поретка, са друге стране. Како се безбедност државе често поистовећивала са безбедношћу одређеног режима на власти, изједначавање државне безбедности са националном безбедношћу показало се проблематичним. Изазивало је дилему око тога о чијој безбедности је реч. како то примећује В. Димитријевић, никада нису били сигурни у то на чију се безбедност конкретно мисли, да ли само на безбедност државе као установе у ужем смислу речи, на безбедност одређене нације, на политичку заједницу свих држављана или на све грађане једне државе, независно од њихове етничке, верске и идеолошке припадности. Данас, државна безбедност се третира као један од саставних елемената националне безбедности.

Основно средство заштите, према овом концепту, безбедности јесте моћ држава, која се своди на војну моћ, а потом и на економску. Идеја безбедности извире из потребе да моћ државе превазилази величину и деструктивност потенцијалних и активних претњи које су усмерене ка територији, суверенитету и њеним

[39] У средишту дешавања такозване хладноратовске (државоцентричне-вестфалске) безбедности су: територија и границе државе, спољашња безбедност државе, војни фактор безбедности, људски фактор, релација Исток–Запад, спремност државе за акцију и веома важна улога државе у безбедности. (Мијалковић,2009 : 56)

спољнополитичким интересима. Овај концепт се још назива и државноцентричним и ортодоксним. (Мијалковић,2009 : 59)

С обзиром да је заштита државе као такве стављена у први план, брига за свакодневну безбедност људи стављена је у други план.

Највеће претње и опасности по националну безбедност, према традиционалном схватању, су оружани напади споља и различити облици субверзија других држава. Овај концепт заправо занемарује значај економских, социјалних, еколошких, образовних, здравствених и прехрамбених проблема људи. Национална безбедност се поистовећује са спољном безбедношћу земље, а грађани су инструмент у функцији остварења безбедности.

Држава властиту безбедност тражи и налази у властитој војној моћи[40] или слабости противника. Од свих опасности које прете основним добрима и усвојеним вредностима државе, као установе у ужем смислу и држави као политичкој заједници свих њених грађана, превасходно се води рачуна о најстаријој и најпознатијој – успешном оружаном нападу стране државе, односно о рату и поразу. Разматрајући изложене традиционалне поставке безбедности држава је безбедна само када оствари равнотежу између војних претњи и властите војне моћи да на њих одговори.

*Савремени концепт националне безбедности*

Савремено[41] поимање националне безбедности подразумева синтезу безбедности грађана и безбедности државе, али и њихово партиципирање у сферама међународне и глобалне безбедности.

Референтне вредности и интереси штите се од широке лепезе појава угрожавања безбедности људског, природног и техничко-технолошког карактера, а не само од оружане агресије или субверзивне делатности других држава. Значајна сфера заштитне функције јесте превенција угрожавајућих појава.

[40] Поред војне моћи, економска моћ сматра се подједнако важном гаранцијом националне безбедности. Економска моћ се лако трансформише у војну моћ: новцем се купује оружје, а радна снага може да се преусмери из цивилне сфере у војну индустрију и војну службу. Економска моћ је функционална замена за војну моћ и може да се користи у сврху војних напада и одбране. Економски ратови, блокаде и санкције воде се ради онеспособљавања привреде противничке земље, а посредно и њеног војног потенцијала.

[41] Средишње место савремене- постхладноратовске безбедности чине: појединци и заједнице, унутрашња безбедност државе и транснационална безбедност, мултидимензионални фактор безбедности, природни и социјални фактори, глобална безбедност, превентивна и ревитализациона улога државе, уз појаву недржавних субјеката безбедности. (Мијалковић,2009 : 56)

Национална безбедност подразумева стање несметаног достизања, уживања и оптималне заштићености националних вредности и интереса које се постиже, одржава и унапређује на основу безбедности грађана, националног система безбедности и наднационалних безбедносних механизама, као и одсуство страха од његовог угрожавања и колективни осећај спокојства и контрола развоја будућих појава и догађаја од значаја за живот друштва и државе. (Мијалковић,2009 : 69)

Поред традиционалне поделе националне безбедности на унутрашњу и спољашњу безбедност, према савременом концепту, национална безбедност се састоји од: мира и слободе, безбедности националног суверенитета, безбедности територије, безбедности политичког система и политичке независности, безбедности правног поретка, економске безбедности, енергетске безбедности, информационе безбедности, социјалне безбедности, еколошке безбедности и безбедности националног идентитета, части и достојанства.(Мијалковић,2009 : 69) Ове компоненте националне безбедности прожимају се у више сектора националне безбедности. Ове сфере су веома испреплетане и међузависне. Угрожавањем појединих компоненти, угрожавају се у неке друге компоненте националне безбедности.

Као што смо и раније рекли, постоји велики број дефиниција националне безбедности. Већина њих се може подвести под претходно наведена два концепта (с обзиром на објекте заштите) те их нећемо појединачно наводити. Битно је истаћи да је савремени концепт националне безбедности концепт који сматрамо исправним, те ћемо суштину националне безбедности одредити у ужем и ширем смислу.

Под националном безбедношћу у ужем смислу подразумева се стање заштићеног, слободног, стабилног и извесног постојања, функционисања и развоја једне државе. Под националном безбедношћу, у ужем смислу речи, подразумева се стање у којем нема озбиљних претњи и опасности за опстанак једне државе, за њену независност, територијалну целокупност и уставно-правни поредак, као и за живот, права и слободе њених грађана и здраву животну средину. Национална безбедност у ширем смислу речи може се дефинисати као збир објективних и субјективних чинилаца и околности од којих зависи опстанак, функционисање, развој и друге битне вредности једне државе (њена независност, територијална целокупност, уставно-правни поредак, живот, права и слободе њених грађана и здрава животна средина). Иако многи од тих чинилаца и околности могу да делују на националну безбедност и позитивно и негативно, овде се мисли, пре свега, на оне који делују позитивно, односно на оне који доприносе достизању и очувању безбедности. Они чиниоци и околности који доводе до

угрожавања опстанка и функционисања државе могу се укључити у дефиницију небезбедности, као супротности безбедности. (Илић,2012 : 137-138)

Познато је да се национална безбедност односи на делатност државе којом она, у складу са својим друштвеним могућностима у садашњости и ресурсима које гради за будућност, штити властити идентитет, опстанак и интересе. При том су друштвене могућности у свом најширем схватању условљене и културним обележјима, као што су традиција, вредности, веровања, институције, али и начин живота.

Национална безбедност може се представити као способност државе (нације) да опстане тако што ће заштитити територијални интегритет и суверенитет, остварити политичку самосталност и уз помоћ државних атрибута заштитити своје унутрашње вредности од угрожавања, које може доћи споља или изнутра. Заштита основних вредности друштва полази од активности националних безбедносних структура путем организованог специфичног апарата државе и не произлази искључиво из ефикасности, већ и суштине и функције, као и превенције укупних хуманистичких вредности којима се на цивилизован начин постижу национални безбедносни ефекти у друштву. (Бодин&Станаревић,2014 : 85)

## 4.1. Угрожавање националне безбедности и национални идентитет

Глобализације је у другој половини 20. века довела у питање опстанак националног идентитета: евидентна је забринутост многих народа од могућег губљења идентитета, па је ово питање почело да се разматра и из угла озбиљне не-војне претње безбедности нације и државе.

Када кажемо национални идентитет, мислимо на рационално и емотивно поистовећивање јединке са глобалним националним колективом. Тиме појединац остварује егзистенцијалне потребе, осећа се делом целине, сигурнијим и са извеснијом будућношћу. Због тога државе и друштва држе до свог националног идентитета и атак на њега доживљавају као напад на своју личност, друштво и државу (национални понос и достојанство). Циљ националног идентитета је и превазилажење различитости међу члановима друштва стварањем свести о припадности једној нацији која има заједничке вредности и интересе..

Безбедност идентитета доводи се и у везу са бројним појавама којима се угрожава живот колектива и група, попут расизма и ксенофобије, етничких и верских

конфликата, демографских експлозија и имплозија, добровољних и присилних миграција, етничког чишћења и геноцида и слично.

Почетком 21. века скоро све земље у свету су више или мање угрожене деловањем различитих снага, споља или изнутра. Разлози за постојање те угрожености налазе се, између осталог, у њиховом међународном или геополитичком положају, хегемонији великих сила, унутрашњој нестабилности, неразвијености демократских институција, разним супротстављеним интересима, постојању сепаратистичких и сецесионистичких тежњи националних мањина код вишенационалних држава, итд. (Гаћиновић,2011 : 22)

Можемо разликовати унутрашње и спољашње факторе који утичу на деструкцију националне безбедности. Освешћивање проблема унутрашње дезинтеграције суочава нацију са проблемом очувања идентитета, а тиме и препознавање интереса безбедности. У тај интерес убрајају се облици угрожавања ентитетске структуре који немају експлицитни облик претњи, већ делују инверзно, мењајући садржај пројекције и нације и безбедности. Остваривање националне безбедности упоређује се са стањем националног идентитета, а затим и интегритетом и суверенитетом[42]. (Бодин,2015 : 62)

Национални идентитет представља кључну претпоставку успешног функционисања друштва и државе; човек с идентитетом представља значајан субјект друштва, а друштво с идентитетом представља стабилан темељ индивидуалне, социјеталне[43] и националне безбедности. Свака модерна држава гради свој идентитет и уз помоћ интегралне безбедности – безбедност државе се односи на њен суверенитет, а безбедност друштва на његов идентитет. Интегрална безбедност, тј. свеукупна или целовита безбедност, то је одбрана од свих облика оружаног и неоружаног угрожавања и стварања потпуне и свестране безбедности на свим нивоима и у свим садржајима живота и деловања човека и друштва.

Сукоби између носилаца различитих идентитета најчешће настају због нетолеранције према доминирајућим (често непомирљивим) различитостима у њиховим идентитетима, па испољавање идентитета једне групе ствара осећај

[42] Остваривање националног идентитета представља основ за развој националног интегритета и суверенитета. Интегритет значи деловање усмерено ка очување или обнови целовитости националног ентитета, као и на грађење институција усмерених на реализацијју националног интереса. Национални суверенитет заснива се на делегирању националног суверенитета у државну власт која штити националне вредности на својој територији и заступа их изван својих граница.

[43] Социјетална безбедност је угрожена онда када заједница претњу доживи као претњу која угрожава њен идентитет. (Панић,2009 : 31) Социјетална безбедност представља способност друштва да заштити своје вредности упркос променљивости околности и претњи.

угрожености код припадника других група. Национални идентитет је често повезан са различитим појавама угрожавања безбедности друштва, па су тако евидентни случајеви(Амиџић&Мијалковић,2012 : 375-376):

- угрожавања идентитета (нпр. ускраћивање права на слободу вероисповести),
- угрожавања манифестације идентитета (нпр. рушење верских и културних објеката и историјских споменика),
- угрожавања појединаца и колектива због њиховог идентитета (нпр. дискриминација, физичко насиље, тероризам или рат против припадника друге етничке или верске групе).

Као што знамо, национални идентитет одликује изузетна комплексност, а самим тим и на комплексност могућих претњи по идентитет. Те претње могу бити хоризонтално надметање, попут миграција, или вертикално надметање, попут интеграције и сецесије.

Данас, рекли бисмо више него икада, с једне стране, државе су суочене са бројним претњама и изазовима, а с друге стране, нису способне да одговоре на различите облике угрожавања и на многе захтеве националних група, јер напросто све више губе контролу над решавањем тих питања. Претње по национални идентитет се огледају кроз(Бјелајац,2016 : 311):

- Неконтролисане имиграционе токове;
- Питања интеграција и сецесија;
- Конфликте око граница или мањинских питања;
- Експанзију исламског верског фанатизма и тероризма;
- Замену традиционалног разумевања сексуалности и прихватање других форми сексуалности;
- Религијске конфликте, итд.

Претње по национални идентитет различито су схваћене у Западној и Источној Европи. Због европских интеграција данас је велики део државне моћи пребачен на ниво Европске уније, што је нације додатно учинило рањивим. У случају да се национална група осети угроженом због имиграције, навале страних идеја или производа, могла је од државе захтевати помоћ и реакцију. Данас је ситуација нешто компликованија. Данас држава није способна да одговори на многе захтеве националних група, јер више нема контролу над решавањем тих питања.

У Источној Европи многи конфликти везани су за питања граница и мањина. После пада Берлинског зида и појаве нових безбедносних проблема на истоку, Западна Европа одлучила се за убрзавање процеса интеграције како би Европа одржала своје јединство. Међутим, многи народи на западу почели су да преиспитују идеју интеграционог пројекта, позивајући се на очување националног идентитета. Они интеграцију почињу да доживљавају као претњу по сопствени национални идентитет, тако да очување идентитета постављају као главно питање безбедности, односно као питање опстанка. Тада оно почиње да добија предност над свим осталим питањима. Док су на западу Европе држава и нација раздвојене, на истоку је доминантан етнички концепт нације, у оквиру ког постоји спрега нације и државе. У оквиру овог концепта идеал је то да свака нација треба да има своју државу и свака држава своју нацију. Због тога се јављају сецесионизам и избијају конфликти, што је последица прокламованих права на исту територију, као и конфликти око граница или мањинских питања. (О схватању претњи у Западној и Источној Европи. (Панић,2009 : 32-33)

Мигрантска криза[44] се у државама Уније показала као могући окидач за буђење националног идентитета и интересе европских држава. Мигрантска криза узроковала је поделе међу чланицама Европске уније о томе који је најбољи начин за њено превазилажење или бар ублажавање. Озбиљности тог проблема доприноси и чињеница да актуелне миграције на европском тлу производе двоструке ефекте, како негативне, тако и позитивне. Као негативне последице мигрантске кризе нарочито се истиче појава ксенофобије, нарушавање поверења,настанак етничких и религијских конфликата. Међутим, миграције имају и позитиван ефекат на национални идентитет и то пре свега кроз јачање свести и мотивације за очување националног идентитета.

### 4.2.1. Национални идентитет и насиље

Насиље као социолошки и друштвено-историјски феномен неизоставни је пратилац друштвене заједнице од њеног настанка до данас. Насиље се може дефинисати на различите начине. Општа дефиниција насиља је: насиље је употреба силе да би се изнудило одређено понашање људи противно њиховој вољи, односно одређени резултат (Бериша,2013 : 165).

[44] Незапамћени талас (наводних) избеглица који (наводно) траже уточиште у Европи током 2015. године је код појединих Европљана појачао већ постојеће доживљавање имиграције као претње личном запослењу, животном стандарду, социјалној држави и националној економији, али и као угрожавање сопственог (личног и колективног) – европског и хришћанског идентитета. У таквим околностима долази до бујања расизма и ксенофобије код домицилног становништва, али и до реакције имиграната којима међународно право гарантује извесна права, слободе и заштиту.

Насиље је негативан утицај на основне људске потребе (опстанак, здравље, идентитет, слободу), и који ограничава потенцијалну могућност њиховог задовољења. Насиље се манифестује као примена физичке или психичке принуде с циљем да се у неком сукобу интереса или обичном личном сукобу сломи отпор противника. Може да буде физичко и психичко, директно и индиректно, структурално и институцијално, индивидуално и колективно, масовно и појединачно, тренутно и дуготрајно, рационално и ирационално, свесно и несвесно. (Мијалковић,2012 : 609)

Невероватна моћ насиља такође лежи у чињеници да једном када сукоб почне он више не оставља много опција оним сегментима друштва који га иницијално нису подржавали. Када „потече крв“ она убрзо ућутка слабе и неодлучне припаднике одређене нације или етничке заједнице, стављајући их пред „свршен чин“ који им не оставља много избора. (Вукоичић,2012 : 186)

Насиљем[45] је средство за брзо и ефикасно постизање резултата који се не могу постићи ни на један други начин. Са једне стране, освајањем територија, протеривањем непријатељског становништва и уништавањем трагова његовог постојања, историје и културе, обезбеђује се простор будуће егзистенције победничке националне заједнице, а истовремено се бришу сви елементи и докази заједничког живота и постојања различитих група, како у материјалном свету, тако и у свести самог становништва, било да се ради о жртвама насиља или његовим починилацима. (Вукоичић,2012 :85-86) На тај начин се сложени, вишеструки или ослабљени идентитети бришу, уступајући место поједностављеним моделима идентификације.

Насиља, између свих врста насиља, које је значајно за проучавање питања очувања националног идентитета су:

- Етнички мотивисано насиље;
- Политичко насиље.

*Етнички мотивисано насиље*[46]

У основи етничких сукоба леже етничке разлике које са једне стране изазивају страх од дискриминације, асимилације или насиља, као и примену једне или више ових

[45] Акти насиља могу се манифестовати у различитим интензитетима, од претње насиљем, преко ограничења слободе кретања, наношења телесних повреда и убиства, до рата, односно до оружаног сукоба. Насиља поприма различите видове и резултира незнатним или великим људским и материјалним жртвама.

[46] Ивана Видановић у Речнику социологије рада етничко насиље дефинише као:“намерни агресивни чин како би се нашкодило особи или организацији повезаној са одређеном етничком групом.

метода, а са друге тежњу ка слободом, односно аутономијом, или независношћу. (Вукоичић,2012 : 49)

Националне идентификације као самоодређења дате групе која може себе видети као „посебну“, имплицира да сусрет са потенцијалним угрожавањем интереса групе на основу етничке или националне различитости ствара могућност за рађање конфликта, а затим и насиља.[47] Етничко насиље примењиваће се против оних који не припадају датој заједници, али и против оних у сопственим редовима, а који се не понашају у складу, нити поштују посебност сопствене заједнице. Уколико се оцене издајником и отпадником, суочавају се са осудом, терором, кажњавањем.

Појединци који се снажно идентификују са својом етничком или националном групом често одговарају на напад или претњу упућену групи као да су усмерени према њима лично, без обзира на то да ли су, на било који начин, лично угрожени или не и често испољавају врло висок ниво емотивности, првенствено бес испуњен мржњом са деструктивним намерама. Свака политичка криза и оружани сукоб карактеристични су, између осталог, и по томе што код својих актера изазивају експлозивну мешавину интензивних позитивних и негативних емоција које су, у великој мери, међусобно условљене. Процес етничке мобилизације, на свом путу до конфликта и, ултимативно, рата, побуђује јака осећања озлојеђености, беса и стида, праћена позитивним емоцијама ентузијазма, љубави и наде. Када почне оружани сукоб постојећа осећања се даље интензивирају, обзиром да насиље има јединствену моћ да изазове дуготрајне дубоке и деструктивне емоције, у распону од осећаја интензивног бола, стида, пониженост и губитка, до беса, мржње и жеље за осветом. Дуготрајна осећања непријатељства могу да се кристализују у интензивна и чврста осећања чисте мржње, тако јаке да је у стању да подстакне насиље чак и у недостатку посебне провокације. Жеља за осветом представља изузетно моћну компоненту дуготрајних насилних конфликата. (Вукоичић,2012 : 184-185) Након поновљених циклуса насиља само насиље ствара заједничку антипатију и неповерење, што затим подстиче ново насиље, што се може видети на примеру дуготрајних етничких конфликата. Истовремено, насилни сукоб продубљује осећај емпатије на националној основи и јача везаност за чланове сопствене

[47] Културни, расни и етнички критеријуми су основа за разне видове угрожавања безбедности. Најекстремнији су: *геноцид* – тежак злочин против човечности који подразумева убиство, масовно уништавање, заробљавање, депортацију и сваки нељудски акт против људи из политичких, религијских и етничких побуда. За питање идентитета значајан је и појам етноцида тј. Политика уништавања етничког и културног идентитета без физичких ликвидација.

заједнице, као и привржености према заједници и свим оним симболима који је представљају.

Оно што претходи етничком насиљу је етнички конфликт (конфликт сам по себи није насилан). Етнички конфликт[48] дуго је један од главних извора несигурности у свету и све више то постаје. На списку од десет најкрвавијих унутар државних конфликата у XX веку половина су били етнички конфликти.

Дакле, реч је о конфликтима који су тешко решиви, дуготрајни, засновани на интересима или идентитету, или у комбинацији једног с другим.[49] Може се рећи да је етнички конфликт постао универзална појава, јер не постоји ниједна земља за коју се може рећи да је у потпуности имуна на овај феномен. И то не само земље са слабо развијеном економијом, већ и богате западне демократије суочавале су се или се суочавају с етничким конфликтима различитог интензитета.(Миленковић,2016 : 125)

Карактеристични елементи етничког конфликта према Миленковићу (2016) су:

- Присуство две или више етничких група, које идентификују себе или оне друге коришћењем етничких критеријума;
- Супротстављене групе живе унутар исте територијалне јединице;
- постојање јасне разлике између етничких група у погледу циљева, интереса, вредности, итд;
- Граница нације и државе се не поклапају. Држава не поседује унутрашњи легитимитет, јер већина њених грађана не дели неку врсту заједничког политичког и/или националног идентитета;
- Држава је кључни актер, у смислу да представља већинску заједницу, а њена улога је од кључног значаја за упорност конфликта;
- Насиље је и узрок и последица, а обухвата и насиље против цивила;
- Постоји страх, неповерење и сумња између припадника различитих етничких група.

Велики број етничких конфликата изазван је немогућношћу задовољења потреба за посебним и признатим идентитетом, за сигурношћу традиције, културе, вредности и веза, као и за могућношћу доношења одлука које се тичу виталних интереса и

[48] Међу истраживачима постоји сагласност да је конфликт етнички када учесници у њему бирају стране на основу припадности одређеној етничкој групи, а не из неких других разлога, на пример економских. (Миленковић,2016 : 130)

[49] Вукоичић (2012) истиче да етнички идентитет и етнички конфликт су међусобно зависни. Јак осећај идентитета олакшава мобилизацију по етничкој линији и евентуалан развој конфликта. Када једном сукоб почне, он интензивира осећај идентитета, ствара осећај заједничке неправде и истиче етничке разлике. Са почетком њихове међусобна интеракција, идентитет и насиље међусобно хране једно друго.

вредности. Непријатељства и сукоби засновани на етничким разликама углавном укључују осећаје неправде који су заједнички великом броју појединаца који деле идентитет.

*Политичко насиље*

Политичко насиље је вид друштвеног насиља, директна или индиректна примена силе у сфери политике, тј. директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног политичког противника. Манифестује се као претња силом, принуда, притисак, психофизичко злостављање[50], политичко убиство, атентат и диверзија, насилни протести, побуне, нереди, тероризам, субвенција, репресија, терор, устанак и рат. (Мијалковић,2012 : 610)

Политички екстремизам може се манифестовати као (Мијалковић,2012 : 610-611):

- Тоталитаризам – идеологија и пракса насилног мешања државе или друге организације у друштвене односе, што за последицу има тотално подређивање свих чланова друштвеног живота у свим областима друштвеног живота од привреде и политике до културе, уметности и религије.
- Национал-шовинизам и сепаратизам – екстремизми у односу на припаднике различитих нација. Национал-шовинизам је појава некритичког величања своје нације уз отворено потцењивање, вређање и распиривање мржње према другим нацијама. Сепаратизам има за циљ издвајање једног дела вишенационалне државе у самосталну државу. Уколико издвајање има за циљ припајање другој држави, реч је о иредентизму. Унитаризам представља покушаје вештачког уједињавања две или више нација у једну заједничку тзв над-нацију, игноришући различитости и тежње ка самосталном животу.
- Клерошовинизам и верски фанатизам – клерошовинизам је злоупотреба вере и цркве у политичке сврхе у некритичко величање своје религије и вере уз отворено потцењивање, вређање и распиривање мржње према припадницима друге религије и вере. Верски фанатизам је вршење тешких злочина услед заслепљености деструктивном псеудоверском идеологијом и шовинизмом;

[50] Најзаступљеније врсте принуде, притиска и психофизичког злостављања су психолошка манипулација „прања мозга“, државно нефизичко насиље (блажи облик је принуда), владавина страхом, мирни протести, идеолошко и верско насиље, претња силом. Ове форме нефизичког насиља користе психолошке методе насилног утицаја на појединце, групе и целокупно друштво. (Бериша,2013 : 176)

- Идеолошко-страначки шовинизам – распиривање нетрпељивости међу грађанима која је мотивисана идеолошко-страначком припадношћу, што доводи до разних сукоба између припадника различитих политичких опција.

На очување и изградњу националног идентитета посебан утицај има један вид политичког насиља, а то је тероризам.

У стандардном одређењу, тероризам је таква врста насиља или претње насиљем која тежи да изазове страх, а са циљем да упути одређену поруку (најчешће политичку) и скрене пажњу на неку групу, појаву или стање у друштву, рационалним односом према традицији, наслеђу и припадању (Шијаковић,2002 : 242). Данас је често да појединци свој идентитет стичу кроз процес имитације и подражавања (вођа или група), односно служења некоме или нечему.[51] Они тешко стичу идентитет (имају осећај да га никада нису довољно и чврсто стекли), а лако им измиче, панично и уз снажне емотивне изливе трагају за њим. Због тога су крајње осетљиви на сваку сумњу изражену у њихов идентитет.

Кроз тероризам етнички идентитет се развија као идентитет у апсурду јер се нападају недужни као жртве за стицање и очување свог идентитета. Мета терористичког напада постају сви чланови друге стране (етничке групе) без обзира на њихову неутралност, незаинтересованост, неукљученост у сукоб, толерантност, а често страдају и припадници треће стране, односно који се ту затекну. Некада се чак и бирају најзначајнији представници друге стране како би се постигао што већи ефекат.(Шијаковић,2002 : 246)

Без обзира не ефекте или неуспехе терористичких акција (осујећен покушај, уследила одмазда), њихови планери рачунају на поруке које преко њих шаљу светској јавности. Као што знамо, циљ терористичких аката је управо узнемиравање јавности и слање порука путем истих.

Данас се све чешће појављују групе и појединци чији се идентитет налази у мистичном, окултном, трансценденталном и ирационалном надахнућу. Код њих понекад није јасан онај "други", за њих су сви изван њихове групе непријатељи, њихова борба за простор и афирмацију је грчевита и сурова, избор циљева и група као жртава њихове акције с циљем потврђивања властитог идентитета често је сасвим ирационалан

[51] У процесу стицања идентитета појединац се поистовећује са одређеном групом, њеном суштином и снагом, са особинама и поступцима њеног вође. Он прихвата вредности, ставове, погледе и положај одређене групе као своје личне. Он све чини да покаже како заслужује поверење и како ће испунити сва очекивања групе, вође или заједнице. (Шијаковић,2002 : 243)

и насумице изабран, само да изазове ефекат.(Шијаковић,2002 : 249-250) Различите квази верске групације, предвођене разним врстама пророка или магова, успевају да придобију следбенике који се безрезервно идентификују са њима и спремни су да у терористичким акцијама потврде своју верност и идентитет.

Како и сам Шијаковић (2002) говорећи о тероризму и идентитету закључује, тероризам постаје идентитет тиме што свако ко се осећа угроженим, незадовољним, у стању тескобе и конфузије, личног доживљаја неправде може посегнути за терористичком акцијом и тако пронаћи свој простор деловања, скренути пажњу, изазвати реакције јавности. Овај тип тероризма не оставља директну политичку поруку као етнички, верски или идеолошки тероризам, али упућује на размишљање о различитим, новим узроцима и мотивима тероризма, његовој укорењености у свести појединаца и група, о страху, стрепњи и несигурности савременог човека.

Насиљем се стварају јединствена искуства која се преносе путем културе и чувају у колективном друштвеном памћењу, док њихово приказивање представља значајан извор перцепције и легитимизације будућег насиља. Не постоји важнији извор идеологије насиља него што је то приказивање прећашњег насиља, мртвих, губитака и патње.

На основу наведеног можемо закључити да је насиље има своје негативне, али и позитивне ефекте на национални идентитет. Негативно се огледа у изградњи идентитета мржње према другим нацијама, идентитет трајног непријатељства и анимозитета. Позитивно се огледа у јачању идентитета, постајање свесним самих себе и својих посебности, али и све оне акције које се тичу очувања његових елемената. Борба за сопствену нацију је оно што се не може замерити насиљу.

### 4.2.2. Национални идентитет и рат

Вебстеров речник дефинише рат као: „облик уобичајено отвореног и обављеног непријатељског сукоба између држава или нација. Међутим, у савременом свету, актери у ратовима су и недржавне групе.

Најцитиранија дефиниција рата је дефиниција коју је дао Клаузевиц и она гласи: рат је акт силе намераван да принуди противника да испуни нашу вољу и наставак политичког општења са мешавином других средстава.

Познато је да се рат води на три нивоа, односно на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу, међутим за овај рад је значајнија класификација пуковника Џон Бојда. Он прави разлику између моралног, менталног и физичког нивоа вођења рата.

Реч је о интеракцији и изолацији противника физички, ментално и морално од његовог спољашњег окружења, уништавајући њихов поглед на свет или његову оријентацију (Сретеновић,2011 : 284).

Морални ниво рата је најзначајнији аспект савременог рата и неуспех на моралном нивоу може имати катастрофалне последице .

Ментални ниво рата представља везу између моралног и физичког нивоа. Он представља интелектуалну активност за савладавање физичког нивоа рата и за процењивање утицаја физичких акција на морални ниво.

Најчешће се истиче физички ниво ратовања, међутим он је најмање значајан. Статистички је мерљив, али не представља знак успешног ратовања.

Савремени ратови усмерени су на менталну и морално-психолошку парализу непријатеља, а његов циљ је да изазове колапс непријатеља изнутра, а не његово физичко уништење.

Савремени рат фокусиран је на морални ниво рата, при чему његови актери настоје да убеде све стране и оне неутралне стране у сукобу, да је циљ за који се они боре морално супериоран и да политичке калкулација на менталном нивоу постају ирелевантне.

Нови сукоби у фокус бораца стављају питање идентитета, што заправо представља резултат процеса глобализације. У постмодерном друштву дошло је до слома традиционалних подела на основу класе и идеологије, а веће тежиште је на идентитету и култури. Питања идентитета су подржана у последњим ратовима.

Вукоичић (2012) истиче да рат и насиље имају неколико друштвених функција од којих је једна од најзначајнијих њихова улога у афирмацији националног идентитета. Посредством рата појединац и друштво стварају слику о себи, шта су они, али и слику о другима, односно, шта они нису. На изградњу идентитета велики утицај има ратна реторика. Ратном реториком стварамо хероје, дела наших уздижемо и величамо, успехе наглашавамо и бојимо их националним мотивима. Ратном реториком стварамо и непријатеље, представљамо их лошим, претњом и нападачима на национални идентитет и државу.

Свака претња физичком опстанку и идентитету етничке или националне групе доводи до мобилизације унутар заједнице и тесног повезивања њених чланова. У оквиру заједнице развијају се јаке противречне емоције: анимозитет и отпор према непријатељу, а истовремено и блискост и солидарност са другим припадницима групе. Поред утицаја који насиље и рат имају на појединце и друштва, не можемо заборавити

на утицај који имају на културу и историју. У периодима политичких криза и оружаних сукоба долази до пораста утицаја свих оних фактора који иначе делују кохезивно на националне заједнице, као што су религија, култура, традиција, историјска прошлост, митови и легенде. Поред тога, рат је феномен који има кључну улогу у историји већине нација и националних држава, али и у неким другим елементима њиховог идентитета, као што су култура, традиција, митови и легенде.Традиција, историја, морал који чине душу нације и идентитета заправо су настали у периодима многобројних историјских и савремених ратова за одбрану, ослобођење, независност и слободу. (Вукоичић,2012 : 54-56)

На почетку сваке анализе рата, неопходно је истаћи суштинску разлику између самих појмова конфликта и насиља. Наиме, у међународним односима веома често долази до конфликата услед спорова због супротних интереса. Сам по себи конфликт не мора обавезно да представља озбиљну претњу, што и јесте његова основна разлика у односу на рат или насиље генерално.

Готово свака интеракција међу људима резултира неком врстом конфликта који може да буде изазван религијским, идеолошким, етничким, економским, политичким, територијалним или неким другим питањима. Закључујемо да сваки конфликт не би требало посматрати као абнормалну појаву. На конфликт не треба гледати као на неминовно деструктивну појаву, обзиром да он такође може да промовише друштвену солидарност, креативно размишљање, учење и комуникацију тј. све оне факторе који су од критичне важности у решавању спорова и неговању сарадње. Конфликт, међутим, постаје претња у тренутку када једна или више сукобљених страна, из било ког разлога, одустану од ненасилних метода његовог решавања и окрену се оружју као начину решавања конфликта, при чему конфликт прераста у рат.

Вукоичић (2012) у свом раду одлично закључује да рат није само деструктиван фактор друштвеног развоја, он често представља мотор изградње културе, идентитета, друштва и, саме нације што га чини вероватно јединим феноменом који поседује моћ да руши и изграђује, уништава и ствара истовремено.

У великом броју случајева, циљ рата није само освајање територија и физичко уништење људи, већ и уништење њихове културе, традиције и историје, односно потпуно уништење одређене етничке или националне групе на одређеној територији. Суочени са могућим искорењивањем своје културе и вредносних система људи почињу да се идентификују по етничкој или националној основи.

До истицања заједничке културе у кризним временима долази јер је њена моћ повезивања чланова друштва немерљива, култура представља и ризницу историјског памћења, знак континуитета личног и колективног идентитета.

Поред непосредног искуства рата, његово историјско искуство такође има значајну улогу у стварању и обликовању идентитета етничких и националних група. Суочене са претњом физичког уништења, друштвене заједнице су кроз историју биле принуђене да се прилагођавају, развијају и усавршавају, како би се успешно одбраниле од напада. Ратна искуства су изазивала темељне промене код појединаца и читавих друштава, обликујући, мењајући или уништавајући њихове вредносне системе, културу и традицију, и, самим тим, њихову свест и идентитет.

Како се значајни периоди историје већине етничких група и нација састоје од ратова, страних окупација и дуготрајних политичких криза, не можемо заборавити чињеницу да је већи део светске историје историја крвопролића, утицај историје на национални идентитет је у ствари утицај рата, насиља и политичких криза на идентитет.

Историјске приче о рату користе се од стране држава и режима на власти како би код становништва створили посебна ратна сећања. Ратови, било добијени, било изгубљени, користе се не само у функцији јачања националног идентитета, већ и као преносиоци друштвено пожељних вредности и врлина. Обзиром на чињеницу да је искуство рата један од најмоћнијих и најефективнијих катализатора индивидуалних, националних и политичких идентитета, ратна сећања се могу употребити на различите начине у циљу обликовања осећања и мишљења чланова одређене етничке или националне заједнице. Историјске приче о рату су извор осећања поноса, поистовећивања са нашим прецима и стварају осећај дужности да се одужимо нашим прецима, који су се херојски борили за нашу земљу.

На изградњу националног идентитета велики значај имају и ратни споменици, датуми и комеморације. Они су подсетник онога што је прошло и морало да прође да би све било како је сада. Они причају причу генерацијама, преносе поруке и вредности. Слободно их можемо назвати чуварима традиције и чуварима националног идентитета.

## 4.3. Очување националног идентитета

Када се питамо да ли је национална безбедност остварена, интересује нас да ли нација живи у миру, да ли је слободна и да ли се развија. Без одређивања услова на којима се заснива национална безбедност, нећемо моћи да знамо да ли је има или нема.

Безбедност нације као ентитета је врхунски интерес безбедности. Нација неће ни знати да ли је у сукобу са неким док се не суочи са последицама.

Нација не губи идентитет у рату, већ супротно, у току мира, прикривеним деловањем, али и често отвореним и директним деловањем. Под тим се подразумева деструктивно деловање на све облике свести у животу људи једне нације и то на : државном (политичком), друштвеном и појединачном нивоу.

Као што смо и раније говорили у овом раду, критеријуми за остваривање националне безбедности су национални идентитет, национални интегритет и национални суверенитет. Управо на овом критеријумима тестира се остваривање националне безбедности и слобода нације. Такође, као што смо и раније рекли, основни критеријум на које се тестира остварење националне безбедности је национални идентитет. Без националног идентитета немамо основу ни могућност за постојање друга два критеријума. Може се поставити питање како национални идентитет утиче на формирање националног интегритета и националног суверенитета? Зашто они не могу постојати сами по себи? Нација у складу са својим националним идентитетом, формулише своје сопствене интересе.

Национални интерес је операционализација основних потреба нације или државе и непосредно или посредно се односи на њихову безбедност. Витални национални интерес је корист, добит, погодност круцијалног значаја за опстанак и развој нације. Национални интереси се тичу нације у целини и деловима. Они извиру из сплета националних вредности и потреба, обликују се у окриљу нације и обликују нацију у њеним хтењима и идентитету. (Мијалковић,2011 : 154-155)

Као што знамо, интегритет значи деловање усмерено ка очувању или обнови целовитости националног ентитета у свету, тј. грађење институционалних веза које омогућавају реализацију националних интереса, док се суверенитет односи на остваривање националних интереса, али и заштиту националних вредности на својој територији као и њихово заступање изван граница.

С обзиром да национални идентитет утиче на формирање и одређивање националних интереса и вредности, јасно је зашто без националног идентитета нема ни

националне безбедности. Зато ћемо се у даљем тексту бавити начинима очувања националног идентитета.

Очување националног идентитета је сложен процес у којем морају бити укључене све структуре друштва. Оно се врши на неколико нивоа и то на:

- Државном;
- Друштвеном;
- Појединачном нивоу.

*Државни ниво очувања националног идентитета*

Државни ниво очувања националног идентитета огледа се у настојању да се уставом и законима заштите не само права мањинских националних заједница већ да се јасно заштите права већинске националне заједнице која баштини конкретну државу чије име и носи.(Бодин, 2015 : 73)

Неуважавање националног карактера, посебни својстава и карактеристика доминантне нације може имати негативне последице по националне интересе, али и по целокупну националну безбедност. Уколико сама држава не ради на изградњи националног идентитета, и води политику која је у супротности са њим, доводи до тога да се људи не могу идентификовати са њом,а самим тим, да желе учествују у њеној одбрани али и целом животу државе. Тај недостатак идентификације може довести до великих проблема током ратова и сукоба. Како неко да брани своју отаџбину уколико је не осећа својом душом? С тим у вези, одбрамбени систем мора да угради механизме који развијају отаџбински однос народа и војске државе.

Из тога разлога, на нивоу државе је неопходно изградити и радити на изградњи јаке националне свести. Национална свест подразумева љубав према својој нацији, добро познавање националне историје и културе, истицање националних обележја, национални понос и страсно залагање за национални просперитет. Такође, свест о отаџбини требало би прожети са националном свешћу, чиме ће држава бити схваћена као отаџбина, као колевка наше традиције, историје, културе, наших предака.

Политика националне безбедности мора бити у складу са националним интересима, јер уколико држава сарађује са другим државама на пољу безбедности и при томе то деловање буде у супротностима са националним интересима, национална безбедност губи смисао и она престаје да постоји. Сваки покушај додворавања завршава се погубно. Регионална и међународна сарадња на пољу безбедности је добра

и корисна, у данашње време и неопходна, све док тиме не шкодимо својој земљи, свом народу, својој посебности и идентитету. Не треба подлећи било каквом притиску или уцени, јер тада пристајемо на урушавање сопственог идентитета.

*Друштвени ниво очувања националног идентитета*

Остварење националне безбедности, али очување националног идентитета на нивоу друштва подразумева способност друштвених чинилаца једне нације да утичу тако да развој друштвених односа доприноси развоју националне безбедности. (Бодин,2015 : 69)

Од нарочите важности за националну безбедност јесте питање како се институције и јавно мњење формирају и на који начин се каналишу. Као значајни елементи развоја и очувања националног идентитета јављају се образовне институције, научне и културне установе, али и изградња националне економије, према интересима националне стратегије привређивања.

Један од начина очувања националног идентитета је и развој културног туризма. Културни туризам је облик туризма, који између економских и социо-културних користи, има значај због откривања споменика и локалитета. То доприноси њиховом одржавању и очувању и има позитивне учинке на исте. (Бесермењи&Марковић,2014 : 295)

Образовни систем доприноси стварању националног идентитета на два начина. Избором и обликовањем културолошких садржаја користе се објективни чиниоци идентитета, али будући да садржај идентитета подразумева и субјективни однос, доживљај, очигледно је да творци образовне политике у овом делу морају да размишљају и о наставним средствима помоћу којих ће утицати на развој оних особина личности који се везују за национални идентитет, за нацију којој припадају рођењем. (Аврамовић,2011 : 48-49)

Сваком елементу националног идентитета треба посветити посебну пажњу, и сваки је важан уколико желимо да очувамо сопствени национални идентитет.

Није довољно о томе само говорити, неопходно је делати. Очување традиције је изузетно важно за питање идентитета. Губљењем традиције, губимо додир и континуитет нашег постојања као нације. На друштвеном плану то се може огледати у неговању обичаја[52], фолклора, манифестација.

[52] Важно је напоменути да у оквиру исте нације, али на локалном нивоу постоје разлике у обичајима. Не треба инсистирати на универзализацији обичаја, већ треба неговати ту различитост, јер све те

Континуитет националних вредности није могуће очувати на имагинарни начин, већ помоћу конкретних материјалних и духовних показатеља. Ти показатељи су заправо културно наслеђе. Културно наслеђе[53] представља подлогу целокупног материјалног и духовног развоја једне нације, те има одлучујућу улогу у конституисању али и очувању националног идентитета. Културно наслеђе може се одредити као скуп материјалних и духовних творевина од посебног значаја за културу, науку и сторију одређеног друштва, које је настало као последица свесне људске активности у току историјског развоја (Базић,2009 : 60).

Очување националног идентитета не би било могуће ако би се само неговало културно наслеђе, а угушио стваралачки чин. Живети само од културе пренесене из прошлости утицало би на гушење стваралачког и креативног живота. Национални идентитет и развој се не могу само темељити на прошлости, већ и на креативној садашњости која би обогатила ту прошлост. Културно наслеђе треба да доприноси развоју критичког духа и стваралаштва појединца, јер се само на тај начин културно наслеђе богати, а нација живи од богатства културе.

У изградњи и очувању националног идентитета јављају се два важна процеса (Базић,2009 : 68):

- Преношење културног наслеђа са једне генерације на другу;
- Стварање нових културних вредности.

Медији као једна од важних сегмената друштва има велики утицај на како формирање, али тако и очување националног идентитета. Преко медија се формира јавно мњење, односно јавно мњење се формира артикулацијом јавних интереса.

Медији могу бити изузетно корисно средство у очувању националног идентитета, пре свега неговањем матерњег језика, његовим правилним и не искривљеним коришћењем. Такође, медијима се представљају различити догађаји из националне историје, као и различити елементи националне културе: фолклори, ношње, храна, музика. Иако се обично истиче негативно дејство медија по национални идентитет, оно

---

различитости наш национални идентитет чине посебним. Разлике у обичајима настајале су услед различитих околности и они сада представљају део историје и традиције датог подручја (на примеру Србије, имамо обичај прављења переца за Св.Саву и даривање деце истим, што је обичај својствен искључиво за Јужни Банат).

[53] Према Конвенцији УНЕСКО-а о заштити светске културне баштине и природне баштине из 1972.: „под културном баштином подразумевају се споменици, тј дела архитектуре, монументална вајарска или сликарска дела, елементи или структуре археолошког карактера, натписи, те разне скупине грађевина, као и значајна места, значајна са археолошког, историјског, етнолошког или антрополошког гледишта.

може, у правим рукама, бити имати позитиван ефекат на развој националне свести и националног идентитета уопште.

Међутим, уколико су медији у рукама центара моћи, који стварају програм пун антинационалних интереса, долази до подривања националног идентитета, тиме и националног суверенитета, а све укупно доводи националну безбедност у питање.

Бављење питањем очувања националног идентитета, није важно само на територији дате земље, већ и међу припадницима нације који живе ван у тзв. дијаспори. Често имамо случај да су припадници нације у дијаспори више национално освешћени него они који живе у отаџбини. Начини очувања националног идентитета у дијаспори су: организовање наставе на језику припадајуће нације, организовање културних дешавања, издавачка делатност, организовање културних удружења, како фолклорских, тако и певачких, спремање традиционалне кухиње, али и поштовање религијских обичаја.

*Појединачни ниво очувања националне безбедности*

Деловање државе и друштва у циљу промоције и очувања националног идентитета није довољно уколико то не практикује и појединац, интимно. Све полази од човека као појединца. Начини којима појединац доприноси очувању националног идентитета су:

- Придржавање традиције и неговање обичаја;
- Васпитање деце у духу националне културе;
- Образовање на матерњем језику и његова употреба;
- Употреба националног писма;
- Познавање сопствене националне историје.

Присталице глобализације и универзалног-глобалног идентитета постављају питање, чему различити национални идентитети, зар није боље имати једна заједнички-исти. Они када то питају не схватају да то не би био једна нови, новостворени и досада непознати идентитет. То би био идентитет најмоћније силе која остварује превласт у свету. Свет постаје културна својина САД. Покушај наметања једне културе, значило би одузимање слободе онога што неко жели да буде или онога што је био. Одбацивањем нашег сопственог, ми одбацујемо себе.

# 5. Стање српског националног идентитета

Када кажемо стање српског националног идентитета, мислимо пре свега на стање националног духа[54]. Ми можемо само говорити о тренутном стању српске нације и националног идентитета, али то није потпуна слика. Тек историјском анализом националног идентитета ми ћемо утврдити шта је довело до тренутног стања. И само са тако потпуном сликом моћи ћемо да предузмемо адекватне мере на путу унапређења и очувања српског, нашег, националног идентитета.

Шта одређује стање националног идентитета? Да ли национални идентитет може бити снажан и слаб? Као критеријуми јаког и изграђеног националног идентитета узимају се језик и писмо, свест о историји и религијској припадности, обичајима, начину живота, менаталитету, односно свеукупна представа народа о самоме себи уопште. Можемо рећи да снажан национални идентитет почива на снажној националној свести. Свест о томе ко смо, одакле смо дошли и шта и ко су довели до тога да будемо оно што смо сада, чине основу националног идентитета. Језик и писмо се истичу као најважнији елементи националног идентитета, али по мени нису довољни, са тим, ми смо само људи који говоре неки језик и користе неко писмо, празни и безлични.

Све старе и многе нове противречности у српском националном идентитету могуће је објаснити и разумети само критичком анализом старих и нових историјских дешавања која су посредно и непосредно утицале на обликовање српског националног идентитета.

Рационални одговори на питања која су данас од виталног националног значаја, а обавезно нас чекају и у будућности, могу се наћи само у рационалном критичком сагледавању историјски релевантне прошлости. Отуда је културна традиција основни и најдубљи идентитетски слој сваког народа коју треба сагледавати из свих могућих перспектива.

Без рационално и критички утемељене историјске самосвести, није могуће ни објаснити ни разумети оно што нам се и данас дешава. Без познавања историје и актуелних околности много што-шта нам изгледа необјашњиво, ирационално и бесмислено, а чини се као да је неизбежно и вечито и оно што се могло избећи и што би се могло променити. Филозофски, социолошки и уопште теоријски утемељена историјска самосвест омогућује да се рационалније и успешније потраже и пронађу нови одговори на стара питања о томе ко смо (као људи, као народ) какви смо стварно,

[54] Национални дух-стање свести, сабрано искуство у тумачењу националне културе.

куда стремимо, какве су нам перспективе у датим структурним и историјским оквирима.(Митровић,2012 : 52)

Једна од најуочљивијих црта савремености – људске, националне и друштвене – јесте њена историчност. Оно што нам се догађа данас, толико је слично ономе што нам се раније догађало, да је немогуће негирати претпоставку о постојању неке скривене правилности и дубље условљености свеколиког историјског збивања.

Као што смо раније рекли, под културним наслеђем[55] подразумева се скуп материјалних и духовних творевина од посебног значаја за културу, науку и историју друштва.(Базић,2009 : 60) Управо кроз културно наслеђе ми можемо спознати своју историју, традицију и национални идентитет. Упознати културно наслеђе једне нације, значи упознати њен начин живота током историје, без обзира да ли је он испуњен успонима или падовима. У њему се огледа национално трагање за идентитетом нације у целини.

Споменици културе као део културног наслеђа представљају материјални доказ историје и развоја нације. Својим трајањем кроз векове споменици културе живе и говоре о свим особеностима једног народа. Они говоре о развоју националног идентитета и свим значајним догађајима који су обележили његову историју.(Базић,2009 : 70) Управо споменици културе у Србији су највреднији показатељи настанка и развоја српског националног идентитета.

У даљем раду бавићемо се детаљном анализом српског националног идентитета са циљем добијања резултата о стању националног идентитета данас и његовим утицајем на стање националне безбедности у Републици Србији.

## 5.1. Настанак и развој српског националног идентитета

Примање хришћанства представља један од најзначајнијих цивилизацијских догађаја у историји словенских народа. Прва фаза похришћавања Словена мало је позната, али су културне тековине хришћанства значајне, посебно оне везане за појаву првог словенског писма. (Илић&Михајловић,2016 : 18) Озбиљан задатак на стварању првог словенског писма преузела су браћа Ћирило и Методије, који су створили

[55] Културна добра чине: споменици културе, просторно-културно историјске целине, археолошка налазишта, знаменита места, уметничко-историјска дела, архивска грађа, филмска грађа, стара и ретка књига. (Базић,2009 : 60)

глагољицу, а потом и ћирилицу.[56] С обзиром да је ћирилица (у измењеном, Вуковом облику) српско национално писмо, јасан је значај Ћирила и Методија. Просветитељски рад Ћирила и Методија имао је епохални значај за културни развој Словена.

Средином 9. века је уследио период мисионарског деловања и покрштавања Словена у хришћанску религију. Иако се сматра да су Срби прихватили хришћанство између 867. и 874. године, стара вера се одржала до краја 12. века, односно до доласка династије Немањић на власт.

Уласком у круг хришћанске цивилизације, Словени су могли да приме богато културно наслеђе, оплемењујући га својим. Али тај процес није завршен без одрицања, стара религија и укупан поглед на свет неспојиви су са хришћанством и морали су бити напуштени. То је био дуготрајан процес који заправо никада није ни завршен, јер су се паганска веровања и обичаји сачували, па и код Срба, до данашњих дана.[57] (Илић&Михајловић,2016 : 15-19) Можемо рећи да та измешаност хришћанстава и паганства посебну, уникатну творевину која се и дан данас одржава.

Иако српска нација настаје тек у 12. веку, захваљујући светом Сави, корени српског националног идентитета у виду хришћанства-православља и језика су постављени много раније. Нико не може оспорити трајност, да претерамо и кажемо древност, српског националног идентитета. Он није настао вештачки, за потребе нове државе какав је то случај са америчком нацијом, већ су одлучујућу улогу у формирању националне свести имала трансцедентална својства нове и прихваћене религије (Бодин,2007 : 120).

С тачке гледишта развоја српског националног идентитета, периода настанка и развоја можемо посматрати у оквиру четири целине (Базић,2009 : 77):

- Од времена почетка владавине династије Немањић до пропасти средњовековне српске државе;
- Од пропасти средњовековне српске државе до почетка борби за ослобођење Србије;

[56] На захтев моравског кнеза Растислава, византијски цар Михајло упућује своје учене људе, Ћирила и Методија да међу Словене шире хришћанство и писменост. Они су превели библијске књиге са грчког на словенски језик, а записали на глагољици. Старословенски језик – први књижевни језик Словена, настао на основу говора македонских Словена из околине Солуна, али никада није био говорни (народни) језик. Глагољица – прво словенско писмо настало по угледу на грчко писмо. У српским крајевима бива брзо замењена ћирилицом. Ћирилица – настала је крајем 9. и почетном 10. века по угледу на грчко писмо. Претпоставља се да је њен творац Климент Охридски – ученик Ћирила и Методија.

[57] Највећи хришћански обичај је крсна слава, некада празник у част умрлих предака, оживотворена је делом Светог Саве који је задржао, унапредио паганске обичаје и начинио их хришћанским. Многи паганski обичаји се везују и за прославу Божића и Бадње вечери, а пре свега се мисли на бадњак – свето дрво Словена.

- Период од почетка Првог српског устанка до завршетка Првог светског рата 1918. године;
- Од завршетка Првог светског рата па све до почетка 21. века.

### 5.1.1. Настанак и развој српског националног идентитета од владавине династије Немањић до пропасти средњовековне државе

Нема веће препреке националном шовинизму и империјализму од хришћанског православља. То је национализам Светог Саве. Према речима Николаја Велимировића: „Наш национализам је освештан светосављем, и њиме ослобођен од шовинизма. Без светосавља, наш би се национализам претворио у неку бљутаву кашу безличног интернационализма и бескрвног космополитизма.“ (Бодрожић,2015 : 54)

Са Немањићима је започела српска државност и српска култура. Како истиче Бодрожић (2015) на хришћанском учењу је заснована просвећеност, којој су темељ положили словенски апостоли Ћирило и Методије, а њени заштитници постадоше Немањићи.

Доласком на власт Стефана Немање[58] у 12. веку и дуга владавина његових потомака, представља епохални период у настанку и конституисању српског националног идентитета. Немањино дело има непроцењив значај за културно наслеђе и национални идентитет током целокупне историје српског народа.

Идеје о етничком и духовном јединству српског народа доживела је у времену и личности великог жупана Стефана Немање своје пуно сазревање.

Стефан Немања је лично био веома побожан и од самог почетка непоколебиво опредељен за источно православље, које је без сумње већ неколико векова уназад ухватило дубоке корене у његовој земљи и народу.

Иза Стефана Немање остала је богата културна баштина која представља окосницу, суштину али и чуваре српског националног идентитета. Велико богатство које је стекао за време владавине, уложио је у задужбине, од којих се посебно издвајају: Хиландар, Ђурђеви ступови и Студеница. Подизањем Студенице[59], постао је не само

[58] Прво је крштен као католик, потом када је одрастао одбацио је латинско крштење и крстио се по православном закону. Владарско име му је Немања, а монашко Симеон. Био је владар са мачем у руци, а потом монах са крстом. Прва гробница биле је у Хиландару, а друга у Студеници. Стефан Немања је имао два крштења, два имена, два звања и два гроба. (Базић,2009 : 82)

[59] Студеница се с правом назива "мајка свих српских цркава". У том манастиру је Стефан Немања примио монашки завет, а ту лежи његово тело пренето из манастира Хиландара.

велики ктитор, већ и човек који ће одиграти пресудну улогу у градитељској традицији у Србији.

Немањићи доносе и нову епоху у историји српске књижевности[60]. Књижевност се осамостаљује, на основама старословенског наслеђа, настају дела на нове, српске теме. Књижевност је у функцији државне и црквене самосталности. Главни књижевни мотив је изградња сопствених српских православних култова. Такву традицију започиње Свети Сава, несумњиви зачетник осамостаљивања српске књижевности.

Одлучујуће време за настајање српске нације јесте стварање аутокефалне српске православне цркве. За српско искуство је од пресудног значаја дело Светог Саве које је дало печат будућој изградњи српске нације (Бодин,2007 : 120).

Тек са Светим Савом српски народ заокружује свој православни идентитет. Доминантан идентитет код српског народа тога времена јесте управо верски идентитет.

Од Светог Саве се код Срба хришћанска вера и црква идентификују са народом, а јеванђеоска духовност постаје етика читавог народа. (Бодрожић,2015 : 55)

Свети Сава, својим радом постаје један од најмоћнијих стубова српске средњовековне културе. Изборио је независност Српске цркве, којој је био први архиепископ. Тако је српски народ око четири века након примања хришћанства добио духовну самосталност, црквену аутокефалност, чиме је међународно потврђена његова духовна зрелост и способност да може потпуно самостално и одговорно да има сопствену црквену организацију и уређење по угледу на источне аутокефалне цркве.

Има дана у историји једног народа који остану заувек у сећању, као одлучујући за судбину тог народа. Такав дан је био Спасовдан 1220. године. Тог дана, први српски архиепископ је устоличен, а први српски краљ крунисан у Жичи. Оба ова догађаја имали су подједнаку важност: пуна независност српског народа и цркве од других држава. Оба ова достигнућа су дело управо Светог Саве. Његова дела представљају прекретницу у историји српског народа, али и одређују будућност. (Бодрожић,2015 : 57)

Једна од битних одредница историјског значаја Светог Саве, кога су уз његове сународнике подједнако поштовали и Јевреји и припадници римокатоличке и исламске вероисповести, је у томе што је на личном примеру оставио као задужбину сећање да владари и просветитељи не треба да буду освајачи, управници и идоли, него Божје

[60] Одлучујући чиниоци који чине услов настанка и постојања старе српске књижевности јесу: православна вера, духовни утицај Византије и српскословенски језик. Стара српска књижевност настала је и развила се у оквиру византијске православне цивилизације.

слуге и добротвори својих грађана, што је тадашњој Србији донело поштовање свих важнијих светских владара и духовника.

Иако се светосавље истиче као један од најзначајнијих чинилаца српског националног идентитета, што и јесте, не смемо заборавити на значај Стефана Немање који је имао велики утицај на светог Саву. Породица у којој је одрастао, васпитање које је добио, традиција коју је слушао, књиге које је читао и животно искуство које је пролазио непобитно су утицали на карактер и вредност Савиног стваралачког дела[61].

Свети Сава је учио народ како да се моли, пости и буде дарежљив. Наглашавао је важност крштења, светог причешћа и других великих тајни. Неке паганске обичаје заменио је хришћанским, тумачио је Свето Писмо кроз библијске приче и износио учење и примере хришћанских Светитеља и мученика.

На темељима на којима је грађена црква и краљевство, грађен је и српски национални идентитет. Оплеменити и продуховити српског човека је био велики изазов пред којим се нашао свети Сава.

У оквиру овог периода разликују се три правца или школе стварања културног наслеђа, они су значајни пре свега за развој и модификацију националног идентитета услед различитих специфичних историјско-културолошких околности. Те школе или правци су (Базић,2009 : 99) :

- Рашка школа;
- Српско-византијска школа;
- Моравска школа.

*Рашка школа*

Као културно остварење, Хиландар припада групи споменика културе насталих у склопу рашке школе[62]. Хиландар спада у ред најзначајнијих духовних и културних средишта српског народа.

Немањин и Савин допринос изградњи Хиландара и других манастира на Светој гори снажно је подигао углед Србији, тако да је Хиландар постао узор и образац српском народу за верски, културни и национални развој. Сава је из Хиландара доводио

[61] Као син владара упознао је Библију, догматику, етику, старословенски језик, граматику, вештину писања, стилистику и математику.

[62] Рашка школа се налазила на простору Рашке државе. Споменици који припадају рашкој школи су: Црква манастира Богородице у Топлици код Куршумлије, Ђурђеви ступови, Велика црква Богородице у манастиру Студеница, Манастир Жича, Манастир Милешева, Манастир Морача, Манастир Сопоћани, Манастир Градац, Давидовица на Лиму, Ариље на Моравици.

у Србију најбоље монахе, постављајући их за епископе. Пошто су монаси били образовани људи и верско дубоко опредељени, имали су велики утицај на изградњу српског националног идентитета. Они су посебно подстицали привржености вери. (Базић,2009 : 104) Монасима је било стало да се најплеменитије људске особине преносе са колена на колено. Зато се може рећи да су у Хиландару постављене основе српском националном идентитету.

Хиландар није обичан манастир, већ је духовно средиште с утицајем на стварање основних елемената српског националног идентитета као што су језик, вера, култура, традиција, обичаји и национална свест. Српски народ је у 12. веку у Хиландару имао оно што ће водећи европски народи стећи тек у 19. веку – основна обележја свог националног идентитета.

Можемо закључити да су на овај начин установљени темељи источног модела нације и националног идентитета, како територијално, тако и духовно. Источни модел је прави, изворни, на чију штету је настао западни модел.

Српски народ је, кроз своје манастире успостављао однос са својом вером, културом, традицијом, језиком, владарима, светитељима, обичајима. У том контакту народ је стицао сазнања о највишим националним вредностима , и усвајао их. Сам процес идентификације са националним вредностима никада није био наметан српском народу, али они су их добровољно прихватали. Идентификација се остваривала кроз неколико фаза.

Прво, народ се у манастирима као верским, образовним, васпитним, културним институцијама упознаје с основним вредностима. Упознавање вредности је служило за изградњу рационалног мишљења. Оно је изграђивано на основама акумулираног знања, свести народа и самосвести појединца. На основу свести и самосвести, народ је даље формирао критеријуме за селекцију значајних националних симбола и вредности. Коначно, развијао је своје способности и способности јединки за успостављање контаката са вредностима споменика културе, што је као последицу имало емоционално доживљавање тих вредности.(Базић,2009 : 119-120)

Зато су Хиландар, Студеница, Жича и Сопоћани доживљавани као моћна средства у изградњи и очувању српског националног идентитета. Њихова моћ се није огледала само у физичком постојању, него и у духовном садржају. Дух који је владао у манастирима и око манастира снажио је свест српског народа. Црква је васпитањем и образовањем предочила српском народу вредности које чине окосницу српског националног идентитета.

Јачањем цркве и државе, и њиховог односа по принципу синфоније из Византије, јачао је и национални идентитет и био је израженији него код суседних народа. Светородност[63] је имала пресудни значај. Зато је српски народ осећао потребу за наглашавањем генеолошких веза са Немањићима. Та наглашена улога династије Немањић је за последицу имало занемаривање свега онога што се у српској историји дешавало пре Немање и Саве.

*Српско-византијска школа*

Српско-византијска школа настала је на простору Косова, Метохије и Македоније[64]. Краљ Милутин је имао највећи утицај на развој ове школе.

И поред честих турских рушења, у Грачаници је 1539. године основана прва штампарија како у Србији, тако и на Балкану. Тиме је Србија показала своје културно богатство и националну моћ, која се издвајала од других суседа.

Према Базићу (2009) идентификација српског народа са својим владарима, свецима, светородном лозом Немањића, моћном државом, моћном и самосталном црквом, величанственим манастирима на Косову и Метохији које је градио краљ Милутин, омогућили су Србима снажан национални идентитет. Ослонац свему је у карактеру сопствене вере, државе и нације.

Вера, држава и нација су понос српског народа. Оне су се увек посматрале повезано. Ако се изгуби вера, онда би држава и нација изгубиле на значају. Зато су Дечани као највећа галерија слика, Грачаница као савршено архитектонско здање и Пећка патријаршија, са богатом библиотеком, развијеним монашким животом и васпитно-образовним радом, утицали да се српски национални идентитет развије не само визуелно већ и учењем. У књигама је приказан развој идентитета кроз српску веру, нацију, државу и културу. (Базић,2009 : 162)

Велики значај за српску историју има 1557. година и успостављање Пећке патријаршије. Пећка патријаршија је преживела пад српске државе, а њено свештенство било је чувар вере и народности. Њеним успостављањем Косово и Метохија постају средишње место у целокупном историјском, духовном и морално-психолошком

[63] Када се каже да је владарска породица светородна то значи да им се на челу, као и код Немањића, налазио по светитељству признати родоначелник. Та светост се преносила и на потомке, па је породица од стране цркве била посебно подржавана. Светородност је узрок појаве династичких лоза, али није био и једини. Оне су, у ствари, представе најпобожнијих браниоца вере у једној земљи. Одбрана вере била је по црквеним схватањима највећа врлина доброг владара. (Ђурић,1978 : 54)

[64] Неки од најзначајнијих споменика културе су: Црква Богородице „Љевишке“ у Призрену, Манастир Грачаница, Манастир Бањска, Манастир Дечани, Црква св. Арханђела и друге.

збивању српског народа (Бодрожић,2015 : 150). Управо због свог значаја за српски народ, она ће поднети и највећу патњу, осетиће прогон, безакоње и силу.

Најзначајнији догађај у овом периоду је бој на Косову 28. јуна 1389. године. Косовски бој представља кључни догађај у историји српског народа. Он представља стожерну легенду за српски национални идентитет, са функцијом и снагом мита[65].

Најзначајнија личност тог периода је кнез Лазар Хребељановић. Његова улога у очувању српског националног идентитета је изузетна. Особине које су красиле Косовске јунаке и кнеза Лазара, попут побожности, храбрости, одлучности, истрајности, верности отаџбини[66] су особине са којима се идентификовао и српски народ и представљали су покретач у тешким временима. Лазареве особине се вековима касније препознају, али и приписују јунацима, који су спремни да дају свој живот зарад очувања своје отаџбине.

Психолошка драма српског народа након Косовског боја, створила је његову емотивну везаност са преткосовским националним, државним, верским и културним наслеђем. Због туге, али и поноса на своје националне вредности, створене су многе легенде и митови, који су преношени, уграђивани и чувани у српском националном идентитету. Снага културног наслеђа и изграђеног националног идентитета помагали су српском народу у тешким и трагичним догађајима за време ропства под Турцима. (Базић,2009 : 164) Централно место националне снаге представља управо Косовски бој. У свим борбама српског народа за слободу, у настојању да очува и изгради културно наслеђе и национални идентитет, Косовски бој је играо врло важну улогу.

Подвиг смрти и мучeништва, с једне стране и издаја с друге, вековима су се поларизовале у Милошу Обилићу и Вуку Бранковићу. Народ је прихватио и идентификовао се са Милошем, а осуђивао и одбацивао Вука. Тиме је и народ, као део свог идентитета изабрао јунаштво, пожртвовање, побожност. У очувању и преношењу ових вредности, Српска црква је имала доминантну улогу. Зато је Косово у Српско

[65] Косовски мит има две интерпретације – изворну, религиозну са Лазаром као главним јунаком и каснију, секуларно националистичку са Милошем Обилићем и осветом у фокусу. У првобитној је Косово „света земља“ српске нације, која је постала „изабрани народ“ Лазаревим избором „царства небеског“. Лазар је приказан као великомученик који се жртвовао за хришћанство, а Срби као изабран народ који има савез са Богом. Током 19. века, Косовски мит се уклопио у другачији контекст, афирмишући освету за пораз на Косову као важан мотив у борбама српске нације за формирање сопствене државе.

[66] Отаџбина-рођени у оцу,у Богу и Роду-јединство духовне и физичке стварности.

цркви увек било и остало у знаку Крста и Васкрсења, који се враћали српски народ свом хришћанском идентитету и историјско-литургијском[67] памћењу.

Косовски јунаци гину бранећи нешто што је за њих најсветије, а то је домовина, отаџбина. Косовски јунаци су исказали сву суштину свог духовног опредељења које је било врло чврсто укорењено у светосавској традицији. Тиме се показало да је идеја косовског опредељења поникла из светосавља, односно, да је била трајно присутна у структури српског националног идентитета.

Косовски бој и све последице које су након тога произашле имале су снажан утицај на изградњу и очување националног идентитета. Зато је реч Косово вековима изазивало снажне емоције код српског народа, и даље изазива. Јер без Косова, Срби не могу да замисле свој национални идентитет.

Српски национални идентитет је вековима чуван управо кроз свест српског народа о косовским жртвама, о кнезу Лазару, о Милошу Обилићу, о најлепшим српским светињама попут Грачанице, Дечана, Пећке патријаршије, Бањске и других. Због потребе да се сачувају највише духовне вредности српског народа, на просторима између две Мораве, гради се културно наслеђе у аутентичном српском или моравском стилу које представља врхунац националне културе и у коме косовско предање игра значајну улогу.[68] (Базић,2009 : 170-171)

*Моравска школа*

Моравски део постаје центар Србије на чијим се просторима развија нова уметност, која по аутентичности превазилази дотадашњу. Нова школа уметности, названа моравском[69], била је последња уметничка фаза културно богате и уметнички развијене средњовековне Србије.

У периоду пред окупацију земље долази до стварања култа ратника. С обзиром на тадашње прилике у Србији, то је било разумљиво. Тиме је народ припреман за борбу против турске империје.

---

[67] Литургија је схваћена као навећи израз Христове божанске љубави према човеку и људима. Косовски јунаци су веровали да онај ко верује у Васкрсење, не треба да се боји смрти. Живети ради вечних вредности и небеског царства јесу суштина Лазаревог опредељења и вере. (Базић,2009 : 167-168)

[68] Према Јовану Цвијићу српска народна традиција највише цени три личности из своје прошлости: Светог Саву, Цара Лазара и Милоша Обилића. Они су представници најбољих народних тежњи и оних особина које народ највише цени. Они су духовна и морална страна српског народног живота и његова правна основа. Те особине на првом месту могу обележити као дубока и чиста етика, тежња за истином, за духовним и небеским царством, способност пожртвовања до уништења опственог ја. (Марковић,2006)

[69] Најзначајнији споменици овог периода су: манастир Раваница, манастир Лазарица, Горњак на Млави и друге.

У последњој деценији пред коначан пад српске државе под турску власт, изградња више није окренута црквама и манастирима, већ подизању градова и утврђења. Деспот Ђурађ Бранковић подиже Смедеревску тврђаву у коју смешта владарску палату и цркву. То је све било краткотрајно, падом Смедерева 1459. године[70], у покореним крајевима долази до рушења српских споменика културе што се негативно одразило на српски национални идентитет. (Базић,2009 : 180)

Српски идентитет се најизразитије успоставља православљем и борилаштвом за његову одбрану, односно, своју слободу. Вера, слобода, држава, стапа се у једно код Срба. Рано настала свест о идентитету узрокована је геополитичким положајем српског народа, његовим бивствовањем на граничним просторима европске и хришћанске цивилизације и потом две империје – Османлијске и Аустро-Угарске. Срби су били приморани на одбрану идентитета или асимилацију. Те муке су саткале целокупну духовност и обликовале национални етос.

### 5.1.2. Национални идентитет од пропасти средњовековне српске државе до почетка борби за ослобођење Србије

Са турском окупацијом наступан мрачан период за Србију. Угрожен је опстанак српског народа, државе,а пре свега српског националног идентитета. Како смо раније рекли, доминантни идентитет тога периода је био верски идентитет. Цркве и манастири су били места окупљања, одржавања обичаја и традиције, али су и представљали снажне мотиваторе народа да се боре и очувају свој идентитет.

Без цркава и манастира и снажног осећања националног идентитета, српски народ би био уништен. Важан елемент српског националног идентитета је био осећа припадности средњовековној Србији.

Поред вере, сећање на средњовековну Србију је било снажан покретач народа. У српском памћењу, средњовековна Србија, остала је трајни темељ српског националног идентитета. Тај идентитет је сачуван кроз најстрашнија искушења вишевековне српске историје. Жеља за поновним успостављањем такве државе мотивисале је српски народ да се бори.

Турци су знали да основу српске вере чине цркве и манастири. Зато су цркве и манастири рушени и паљени. Пећка патријаршија је била у рушевинама, у Манасији су

[70] Након пара Смедерева долази до пропасти средњовековне Србије, и наступа период дуге турске окупације. Наступа период борбе за очување идентитета.

Турци држали коње и стоку. Сви манастири око Београда су порушени. Циљ паљења и рушења је био слом српског духа.

Иако је вера код Срба била јака, под великим притисцима и свакодневним мучењима, народ је почео да поприма ислам. Исламизацијом многе су цркве порушене, а свештеници побијени. Због тога су многа деца годинама остајала некрштена. Али и поред страдања и мучења Срби су успели да сачувају препознатљив део свог идентитета, крсну славу. Они су у тајности славу славили, ломили колач и заливали га вином на рушевинама цркава.(Базић,2009 : 200) Најтежа последица турске окупације Србије јесте исламизација Рашке односно исламизирани Срби промењене свести, који вековима траже свој национални идентитет јер нису прихватили ни турски ни српски ни други национални идентитет већ хоће неки нови исламски национални идентитет да не буде ни европски ни српски ни турски, а опет да баш то буде. Они наносе штету српској историји и култури, уклањајући трагове православља и свега што је српско.

Колико год је постајало покушаја да се затре српски идентитет. Срби на селу су наставили да славе Божић и Ускрс, славили су се и обележавали свеци уз вашаре и породичне прославе. Село је било носилац и чувар идентитета јер турске власти нису биле заинтересоване за исламизацију сеоског становништва, већ их је посматарала искључиво као извор прихода, пореза.

У овом периоду долази до сеобе народа ка северу, у Хабзбуршку монархију. Српско становништво северно од Саве и Дунава, развијало се у границама једне модерно устројене државе. Зато ће Срби у Подунављу доћи у додир са савременом европском културом, просветом и уметношћу и то ће бити од пресудног значаја за бржи и свеобухватнији културни препород српског народа током 18. и 19. века.

Са националне тачке гледишта, живот у Хабзбзршкој монархији је имало своје негативне и позитивне стране. Негативно се огледа у прекиду културног континуитета с највећим делом српске средњовековне културе. Позитивно се огледа у укључивању српског народа у средњоевропске културне токове, који ће донети културни препород Срба. (Базић,2009 : 203)

Срби северно од Саве и Дунава постају носиоци свих значајних културних промена у окупираној Србији у 18. веку. Они почињу да граде цркве и манастире. Цркве и манастири су Србима преко Саве и Дунава биле потребне као места окупљања и дружења, али и неговања традиције.

Срби као православци су били у неповољном положају у односу на католике. Аустрија свесна да неће моћи да мобилишу Србе у случају рата против Турака, 1753.

краљевом наредбом бива дозвољена градња цркава без претходне дозволе. Ова наредба је била веома значајна за Српску православну цркву. Након тога наступа период масовне градње храмова, духовних средишта. То није дуго трајало. Овај полет је засметао аустријској власти, па је новом декларацијом од 1779. одобравала градњу само оних цркава које нису настављале средњовековну традицију. Ова декларација имала је за циљ да Србе одвоји од традиције и да их полако приближи западном начину живота. Срби су прихватили барокни стил градње, што је означило крај традиционалним облицима српске архитектуре.

Своју снагу Српска православна црква градила је на делу Светог Саве. Он је приказан као велики светац и смели предводник. Савини наследници трудили су се да наставе његову мисију.

Српску цркву за време турске окупације карактерише и просветитељски рад. Писање, преписивање и штампање књига одвијало се у црквама и манастирима. Школе су биле смештене у црквама и манастирима. Све што је било значајно у култури Срба, поникло је у крилу Цркве. Српска црква је кроз учење истицала неколико историјских личности и догађаја, ради јачања националне свести и очувања националног идентитета. Свети Сава је симбол Цркве, вере и нације, а кнез Лазар је постао симбол једног националног опредељења.

Базић(2009) истиче да ти неодвојиви синоними: свети Сава и светосавље, Косово и Лазар[71] – живели су дубоко у свести српског народа. Они су били његова нада и снага. Одржали су га у суровом добу турске окупације.

Први српски устанак вожда Карађорђа означио је почетак крваве борбе за слободу и формирање националне државе.

### 5.1.3. Национални идентитет у периоду од почетка Првог српског устанка до завршетка Првог светског рата 1918. Године

Иако је српски народ под Турцима био изложен великим страдањима и мучењима, он је остао веран својој вековној традицији. Традиција је представљала чврсту подлогу у очувању српског идентитета. Срби су традиционалне вредности, преносили путем обичаја, обреда и предања у свим областима друштвеног живота.

[71] Код Срба се веровало да је мит о Косову и Лазару био велика национална лекција која је српском народу сачувала језик и веру у сопствено биће. Косовска трагедија, као религиозни феномен, постала је извор вере у васкрсење државе. Управо на косовском миту је и почела припрема српског народа за устанак против Турака.

Национална традиција је негована обележавањем и прославама за битне датуме као што су Божић, Ускрс, Видовдан, слава Светог Саве. За очување ове традиције можемо као што смо већ рекли захвалити сеоском становништву које се ни током окупације није одрекло својих корена.

Јуначка народна епика сматрана је једним од главних начина у чувању српске традиције и повезивању српског народа за организовање устанка против Турака. Епска поезија праћена уз гусле у многим својим слојевима и функцијама била је она матрица у којој се помно чувала особеност српског идентитета. Путем поезије упућивало се на то како поступати у тешким ситуацијама, које и какве одлуке треба доносити, која главна начела у томе треба поштовати, како се понашати према ближњима, пријатељима и непријатељима. (Базић,2009 : 222)

Поред епске поезије и гусли у припреми српског народа за ослобођење неговало се и предање. Причама су описивана јунаштва и подвизи јунака. Гусле, песме и приче биле су нека врста школе домаћег васпитања.

Верни пратилац културе, традиције и вере је језик. Он је важан фактор за преношење традиционалних вредности из прошлости у садашњост. Још од Немањића се знало да се држава не осваја мачем, него језиком. Ако се изгуби језик, губи се носећи елемент националног идентитета. Са губљењем језика, повлачи се губљење писма, а као резултат имамо губљење идентитета.

Пре истицања значаја језика и писма, вера је била доминантни носилац идентитета. Србин православац уколико би прихватио другу веру, он би престао бити Србин. Прелазак у веру окупатора и освајача, сматрало се преласком на страну непријатеља. Невољно прихватајући туђу веру, многи су се осећали као личности подељени, огорчени и незадовољни, а потом и врло осиони и агресивни. Да би потиснули сећања на промену вере, опредељивали су се за најгору врсту насиља над својим бившим сународницима. Зато су највеће насиље над Србима управо вршили Срби који су променили веру.

Од избијања Првог српског устанка настају нови облици културе. Устанак у Србији је изазвао општи духовни и патриотски полет како међу Србима у Србији, тако и међу Србима у расејању..

Упоредо са почетком борбе за ослобођење почиње и велики културни препород. Томе су печат дали Срби школовани на Западу. Већ у току Првог српског устанка појављују се нови темељи културног и просветног преображаја српског народа.

Образовање појединца и нације за време националног романтизма било је подређено ослободилачким тежњама. У то време су још увек биле ретке идеје о потреби упоредног рада на ослобађању територија и на просвећивању становништва.

Можда нико од српских интелектуалаца није тако дубоко схватио историјско значење српског устанка као Доситеј Обрадовић, који је целог живота радио на духовном препороду и просвећивању свог народа. По Доситеју, наш народ је био духовно заостао. Тој заосталости се могло стати на пут само путем просвете, односно путем школе. Он је национални проблем поставио као културни проблем истичући просвећивање као предуслов народног препорода. Доситеј Обрадовић је интерес српског народа и српске државе поставио изнад личних интереса. Његов једини интерес је био национални препород. (Марковић,2006 : 240) Његова смрт 1811. године зауставила је остварење његових просветитељских идеја и културног препорода Србије.

На путу одређења националног идентитета незаобилазно је име Вука Караџића. Према њему Срби су имали национални карактер заснован на народним умотворинама, обичајима и веровањима. То је водило ка идеји о Србима као херојском народу чије је јунаштво оплемењено правдољубивошћу. (Марковић,2006 : 242) Он је попут Доситеја настојао да допринесе просвећивању Срба. Залагао се да се у Србију позову школовани Срби јер су по његовом мишљењу само они могли довести до просветног и културног преображаја Србије.

После Другог српског устанка, а поготово након доношења Хатишерифа из 1830. године, Србија је од вазалне државе постала држава са правом на слободу вероисповести и правом на оснивање штампарија, школа, болница и других државних институција. Сретењским уставом из 1835. године Србија постаје још самосталније и долази до целокупног друштвеног и државног препорода.

Нови односи у држави и друштву захтевали су промену културног обрасца у свим елементима, почев од назива, симбола, одевања до стила живота. Промена културног обрасца, захтевала е оснивање нових установа, просветних и културних. Те нове установе требале су да изграде нову културу и навике. Нови модел донео је и многе проблеме. Народ је споро мењао навике, што је доводило до сукоба старог и новог, а тиме и до сукоба генерација. (Базић,2009 : 241)

Под утицајем нових европских сазнања и европског културног стваралаштва, нагло почиње да се развија и школски систем. Почеци високог школства у Србији везују се за 1838. годину .

У Србији је наступила и права културна револуција, коју су оснажиле Вукове реформе српског језика. Тај процес културне револуције значио је излазак из заосталости.

Уношење нових тенденција у културно стваралаштво српског народа, није значило поништавање особености српске културе и постојећег националног идентитета, већ стварање могућности за креативни развој.

Покренути културни преображај се наставља и током владавине династија Обреновић и Карађорђевић. Највећи залет културном препороду Србије дале су установе намењене образовању и култури. Ове институције омогућиле су да се развија научна, просветно-педагошка, новинарска, интелектуално-политичка, књижевна, позоришна, ликовна и музичка делатност. Развој ових делатности постаје посебно значајно након 1878. године. Ова година је историјски значајна за Србију, јер на Берлинском конгресу стиче пуну независност и постаје краљевина да династијом Обреновић на челу.

Културно наслеђе настало у 19. и почетком 20. века, по свом значењу и симболици, разликује се од културног наслеђа насталог пре Првог српског устанка. Пре овог устанка, имало је верско значење, а у модерној српској држави имаће троструко значење: верско, световно и слободарско. Световно и слободарско значење културног наслеђа је борба за крст часни и слободу златну.

### 5.1.4. Деградација српског националног идентитета од Другог светског рата до 21. века.

Културно наслеђе између два светска рата је онај живи печат који вековима потврђује српски национални идентитет, а настао је пре Косовског боја. У периоду између два светска рата подигнут је велики број споменика, многи споменици су обновљени, а идентитет је сачуван упркос стварању нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Културно наслеђе између два светска рата наставља континуитет културног наслеђа из претходног периода. Оно има троструко значење: наставља се изражавање традиционалних вредности српског идентитета, наставља се континуитет изражавања српских ослободилачких традиција и континуитет световног преображаја српског идентитета.

Културно наслеђе је током историје српског народа, све до Другог светског рата, било снажан чувар националног идентитета и носилац националне идентификације у борбама за очување српске самобитности.

Културно наслеђе настало у Федеративној Југославији губи континуитет са српском прошлошћу и српским националним идентитетом. Оно није на историјском путу, и не говори о свим особинама српског идентитета. Културно наслеђе постаје сведок и хроничар суровости српских раскола и подела.

Српско културно наслеђе настало после Другог светског рата добија комунистичка обележја помоћу којих се врши изградња нових културних вредности. У југословенско заједници српски идентитет је почео да добије одређене девијације. Комунизам је не само довео до девијације српског националног идентитета, већ до његовог сузбијања па и уништења. Све оно на шта се ослањао идентитет кроз векове забрањивано је. У првом реду, то је религија. Верски идентитет представља основу, базу на чему се развијао српски национални идентитет, а након Другог светског рата бива забрањен. Свако спомињање, упражњавање обичаја везаних за религију и празнике најстрожије је кажњаван. Многи храмови православља се спаљени и уништени.

Југословенска идеја, југословенска политика, југословенска држава и југословенски идентитет постали су инструменти за лако одрицање од српских корена. Одбацивањем традиционалних вредности желело се избрисати све што је вековима стварано и чувано. На вештачким основама формиран је југословенски идентитет.

Српска култура у доба Југославије постаје својина свих. Цепа се српски језик. Српска култура се разграђује, свако које хтео узимао је делове духовне традиције, установа, личности и дела. Однос према језику је од суштинске важности за идентитет једне нације. Тешко је разумети такво багателисање сопственог језика у српској култури током последњих стотинак година. (Аврамовић,2011 : 88)

Српски комунисти су нескривено и недвосмислено дали предност југословенству у односу на српске интересе. Реч српски се брисала из наслова публикација и установа. Ћирилица је систематски потискивана у корист латинице. Латиница је уведене у Србију након Другог светског рата, као израз братства. При томе добијамо ситуацију да се у Србији уче два писма, а док у Хрватској ћирилица бива забрањена за употребу. Тиме као резултат добијамо потпуно потискивање ћирилице[72].

[72] Процес замене српске ћирилице туђом, хрватском латиницом, спровођен је организовано и систематично током комунистичке диктатуре од 1954. године. Процес разарања српског националног

Током комунистичког периода системски се уништавају сви елементи идентитета: религија се забрањује, историја се искривљује и демонизује, писмо се потискује, култура се мења под утицајем запада, а све обележја српства и српске државе се потискује зарад неке заједничке државе.

Ствара се култ кривице Срба за све ратове вођене од 1991. до 1999. године. Срби су исељени, подељени, оклеветани у светским медијима, оптужени за геноцид, приведени у Хаг, отето је Косово, али су и даље криви и кажњени. Овим политичким и војним нападима на српску нацију, која се одвија већ два века у круговима европских центара моћи, треба додати и стварање слике о Србима као опасним примитивцима, као народу који је против цивилизације, крајње варварски. Поставља се питање зашто постоје те антисрпске идеје, који је узрок? Постоји неколико разлога (Аврамовић,2011 : 95):

- Србија се посматра као руски пион на Балкану;
- Фрагментација Срба на Балкану доприноси већој маневарској моћи великих сила да остварују своје интересе;
- Српски култ слободе и независности који за последицу има тешкоћу коооперације;
- Страх од херојства и бунтовништва Срба.

Данас, у 21. веку, боримо се са последицама југословенског периода по српски национални идентитет, покушавамо да вратимо уништено и обновимо порушено. Чека нас дуг пут пун искушења и потешкоћа.

## 5.2. Елементи српског националног идентитета

Када се уопштено говори о елементима националног идентитета тада се говори о језику, мит и митологији, религији, националној култури, историји и територији. Српски национални идентитет као такав се одликује свим тим елементима, који су међусобно испреплетани и условљени, те изграђују специфична и конкретна својства националног идентитета.

Показало се да су све до данас историјске вертикале или угаони стубови српског националног идентитета били и остали:

- Светосавље;

---

идентитета је тиме скоро окончан. Срби ван Србије, у региону и дијаспори, асимилују се у друге народе лако и брзо.

- Косовско предање;
- Српски језик и ћириличко писмо;

У 21. веку религија губи своју доминантну улогу, а како су прва два елемента религијски обојена, као најзначајнији елементи српског националног идентитета истичу се српски језик и ћирилица. Све активности за очување српског националног идентитета, данас су, усмерене ка очувању српског језика и писма.

*Светосавље*

Светосавље као феномен израстао је из милешевског култа Светог Саве и представља менталитет, народну историјску компоненту Срба. Иако читав српски средњи век протиче у овом знаку, овај термин није постојао. Термин Светосавље настаје тек десетак година пре Другог светског рата.(Грбић,2013 : 148)

Светосавље као појам и духовно усмерење настаје у међуратној Краљевини, у оквиру христоцентричне културе коју је актуализовала српска богословска и световна интелигенција, као алтернативу нововековној материјалистичкој цивилизацији, али и свим другим пред-хришћанским и пост-хришћанским атеистичким усмерењима. Светосавље као покрет је трагао за живим историјским предањем српског народа и његовом применом у свим сферама модерног живота. (Грбић,2013 : 148)

Светосавље није ни нова религија, него нова филозофија духовног живота у српским условима. У светосављу српски народ чува и народни и црквени идентитет.

Постоје историчари који тврде да је Свети Сава тежио стварању нове религије код Срба. Међутим, Светосавље представља само аутентични српски национални доживљај православља, без икаквих одступања од његовог догматског учења. Особеност српског православља почива на националном доживљају православља и на синтези народног духа и учења Цркве.(Грбић,2013 : 151)

Светосавље је српска духовна вертикала, из којег извиру и које у себи сажима поменуте и све друге црте српског идентитета. Под светосавском духовношћу овде се подразумева вредносни образац друштвеног веровања, осећања и мишљења, као и колективног понашања и деловања Срба као православних хришћана, на свим релевантним подручјима људске друштвене праксе. Као такво, Светосавље је постало битан елеменат српске националне самосвести по којој Срби сами себе идентификују као Србе и по чему се разликују од других сродних колектива. (Митровић,2015 : 55)

За време Светог Саве је први пут међу Србима јасно постављено универзално правило да је први задатак добре власти да подиже културни ниво свога народа и цивилизацијски уређује државу, по најбољим страним узорима и на најбољим аутохтоним традицијама. Сава је за узор српске цркве, државе, друштва и културе изабрао најразвијенију светску цивилизацију свога времена – византијску и хришћанску. Међутим, циљ Светог Саве није био подређивање тако моћном узору, већ учење, угледање на њега, и на тим основама и осамостаљивање: црквено (српском црквеном аутокефалијом) и политички (сувереном српском државом и народним аутономним правом) и културно (књижевним и црквеним језиком који би били разумљиви обичном српском народу)[73] (Митровић,2012 : 57).

Примењено на данашње прилике то би значило да савремено Светосавље мора да буде универзално засновано, вишедимензионално оријентисано, мултифункционално и максимално динамично и еластично. То значи да Светосавље уистину треба да постане савремени културолошки пројекат, много више него традиционалистичка теолошка или идеолошка пројекција прошлости на садашњост и будућност. У трагању за постмодерним културним идентитетом све израженије су тенденције оживљавања аутентичног културног наслеђа уочљиве код свих европских народа под крај 20. века. (Митровић,2012 : 58)

Као такво, Светосавље мора да се ослони на најдубље животне потребе српске младежи, да прати и развија њихов сензибилитет за питања смисла индивидуалног и колективног живота усмереног ка продуховљеној човечности, слободи, истини и правди – вредностима које чине стубове светосавске етике (Митровић, 1994). Да би живели, светосавски идеали морају се ускладити са конкретним и дугорочним интересима младих генерација. Они не смеју доводити у питање њихову животну перспективу, као што ни младалачке амбиције не би требало да се заснивају на негирању светосавских вредности.

Светосавска духовност је, дакле, утолико модерна што она у себе укључује универзалне људске вредности, а при том не потире него толерише културне разлике и негује цивилизацијски највредније српске националне особености. (Митровић,2012 : 59) Све битне црте српског националног програма који је Свети Сава складно сложио у целину која сачињава историјску матрицу српске идеје потврдиле су своју истинску вредност – у духовном, у политичком, културном, једноставно речено, сваком погледу.

[73] Национална идеја независне и суверене српске државности настала је у духовном окриљу светосавља.

Светосавље као примарна духовна константа у животу српског народа, нераскидиво повезује прошлост са садашњошћу и усмерава је ка будућности. Зато Свети Сава и Светосавље представљају једини темељ препорода савременог српског друштва. Једино свеобухватни духовни и морални преображај заснован на светосављу, представља темељ истинског препорода и гарант опстанка српског народа. (Грбић,2013 : 155)

*Косовско предање*

У вековима проведеним под туђинском влашћу, у добу усмене културе, црквено учење и епска хроника уобличавали су Косовско предање и одлучујуће деловали на духовни и морални живот српског народа. Предање је мењало појавне облике, али је увек слало исту поруку опредељења за Небеско царство. (Ковић,2017 : 34)

У чему је тајна трајности Косовског завета? Одговор на ово питање даје Ковић (2017) позивајући се на теоријски образац дела Ентонија Смита.[74] Трајност симбола и предања на којима су нације засноване Ентони Смит објашњава њиховим религијским коренима и светим изворима. Међу њима су најважнији порекло, изабраност, златно доба, света земља и жртва предака.

У добу кнеза Лазара и Косовске битке мит о пореклу и златном добу везиван је за време светог Симеона и светог Саве, у потоњим раздобљима Срби су своје порекло и златно доба тражили не само у времену светог Саве и светог Симеона него и у добу кнеза Лазара и његових подвига. Косово је за Србе оно што Смит назива светом земљом. Ту је вођена велика, судбинска битка, ту су живели и страдали јунаци, мученици и пророци. Култ кнеза Лазара је од самих својих почетака био култ светог владара мученика. Свети мученици и жртве за веру и отечество били су и сви његови пали ратници. Жртве за веру и отечество најчешће падају у изгубљеним бојевима. (Ковић,2017 : 35)

Још је Свети Сава говорио о значају земље државе, о отаџбини. У том смисли говори да уколико се прати мач, и држава се шири ван својих граница, држава престаје бити отаџбина и постаје империја. Тиме се добија територијално, али губи морално.

[74] Његов „етносимболистички приступ“ у проучавању настанка нација, за разлику од „модернистичке школе“, акценат не ставља на материјалне околности нити на језик, него на предања, култове и симболе. Смит сматра да све нације нису нужно настале у модерном добу, почевши од XVIII века, већ да могу бити много старије, па и да, у форми етнија, неке од њих имају древно порекло. (Ковић,2017 : 34-35)

Можемо увидети да се свети Сава супротстављао освајању, нападању, већ се залагао за одбрану и очување своје отаџбине[75].

У оквирима типологије и поделе нација на хијарархијске, заветне и републиканске коју је успоставио Ентони Смит, Срби су већ у средњем веку били заветна заједница. Заветно схватање заједничког порекла, праћено поређењем са старозаветним вођама јеврејског народа и називањем Срба Новим Израиљем, везивано је већ за Светог Саву и Светог Симеона. Лазарев Косовски завет, као одбацивање земаљског царства и опредељење за Небеско царство, био би само потврда завета Светог Саве и Новог завета Исуса Христа. И предање о пропасти Српског царства и турском ропству као казни за грехе цара Душана, краља Вукашина и Вука Бранковића одговара типологији заветних народа. (Ковић,2017 : 35-36)

Сви елементи Косовског завета настали су већ у 14. и15. веку, да би им се до краја 15. века придодао и мотив клетве и издаје, као и јунаштво Милоша Обилића.

С реформом Вука Караџића, епско, јуначко тумачење Косовског предања потискивало је његов хришћански, црквени, заветни смисао.

Одлуке доношене у два светска рата потврдиле су снагу Косовског предања, схватаног као борба за Царство небеско и небеску правду, борба у којој се, због величине циља, не пита за цену. У Српској цркви до данашњих дана траје традиција заветног тумачења Косовског предања.

Косовском битком је окончано златно доба етничке историје ( хришћанска златна историа је конструисана у источном моделу) и започео је период мучeништва, тако да погибија угледних људи у Косовској бици представља претходницу општег страдања, мучeништво  хришћанских етничких Срба. Тако је Косово као територија освећена хришћанском српском крвљу. Касниј историја српских ратовања из првих деценија 20. века сва је прожета мистиком косовске легенде: освете, обнове, васкрсење нације. У тим ратовањима Србија је искована као модерна нација, а тиме је Косово у потпуности утврдило свој национални значај као симбол.

Игнорисањем значаја Косовског предања и њене вишеструке митске функције, пориче се српски идентитет. Борба за отцепљење Косова је борба против српског идентитета, заснованог на хришћанским вредностима које су на Косову брањене. Извлачењем косовског тла испод српских ногу, одузима се Србима право на

[75] Као што знамо Светосавље је основа српског националног идентитета, из њега се он развија. Из овога видимо да је српски национални идентитет из основа мирољубив, неосветољубив, а не као што покушавају да представе, као насилнички, варварским. Свака наша борба је инспирисана одбраном нашег, а не узимањем туђег. Једна реченица светог Саве је доказ ко смо и шта смо.

коришћење Косова као националног симбола. Одсецање Косова од српске националне државе представља оно што Ентони Смит назива етноцитом: културно уништење народа.

Косово није једини национални симбол, али његов значај је такав да се проблематизовањем Косова наноси вишеструка штета српској нацији: дира се у централни национални мит, у државу и тип друштвено-политичке заједнице.

Порука коју одашиље подршка осамостаљивању Косова и Метохије није само да српски национални идентитет не може бити изграђен на косовском симболу, него да српског идентитета више не треба ни да буде.

*Српски језик и ћирилица*

Језик је инвентар једне културе, посредством језик откривамо начин мишљења, вредносне и практичне оријентације припадника културе, однос према времену, природи, свету. У језику се манифестује слика стварности једне културе. Језик повезује припаднике једне културе, али их и разликује према статусном, професионалном, регионалном и семантичком критеријуму.

Готово све европске нације, за основни идентитетски критеријум, уз компактност територије има језика као основу културе. Тој већини се прикључују и Срби, где језик представља чинилац обједињавања и повезивања свих припадника друштва. Концепт лингвистичког типа нације био је присутан већ код Доситеја Обрадовића- српска нације је нација као заједница језика. Доситеј и Вук су сагласни у томе да је језик основни идентитетски критеријум Срба. Срби су за њих сви они који говоре српским језиком.(Марковић,2006 : 239)

Вук Стефановић Караџић нам даје пример да никада не одустанемо од своје традиције и културе, јер су они део нашег идентитета. Иако је велики део живота провео је у иностранству, али никада није изгубио везу са својим народом и земљом.

Вук је један од твораца српске националне свести. Јасно је видео правац кретања друштва и описао основне елементе културе: језик, правопис, основне податке како материјалне тако и духовне културе, податке о саставу и распореду становништва, о историји стварања нове националне државе, као и анализу зачетака парламенатрне власти у Србији.

Први рат за српски језик и правопис је вођен управо у време Вука Караџића, и то је био рат око српског књижевног језика. У избору између народног и славеносрпског (који је био вештачки и хибридни) Вук се с правом определио за народни. За основицу

књижевног језика он је изабрао централни српски дијалекат који је најоригиналнији говор српског језика и наш најчистији дијалекат. (Марojевић,2013 : 132)

О значају националног језика, и његовом очувању пише Миле Недић у књизи „Завештање језика Стефана Немање“[76]: „Земља и држава се не освајају мачевима него језицима. Знај да те је непријатељ онолико освојио и покорио колико ти је речи потро и својих потурио. Народ који изгуби своје речи престаје да постоји…Цареви се мењају, државе пропадају, а језик остаје“, као и „Не узимајте туђу реч у своја уста. Узмеш ли туђу реч, знај да је ниси освојио, него си себе потуђио. Боље ти је изгубити највећи и најтврђи град своје земље, него најмању и најнезначајнију реч свога језика.“

Ћириличко писмо, као језичка црта националног идентитета, данас добија све већи значај зато што се сви антисрпски политички и језички сепаратизми у виду новокомпонованих језика (као што су бошњачки или босански, па чак и црногорски), пре свега другог легитимишу латиничким писмом. Како Митровић (2015) истиче, парадоксална је околност да су управо ти новостворени „језици“ настали од провинцијских дијалеката српског језика, као последица најновијих политичких раскола, као што је и латиничко писмо део једне бочне струје у српској језичкој и културној традицији (Срба католика).

Ипак, ћирилица је онај елеменат српске језичке и културне баштине о којем нико осим православних Срба неће бринути. Парадоксална је и чињеница да је модерна употреба Вукове ћирилице сасвим компатибилна са свим међународним комуникацијским мрежама, али се она избегава, саботира и систематски потискује не само изван Србије него и у самој Србији. Понекад се то дешава из тупог малограђанског немара нашег полуписменог света, а чешће с идеолошким мотивима. Дијалектика друштвеног деловања нас учи да највеће опасности за сваки ентитет увек долазе изнутра те се и данашње потискивање и претеће затирање ћирилице у самој Србији може протумачити као један од оних далекосежно веома опасних насртаја на српски културни идентитет у целини, као и на српски идентитет Србије као државе.(Митровић,2015 : 55)

[76] У литератури се као честа грешка појављује да је ове речи записао Свети Сава док је Стефан Немања био на самртничкој постељи, а заправо то су речи написане од стране Милета Недића

## 5.3. Однос српског националног и европског идентитета[77]

Питање које можемо себи поставити је: у чијем је интересу стварање европског идентитета? Да ли је то интерес свих или само појединаца? Одговор на ова питања добијамо у зависности од става: за или против Европске уније и стварања европског идентитета.

Присталице стварања европског идентитета ће вероватно говорити да се тим идентитетом ствара глобална заједница једнаких, али заправо није тако. Створила би се, назовимо то масом, маса безличних људи подобних за манипулацију и контролу. Људи тиме постају марионете у рукама моћних.

Евроскептици постављају пирамиду идентитета на следећи начин: лични идентитет - колективни идентитет - национални идентитет. Они сматрају да глобализација може својим развојем разорити све оно што је национално и то на два нивоа (Радаковић,2012 : 224):

- Државном нивоу;
- Националном нивоу (државно није исто што и национално).

На државном нивоу значајно се смањује надлежност националне државе у односу на привреду, институције али и суверенитет. На националном нивоу, са апсолутном покретљивошћу људи, роба и капитала, може се појединцу његову националну припадност учинити временом небитном, стављајући на прво место економске интересе. То временом може довести до губитка и личног идентитета. (Радаковић,2012 : 224)

Као што смо раније већ рекли, национални идентитет чине пре свега национална свест, а затим и национални језик, историја, култура, митови и симболи, традиција и територија (у смисли отаџбине). Европски идентитет као пандан националном идентитету, морао би поседује те елементе.

Када говоримо о стварању европског идентитета, сама реч стварање указује на измишљање, креирање нечега што не постоји, на вештачку творевину. Самим тим, сви елементи идентитета би морали бити измишљени.

[77] Европски идентитет представља један вид наднационалног идентитета, и дефинише се као осећање заједништва са другим државама и народима на европском континенту. Европски идентитет се такође може дефинисати и као субјективни осећај припадности Европи удружен са уверењима, вредностима, обичајима и ставовима који описују ову групу као географски и културни појам (Јаничић,Михић&Курбалија,2005 : 462).

Да ли ће економски и политички развој и евро-интеграције довести до развоја заједничког европског идентитета који ће потиснути националне? Економски и политички процеси нису довољни да би се на основу њих развијао неки заједнички идентитет, иако они могу да убрзају тај процес. Важну улогу имаће стварање идеологије, а пре свега, стварање заједничке историје. Уочени су већ покушаји да се европска историја прекроји.

Најчувенији покушај да се историја прекроји јесте књига *Европа-Историја њених народа* од Жан-Батисте Дирозела. Овом књигом се умањује улога појединачних нација, а уместо тога наглашава заједничко европско наслеђе, али и локалне и регионалне заједнице. Према овоме би рецимо ми као Срби имали заједничку историју са Ирском. (Ериксен,2004 : 133)

Према Ериксон-у (2004) стварањем европских симбола тежи се неутрализацији националних разлика. Симболика новчаница сведочи о крхкости савременог европског идентитета: уместо да на новчаницама прикажу реалне европске грађевине, уз ризик да се то не допадне држављанима Европске уније из других земаља. Да би се то избегло, на новчанице стављене су имагинарне грађевине.

Већина писаца која се бави овом облашћу сматра да не постоји нешто што би се звало заједничка европска култура и историја што значи да је немогуће створити европски културни идентитет. Такође, на територији Европе је немогуће говорити о европском демосу-и у смислу народа и у смислу нације. Немогуће је говорити и о осећају заједничког колективног идентитета и лојалности.(Маровић,2009 : 46)

Ако прихватимо тезу да је језик основна карактеристика сваког националног идентитета, поставља се питање, који би језик био језик Европе. За сада у Европској Унији не постоји тенденција усвајања јединственог језика, заједничког за све, већ се тежи неговању различитих језика и различитости у језику.

Међутим, шта ако би се ситуација променила, и тежило стварања заједничког језика, који би то језик био? Да ли би то био језик најбројнијих, најмоћнијих или би створили потпуно нов језик? Можемо да претпоставимо, с обзиром на светску политичку сцену, да би то био језик најмоћнијих[78]. Неминовно, усвајањем тог „европског“ језика дошло би то губљења националног идентитета.

[78] Енглески језик се данас посматра као мондијализован међународни језик, постмодерни еквивалент предмодерног латинског. Међутим, он је ипак и мање од тога јер је заправо национални језик, који у неким ситуацијама постаје мањински, чак и угрожен разбијањем у више различитих дијалеката.

Присталице постојања европског идентитета тврде да појединац може имати више идентитета, те да постојање европског идентитета не угрожава национални идентитет. Они сматрају да је европски идентитет шири, свеобухватнији тип идентитета и да он у себе укључује и национални идентитет. Али, да ли је то стварно тако и могуће?

Уколико говоримо о могућности коегзистирања националног и европског идентитета, намеће се питање који ће имати примат. Немогуће је да се вреднују подједнако, поготово уколико дође до сукоба између њих. Да ли ће штету имати појединачно на уштрб глобалног или обрнуто? Анализирање односа националног и европског идентитета за собом повлачи велики број питања, нова се константно појављују. Донекле, ми можемо говорити о њиховом коегзистирању током мира, али сукоб у потпуности мења све. С обзиром на досадашња искуства, у сукобу примат и заштиту би имао управо европски идентитет.

Из перспективе источног модела нације, европски идентитет је проширена енглеска идеја комонвелта - Византијски комонвелт[79].

Шта је са нама, са нашом Србијом? Ако Србија на том европском путу остане без свог духовног идентитета и државног суверенитета, остаће и без свега другог: без свог пољопривредног земљишта и вода, без својих предузећа и банака, препуштена на милост и немилост страних мултинационалних компанија, сумњивих инвеститора и њихових пројеката. А кад изгуби своју прехрамбену и економску сувереност, тешко ће било када у будућности моћи да поврати своју политичку и државну сувереност, ни у оној малој мери у којој је данас још увек има. Срби као народ, Србија као држава и сви њени грађани наћи ће се тада у неком облику ропства на полу-окупираној територији која ће служити као одскочна даска, војна база или као туђа „слободна кућа“ за продор Запада на Исток. (Митровић, 2016 : 71)

Без сумње је да су Срби Европљани, пошто је Србија европска држава. Осим тога, својом културом припадамо европском културном кругу. Ипак, чињеница је да је Европска унија због америчких интереса извршила агресију и злочиначко бомбардовање Србије. Водити рат против неке државе и њеног народа није ништа него насилничко негирање националног идентитета тог народа и покушај да се он затре.

Инсистирање на сукобљавању европског и српског идентитета, кроз захтев да Србија призна независност Косова, осим што би допринело удаљавању Србије од евро-

[79] Под Византијским комонвелтом подразумева се јединствена заједница средњовековних народа који су се упркос разликама у друштвеном и политичком животу развијали под утицајем Византијског царства. Оно је заједничка културна традиција чија су главна упоришта била православна вера, признавање примата цариградске цркве.

интеграционих токова, значило би и захтев за деградацијом српског националног идентитета зарад европског идентитета.

Имајући у виду искуство из 20. века, узимајући у обзир и чињеницу да је ЕУ састављена искључиво од националних држава, сваки напредак српског народа везан је за јачање српске националне државе. Србија брани српски национални идентитет очувањем своје данашње територије, пре свега Косова и Метохије. И баш као што су у процесу југословенства изграђена три нова национална идентитета на уштрб српског. У процесу евро-интеграција инсистира се на изградњи тзв косовског националног идентитета, опет у циљу поништавања дела српског националног идентитета . Тиме бисмо постали прва нација која је жртвовала свој национални идентитет у корист неког непостојећег, вештачког, наметнутог идентитета.

Иако за сада нема активности за изградњу европског националног идентитета, уколико желимо да очувамо сопствени национални идентитет, морамо бити опрезни. Пре или касније инсистираће се на изградњи заједничког европског идентитета, а све у циљу лакше манипулације и контроле. Упркос тврдњама присталица европског идентитета да ће он коегзистирати са националним идентитетима, то и није тако. Он ће коегзистирати са идентитетом најмоћнијих, заправо биће његова копија, док ће се тежити ка уништењу националних идентитета мали држава у зонама интереса. Уколико желимо да сачувамо наш српски национални идентитет, морамо имати то на уму.

## 5.4. Идентитет и безбедност у Републици Србији

Колико год говорили и истицали значај националног идентитета за остварење националне безбедности, то неће бити довољно. Неопходно је изнова и изнова истицати његову важност, као носиоца националне безбедности, поготово у данашњим условима пољуљаног морала и свести. Уколико желимо да нарушимо безбедност неке нације и њене државе, своје активности усмерићемо на уништавање њиховог националног идентитета.

Као што смо већ рекли, српски национални идентитет стварао се и градио у периодима ратова, окупација, борби. Те околности су у великој мери утицале на обликовање српског националног идентитета, али то су били и периоди борбе за његово очување. Због различитих интереса, српски национални идентитет је кроз историју нападан, угрожаван и уништаван, а таква ситуација је и данас. Подривање српског

националног идентитета се вршило и врши на различите начине, али са истим циљем-уништење српске државе.

Како смо већ у генези српског националног идентитета говорили о различитим факторима који су утицали на српски национални идентитет, овде ћемо говорити о угрожавањима идентитета након Другог светског рата, о периоду стратешког уништавања свега што је српско.

Подривање српског националног идентитета се може поделити у неколико група:

1. Стварање југословенског идентитета;
2. Стварање вештачког босанског и других вештачких идентитета;
3. Независност Косова и Метохије.

*Стварање југословенског идентитета*

Стварање југословенског идентитета представља први директни напад на српски национални идентитет у 20. веку. Наравно, национални идентитет је био угрожен током ратова, али стварање вештачког југословенског идентитета је први, прави покушај уништења српског националног идентитета.

Два светска рата, поред огромних разарања и геноцида, српском народу су донела и стварање нове југословенске идеје, идеологије, идентитета и државе, који ће, у периоду свог трајања, нешто краћем од једног века, Србима у миру нанети губитке и поразе које до тада нису претрпели ни у једном рату.

Вукоичић(2013) истиче да се стварању југословенског идентитета од стране српске елите, приступило се крајње наивно и превише оптимистично. Веровали су да исто мишљење о једном народу са три имена постоји и у Хрватској[80] и Словенији, једноставно, владала је општа наивност да околни народи желе слогу и јединство. У самом старту, стварање југословенског идентитета је имало за циљ спречавање српске хегемоније и подривање српства, зато је било и подржано[81].

Стварањем Југославије Срби су постали највећи губитници у сваком смислу. Југославија је највећи удар испољила на српски национални идентитет, културу и језик.

[80] У Загребу је, на пример, провлађивало мишљење да Хрвати имају „своју националну индивидуалност", као и „државотвроност", која се и манифестује кроз појам „Краљевство Хрватске, Славоније и Далмације"'. Осим тога, почетком XX века појавила се и теорија о иранском пореклу Хрвата, чиме је негирана њихова припадност словенској раси, па самим тим и са Србима. (Гаћиновић,2016 : 97)

[81] Наивно је било становиште да је стварање југословенског идентитета било подржано због стварања општег благостања удружених народа, па и Срба. Иза подршке налазили су се мрачни и подли циљеви – уништење српства.

Амбициозни пројекат стварања нове нације од различитих народа који су, само пар година раније, починили ужасне злочине једни над другима, захтевао је брисање свих сећања на међуетничке сукобе. Комунисти су учинили све како би избрисали сећања на међуетничку мржњу и бројне злочине њом мотивисане. Брисање, прекрајање је претрпела управо српска историја, а тада то многима није био знак за узбуну. Званична пропаганда, ширена кроз систем образовања, медија и масовне културе, представљала је слику о масовној подршци међу свим југословенским народима заједничкој борби против окупатора и домаћих издајника.(Вукоичић,2013 : 188)

Највећи терет комунистичког прекрајања историје поднели су њене највеће жртве, односно српски народ који се налазио на територији некадашње НДХ и читаву БиХ. Наметање југословенства Србима у Босни и Херцеговини подразумевало је, између осталог, и комунистички обрачун са српском историјом, а нарочито њеним последњим периодом, Другим светским ратом, као и српском црквом, које заједно чине стожер српског националног идентитета.

Како смо већ истакли. Стварање Југославије и југословенског идентитета било је мотивисано спречавањем српске хегемоније, а с обзиром да су Срби чинили највећу националну групу у оквиру Југославије, два пута већу од друге по реду, Хрвата, и да су живели у пет од шест југословенских република, предузете су значајне мере како би се то и спречило. Србија је разбијена на три дела, у циљу слабљења њене моћи, давањем значајне политичке моћи њеним покрајинама, Војводини и Косову и Метохији.

Као што смо већ раније у раду говорили, током стварања југословенског идентитета системски су подривани сви елементи српског националног идентитета. Неко ће бранити та поступак и говориће о неком заједничком, вишем циљу, али не стане и не размисли зашто се то дешавало искључиво са ћирилицом, српским језиком, српском-православном вером, српском историјом и традицијом.

*Стварање вештачког босанског идентитета*

Покушаји гушења и насилног мењања идентитета Срба у Републици Српској и БиХ стари су колико и сам савремени национални идентитет овог дела српског народа. Окупациони владари Босне и Херцеговине улагали су напоре у то да угуше националну свест Срба још док је била у повоју, а национално освешћивање Срба истовремено је праћено грубим наметањем измишљеног босанског идентитета.

Данашња Босна и Херцеговина била је саставни део Далмације, тај простор су населили Срби и Хрвати доласком Словена на ове просторе. Граница између ових

племена била је на рекама Врбасу и Пливи. Западно од тих река били су Хрвати, а на истоку Срби. Није било другог словенског народа на том подручју. Најважнији део Босне је, у време оснивања српске државе, био у њеном саставу и називао се западним делом Србије. Временом се тај крај осамосталио и почео да се назива Босном. Босна је име добила од пред-словенских баштиника, а не по националном или племенском имену словенских становника. (Симовић,2014 : 358-360)

Идеју настанка босанске нације у Босни и Херцеговини можемо означити као стратешки пројекат који је зачет још у главама османских Турака, а формулисан од стране аустроугарске политике након Берлинског конгреса 1878. године[82].

Од времена Бенџамина Калаја[83] и његове политике стварања интегралне босанске нације муслимански и део германских и мађарских аутора покушава да, у својој историјско-антрополошкој анализи, докаже постојање Бошњака и њихову аутохтоност и државотворност у Босни. С обзиром да је босанска нација вештачка, било је неопходно измислити историју. С тим у вези, они своје порекло везују за богумиле не знајући ко су они заправо. Богумиле су заправо били Срби који су прогнани због припадања секти која је била против хришћанске цркве.

Симовић(2014) говори о томе како је Калајев покушај стварања унитарне Босне и Херцеговине, са Босанцима као јединственим народом и босанским језиком као главним критеријумом тог народа – био је у првом реду усмерен на асимилацију Срба и Хрвата, тј. ка њиховом утапању у замишљене Босанце као посебан народ. Од 1883. до смрти барона Калаја 1902. у Босни и Херцеговини било је забрањено употребљавање постојећих националних имена. Уместо тога, званично се наметала ‘босанска нација’. Језик је називан босанским, цела историја је представљена као историја једног митског народа издвојеног од суседних Срба и Хрвата. Српска ћирилица је била проглашена ‘босанчицом’, надгробни споменици из средњег века – ‘стећци’. Службено је уместо српскохрватског језика уведен назив босански језик. Укинут је српски језик, српска штампа, прогоњени српски учитељи, забрањена српска историја. Калај је чак забранио

[82] У ново-припојеној области аустријска управа је имала катастрофалне резултате, а пуне три деценије је различитим механизмима покушавала да ограничи или у потпуности опструира било какве интересе већинског српског становништва.

[83] Отац босанске нације је Бенџамин Калај (Benjamin von Kállay), мађарски политичар, хабзбуршки дипломата и аустроугарски управник Босне и Херцеговине 1882–1903. године.
Чим је после окупације дошао у Босну, схватио је да треба завадити православце и муслимане, јер су појединци ове две конфесије почели да организују отпор аустријској власти , настављајући борбу коју је Хаџи Лоја започео. Калај је уместо српства хтео да живи средњовековно босанство и босанску државну и народну свест, стварајући тако босанску нацију

′Историју Срба′ коју је сам написао (у којој је првобитно говорио да су Срби насељавали Босну). Забрањена је била и ћирилица.

Ова политичка експанзија бива заустављена у време Краљевине Југославије да би свој поновни замах добила у време јачања републичких сепаратизама и коначног признавања босанских муслимана, 1971. године, као посебне Муслиманске нације. Проблем кулминира 1994. године када Муслимани враћају своје ново-старо име Бошњаци.

Зашто настанак босанског идентитета угрожава српски национални идентитет? Постоји неколико разлога. Пре свега тиче се насилног наметања босанског идентитета српском народу. Затим, ту је присвајање територије, која је традиционално српска. Проблем босанског идентитета је у томе што је он вештачки створен, управо из намере потискивања српског идентитета. Потпуни је парадокс да исти језик има два имена, и српски и босански.

Невероватна је мржња према свему што је српском, да су били спремни читав век раде на његовом угрожавању (стварању босанског идентитета), док нису и успели.

У измишљене идентитете спадају и црногорски, па и хрватски идентитет, али посебну пажњу смо посветили босанском идентитету јер је он стваран између осталог и на традиционално српској територији насељеној српским живљем-Републици Српској.

*Независност Косова и Метохије*

Косово за Србе није просто биолошко питање и питање само области, покрајине или републике. Оно је нешто неупоредиво веће и више од тога. Питање Косова и Метохије је питање духовног културног и историјског идентитета српског народа. Оно представља нашу прошлост, садашњост и будућност. Са Пећком Патријаршијом, Високим Дечанима, Грачаницом, косовским мученицима и српским косовским заветом и опредељењем, Косово и Метохија су наше памћење, наше огњиште, жижа нашег бића. Одузети једном народу памћење-значи убити га и духовно уништити.

Насиље и рушилачка дела нису само резултат и последица личне и слепе освете. Све се више показује да је на делу албански систематски план да се заувек униште трагови српске и хришћанске културе на Косову и Метохији.

Вишак репресије према Албанцима и мањак потпоре Србима на Косову и Метохији, уз игнорисање међународних околности, означавају три кључне координате стратешки погрешне српске косовске политике. На ове стратешке српске грешке надовезују се лоше последице српске тактике дуготрајног пређуткивања и практичног

занемаривања проблема српско-албанских односа на Косову и Метохији и повремених кампањских политичких акција, које су имале много више пропагандни него практични смисао, те су довеле до српске националне катастрофе на Косову и уопште.

Косово и Метохија су колевка српског националног идентитета, косовско предање и косовски завет представљају битне елементе српског идентитета и значајно су га обликовали. Проглашењем независности Косова и Метохије и њиховим отцепљењем од Србије, одузима се кичма српског националног идентитета, негира његово постојање и уништава.

Међунационални ратни сукоби, економске санкције, међународна изолација, НАТО агресија[84] и протеривање Срба из Хрватске и са Косова и Метохије, поткопали су истинско очување и изградњу националног идентитета. Стање рата и изолације изузетно је погодовало моралном пропадању друштва и нације.

Тамо где нема слободе, где је насиље, примитивизам, некултура, незнање, похлепа и многе друге девијантне појаве, тамо не може постојати нормална национална свест о свом културном наслеђу и традиционалним вредностима. Такво стање имало је негативан утицај на очување српског националног идентитета.

Морална криза која је захватила друштво на крају 20. века, поткопала је све друштвене вредности. Корупција је захватила све нивое друштвених институција и многе појединце. За новац су били спремни да се одрекну себе и свог идентитета.

Време грађанског рата на просторима бивше Југославије, остаће запамћено као време хаоса, насиља, примитивизма, бахатости, неморала. Помешале су се и пореметиле вредности, тако да је тешко разликовати злочинца од хероја, патриоту од издајника, џелата од жртве. Дошло је до злоупотребе свих елемената српског националног идентитета.

За унесрећени српски народ, изгубљена су значења националне свести, споменика културе, историјске прошлости и традиције, она су злоупотребљена и искривљена.

Подривање и тежња ка уништавању српског националног идентитета није појединачан интерес, већ је то интерес великих сила које желе доминацију над овим простором[85]. Системским уништавањем српског идентитета крчи се пут ка уништавању

[84] Циљ НАТО бомбардовања Србије био је насилна промена режима у Београду, али и стварање услова за независност Косова и његовог каснијег припајању Великој Албанији. Агресија НАТО на Србију и њено окружење имала је крупне и далекосежне последице. Осим људских жртава и материјалних разарања, Србија је сатанизована, а српски народ представљен као варварски, дивљачки народ који је то и заслужио.

[85] Током своје историје, Балкан је територија подељена великим културним, религијским и политичким целинама, које су се бориле за доминацију и даље ширење према Истоку и Западу. Ова област

српске државе. Српски идентитет представља одбрану, али и основу, српске државе као такве.

Када је реч о страним политичким пројектима чији је циљ идентитетска денационализација Срба и десуверенизација државе, било би нерационално и веома неодговорно када би се све то олако заборавило, безразумно опростило, а затим срљти у нешто што може изазвати несрећу, чак трагичнију од пређашњих.

Расправа о српском националном идентитету у склопу турбулентних глобализацијских процеса морала би да укаже на преку и неодложну потребу да се данас изгради такав национални идентитет и сачува државни суверенитет који обезбеђују опстанак српског народа и Србије као српске државе. Тек потом долазе на ред циљеви који се тичу потребног унутрашњег преуређења српског друштва које би подстицало његов свестрани економски и социо-културни развој и представљало сигурност српског народа у актуелним и предстојећим регионалним и европским интеграцијама. Само тада, реч је о модерном националном идентитету који се односи на све оно што једном народу омогућује да и у новим и измењеним условима, у садашњем и будућем времену, очува себе и остане свој, без обзира на све што га споља и изнутра гони да се мења. (Митровић,2015 : 71-72)

Нема коначних решења ни једног друштвеног проблема нити дефинитивних одговора ни на једно старо или ново историјско питање, па ни на питање националног идентитета Срба и државног суверенитета Србије. Управо из тих разлога би требало упорно чувати своје историјске културне корене и брижљиво неговати све црте свог националног идентитета и основе државног суверенитет

## 5.5. Очување идентитета и будућност српске нације

Иако многи истичу значај и на прво место стављају очување националног суверенитета, та борба почиње са борбом за одбрану националног идентитета, као носиоца целокупне безбедности. О томе смо говорили раније у раду, али је неопходно то поново истаћи. Прича о очувању и важности националног идентитета никада неће бити превише.

---

дефинисала је границу између западног Римског царства и источног Византијског царства. То је затим постала линија разграничења између католичког и православног хришћанства, а касније између европског и турског утицаја. Балкан је представљао и област у којој су се за превласт борили Турско и Аустроугарско царство, а након Другог светског рата постао је граница између западне алијансе и комунистичких држава. Из тих разлога, ова регион представља стратешку зону интереса великих сила, око којег су се кроз историју, али и данас, водиле борбе.

Као и о националном идентитету, треба изнова наглашавати значај језика и писма у очувању националног бића. Стабилност језика одређена је политичком, економском, војном и сваком другом стабилношћу народа који њиме говори, те према стању језика можемо непогрешиво закључити о укупном стању народа. Све више страних речи улази у језик. Ћирилица се потискује. Није довољно одредити положај језика и писма у друштву уставим, јер једним друштвом не влада слово, него дух. Без свести о значају ћирилице, националног писма, темеља националне културе, узалудне су све законске одредбе о њеној заштити и регулацији.

Борба за идентитет је и борба за историју. Само они који вођени својим разлозима желе да прикрију стварност, обришу прошлост и изложе ругли оне који је примењују. Српска историја је често на удару оних који желе да је прекроје и измене, из својих идеолошких разлога. Циљ је стварање лажне свести и неретко стварање лоше слике о Србији кроз време.

Без историјске свести нема народа. Како то Ентони Смит каже: „Ето, то значи бити један народ: моћи данас наставити своје јуче не одричући се зато сутрашњег живота, моћи постојати у правој садашњости, јер је садашњост само представа прошлости и будућности, место у којем прошло и будуће заиста постоје“.

Да би један народ видео себе у садашњости и будућности, он мора себе видети у прошлости. Такав је случај са новонасталим нацијама на Балкану, којима је измишљена и историја.[86]

Кључни моменат, везан уз очување српског националног идентитета у данашњем времену односи се на одбрану историјског памћења, а то значи супротставити се отимању историје и трауматизовању историјског памћења (Бодрожић,2015 : 373).

Данас, са сигурношћу можемо рећи да је наступила идентитетска криза - криза националног идентитета. Криза је настала услед сукобљавања прокламованих политичких вредности и традиционалних вредности и историјских сећања. Прокламоване политичке вредности су пре свега придруживање Европској Унији, а вођени су себичним, личним интересима, занемарујући српски народ и друштво.

Данас се за политичку елиту издају бивши комунисти и поштоваоци титоистичке идеје која је учинила највише на разградњи српства. Десила се прекомпозиција

[86] Тако се шиптарска етногенеза и државност преноси у илирска времена, македонска до античког доба и Александра Македонског, а муслимани с предтурским временом везујући се с богумилством (стварајући босанску нацију) (Бодрожић,2015 : 372). О измишљању нације говорили смо у делу у настанку босанског идентитета.

политичке мисли. У основи она се руководи идентичним принципима и средствима, док начелно заступа другачије циљеве[87].

Неопходно је одредити националне циљеве, национални програм, образовање, очувати сопствени језик, културу, веру и обичаје. Садашњост Србије одликује погрешно схватање Европске Уније, мултикултуралности и толеранције. Занимљиво је то, што су те вредности у Србији изопачене до те мере да теже негирању свега што је српско.

Да би се разумели данашњи проблеми Србије, како истиче Дамјанац(2010), мора се разумети на који начин Срби виде Европску унију и зашто је доживљавају као једини циљ. Наиме, ствар је у афирмацији анти-српства као националне идеје. Национална идеја потире саму себе. У том смислу, свака већа заједница, била то Југославија или Европска унија за Србију добија статус вредности по себи, нечег за чим се безуспешно трага и чему се без размишљања тежи. То је одрицање од себе и разумевање одбацивања сопственог као услова за пријем у ЕУ која представља решење свих проблема.. Део политичке елите ову околност маркетиншки одлично користи и захваљујући њој годинама паразитира на политичкој сцени. Прокламују се некакве Европске вредности, а нико заправо не зна шта оне значе и шта би донеле Србији.

Мултикултуралност се схвата потпуно погрешно. Уместо да представља мирну коегзистенцију различитих култура, у Србији представља одрицање од сопствене. Занемарује се национална култура и пропагира туђа (Дамјанац.2010). Занемарује се српски језик и дозвољава се увођење страних речи и израза, а ћирилицу, званично српско писмо не треба ни спомињати, оно је готово потпуно протерано из Србије[88]. Мултикултуралност је схваћена као потискивање сопственог, односно за туђе, против свог.

Значење појма толеранције је такође искривљено и погрешно „протумачено“. Толеранција се схвата као гушење себе како се не би угрожавала права другог иако у теорији подразумева трпељивост, прихватање различитости.. Тек тада може доћи до толеранције. Постојање две културе, две нације, два система вредности који не врше насиље један над другим јесте толеранција. У супротном звала би се асимилација.

[87] Наша политичка елита ради како јој је заповеђено. Остајемо без упоришта, без ресурса да се изборимо за стварне наше интересе. Она не зна да гледа иза, већ само гледа напред. А испред види донације, хонораре.(Брдар,2013 : 15)

[88] По улицама наших градова у разним називима радњи, предузећа, установа српске речи су готово нестале а замењене су речима на енглеском, ређе на француском и италијанском језику.

Српски национални идентитет се мора афирмисати кроз истицање позитивних вредности српског народа у свим сферама деловања.

Као што смо раније говорили, национална критеријум представља значајан критеријум за остварење и очување националног идентитета и националне безбедности уопште. Национална култура представља на неки начин „ментално програмирање“, образац мишљења, осећања и деловања које свака особа стекне у детињству и затим примењује кроз читав живот. Карактеристике националне културе одређене су вредностима припадника дате културе, односно она представља аједничке вредности, веровања и ставове дате нације/заједнице (Бодин,2016:81). Без националне културе ми заправо не можемо говорити о националном идентитету. Димениje националне културе нам указују на стање националног идентитета уопште.

Димензије националне културе су заправо основне претпоставке које деле чланови једне нације о важним питањима. Вредности које произилазе из различитих димензиа националне културе усмеравају понашање припадника дате културе. Хофстед је дао најпотпунију и најупотребљивију поделу димензија националне културе[89]:

1. Дистанца моћи,
2. Степен избегавања неизвесности,
3. Колективизам-индивидуализам,
4. Мушке-женске вредности.

Када говоримо о српској националној култури (Бодин,2016), димензије које њу одликују су:

1. Висок степен дистанце моћи,
2. Висок степен избегавања неизвесности,
3. Колективизам,
4. Женске вредности.

У даљем раду бавићемо се димензијама српске националне културе. Шта заправо значе дате димензије српске националне културе?

[89] У каснијим истраживањима Хофстед је додао и пету димензију назвавши је „конфунчијански динамизам“. Ова димензија представља однос према времену, према будућности. Прагматичан однос значи прихватање промена и спремност на дугорочна улагања, док традиционални однос значи стабилност и живот од данас до сутра (Катунарић,2004 : 32).

*Висок степен дистанце моћи* – Ова димензија говори да се се сматра природним неједнака расподела моћи у друштву. То за собом повлачи да најмоћнији самостално олучују о свему, па чак и од значаја за друштво, да они не морају поштовати законе, па да су чак и изнад њих, да за њих важе друга правила понашања. Ова димензија описује стање једног друштва у којем је оправдано да они који су моћни и богати раде шта год желе, то се сматра природним и нормалним, донекле и пожељним. Ово повлачи за собом један свеукупну пад морала у друштву где се тежи моћи по сваку цену, како би се понашало како желе, без обзира на последице, по себе или друге.

*Висок степен избегавања неизвесности* – У српској националној култури постоји ниска толеранција на промене и неизвесност, нема толеранције за разлике у ставовима и мишљењима. Ово је посебно изражено када су у питању политички ставови и идеје. Људи верују у судбинску предодређеност ствари, да се ништа не може изменити.

*Колективизам* – Ова димензија имплицира да члан колектива нема лични идентитет, већ је слепи пратилац свог лидера, вође, без обзира на име или титулу. Према истраживањима у Србии се сматра да је за њихову судбину одговоран социјални систем (Бодин,2016 : 84). Колектив је дужан да брине о њима, а за узврат они гаје апсолутну лојалност према њему, без обзира колико он радио заправо противно интересима и моралу. Ова димензија осликава друштво у којем је лична корист важнија од било какве моралне и разумске дужности.

*Женске вредности*- Српско друштво одликују женске вредности, а то значи да је наше друштво заправо друштво толеранције, које ће прихватити и опростити туђе грешке. Оно ће се чак одрећи и свога дела зарад неког мира и слоге, како би задовољило неког другог.

На основу наведеног, можемо закључити да тренутна ситуација националног идентитета у Србији није на завидном нивоу. Од урушавања породице, кућног васпитања и природног места за рађање смисла за ауторитет, односно узорност која обавезује, до школе и после школе у јавном животу. Губљење узора је водило до губљења културног компаса и довело нас у ситуацију у којој смо и сами довољно дезоријентисани да нам непријатељ и не треба. (Брдар,2013 : 20) И даље се суочавамо са последицама југословенског и комунистичког периода када се системски радило на уништавању српског националног идентитета. Ипак, промена на боље има, али потребно је још много рада и труда.

Као што смо говорили и у општем делу о националном идентитету, очување српског националног идентитета, како би било ефикасно, мора бити спровођено на сва три нивоа, и то на:

- Државном;
- Друштвеном;
- Појединачном нивоу.

На државном нивоу неопходно је законским нормама  заштити права пре свега матичне, српске нације. Најважније елементе српског националног идентитета попут језика и писма, неопходно је законски заштити.

Један од корака ка напред представљају активности на оснивању Савета за очување идентитета српског народа, као и усвајање Декларације о очувању српског језика и културе. Овакав документ је неопходан ради законске заштите, изградње и очувања српског националног идентитета.[90]

Очување и изградња националног идентитета се мора уградити у образовање. Наставна средства морају бити на ћирилици, и инсистирати на употреби искључиво нашег ћириличног писма. У настави треба повећати фонд часова који се тичу изучавања националне историје, културе и традиције. Младима који су рођени у време поремећених вредности и ставова, кроз образовање треба указати на праве вредности, културу, морал. Најважније министарство мора постати Министарство за образовање и културу. Србији је потребан културни национализам. Српство се мора градити на постојећим основама. Развој националне идеје подразумева ослањање на прећашња искуства, на сопствену историју, традицију, културу али и константан развој.

Држава мора постати чувар српског националног идентитета, а не његов непријатљ. С тим у вези, држава мора подржавати све активности појединаца, група и удружења чија је сврха промоција српске посебности и културне баштине. Гушење и цензурисање које држава промовише мотивисано је антисрпством.

На друштвеном плану кључну улогу у очувању српског националног идентитета имају различита удружења грађана, чије постојање је мотивисано чувањем српске традиције од заборава. Чување српске хришћанске традиције, српске историје, српске културе и обичаја, мотиви су њиховог постојања. Њихов значај је немерљив. Они

[90] Очување српског језика и културе, побољшање демографске слике и економско јачање српске заједнице у земљама у региону и у свету - биће три кључне тачке на којима ће почивати Декларација о очувању српске нације и народа, на којој заједно раде Београд и Бањалука.

организовањем различитих манифестација, скупова, концерата, изложби и радионица чувају али и представљау све оно што је традиционално српско. Неопходно је истаћи њихов едукативни карактер који је посебно значајан за онај део становништва који из различитих разлога нема везу са сопственим националним бићем.

Проблем са којим се сусрећу ова удружења јесу неразумевање државе и изостанак подршке. У свом раду често се сусрећу са отпором, те морају улагати додатне напоре и борити се иако они већ играју невероватно важну улогу за све нас.

Као што смо и раније рекли, да би заиста очували национални идентитет, неопходна је његова нега на појединачном, личном нивоу.

Данас се сусрећемо са деградацијом српске породице, са промоцијом различитих искривљених вредности. То није случајно. Породица је снага, база српске душе. Васпитање српске традиционалне-хришћанске породице је оно што је очувало српски народ кроз векове и чинило га моћним. Практиковање али и очување српског националног идентитета почиње од породице и шири се на друштво, па и државу. Зато је неопходно вратити се својим традиционалним вредностима. Сматрам да је српска традиционална породица срж свега, јер без ње не можемо говорити ни од удружењима ни о држави, јер нема одакле да дођу национално освешћени појединци спремни за борбу.

Идентитет се мора изнова задобити као поново осмишљен, он се мора сагледати, сада када обитавамо ван њега, мора се афирмисати кроз своје позитивне стране и опет постати актуелан. Модеран српски национални идентитет мора почивати на традиционалним вредностима православља и историје, али се мора и надоградити и прилагодити савременим токовима и дешавањима. Као што смо и раније рекли, национални идентитет није статичан, он је променљив, и као такав он је заштићен од пропадања.

Срби морају константно себе изграђивати изнова, чувајући сећања о ономе што је прошло и што више није - српство није стање. Оно што је прошло не може бити целокупно одређење већ део процеса. Национални идентитет је процес, кретање.

Да ли видимо светлост на крају тунела, каква је будућност српске нације? Уколико се посветимо борби за очување српског језика, писма, културе, уколико очувамо сећања на историју, будућност нам је светла. Свесни смо да је неопходно уложити додатне напоре и одупрети се притисцима са свих страна. Изградњом јаке националне свести, то је могуће.

Све активности на очувању националног идентитета не би смеле остати на речима, већ морају постати дела. Само тако имаћемо снажан национални идентитет, тиме снажан национални суверенитет, а као резултат остварену националну безбедност.

Уколико све остане на речима, наша будућност је неизвесна.

# 6.Закључна разматрања

Национални идентитет представља кључну предпоставку успешног функционисања друштва и државе, друштво са идентитетом представља стабилан темељ индивидуалне, социјеталне и националне безбедности.

Национални идентитет је један од традиционалних крунских вредности. Његова повезаност и подударност са националним безбедношћу значајна је за социјални, политички и економски развој, демократизацију и владавину права, међународне односе и друге факторе безбедности људи и државе.

Кроз четири засебна, али међусобно повезана одељка у раду потврђене су све постављене хипотезе истраживања:

- Показано је како чиниоци дефинисања нације имају значајну улогу у одређивању и дефинисању националног идентитета. Услед широког спектра теоријских праваца дефинисања нације, суочени смо са постојањем различитих начина тумачења националног идентитета;
- Кроз рад показано је да национални идентитет има назначајнију улогу у остварењу националне безбедности. Национални идентитет представља базу, и без постојања националног идентитета ми не можемо говорити о националном суверенитету и интегритету, али ни о националној безбедности.
- У складу са општом хипотезом о вези националног идентитета и националне безбедности доказана је и посебна хипотеза да је остварење српске националне безбедности могуће само са очувањем српског националног идентитета и да су све активности угрожавања националне безбедности заправо активности усмерене као угрожавању српског националног идентитета.

Питање националног идентитета постаје све актуелније са нарастајућом глобализацијом и тежњом ка потирању и уништавању националне државе. Постаје све

јасније да не долази до стварања универзалног идентитета, већ очување и ширење идентитета најмоћнијег. Уколико желимо да сачувамо оно наше, посебно, неопходно је преузети све мере ка очувању националног идентитета.

Током овог истраживања сусрели смо се са неколико проблема:

- Проблем са којим смо се суочили на почетку овог истраживања је непостојање једнозначног теоријског приступа, али и дефиниције основних помова нације, националног идентитета и националне бзебедности. Неопходно је синтезом свих досадашњих теоријских праваца одредити јединствену дефиницију релевантних појмова, како би сва будућа истраживања имала једнаку и недвосмислену полазну основу.
- Проблем са којим смо се, такође, сусрели током овог истраживања јесте постојање малог броја ранијих истраживања о значају националног идентитета за остварење националне безбедности. Већина аутора националне безбедности занемарује значај националног идентитета, те остварење националне безбедности приписује држави и њеној војној моћи.
- Велики број аутора национални идентитет поистовећује са национализмом, и то са екстремстичким, деструктивним национализмом. Занемарује се суштинско, основно и право значење национализма а то је љубав према сопственом друштву и његовим вредностима, осећај припадности нацији и поштовање других нација.

Овај рад представља прекид традиције подривања и занемаривања значаја националног идентитета по националну безбедност, те као такав отвара пут новим истраживањима која ће тежити апсолутном доказивању везе идентитета и безбедности. Можемо закључити да овај рад представља уводно истраживање и да постоји значајан простор за будућа истраживања.

На основу свега изнетог у другом, трећем и четвртом одељку овог рада, можемо донети неколико појединачних закључака:

- Анализа националног идентитета, као критеријума остварења националне безбедности, немогућа је без претходне анализа нације као носиоца националног идентитета, али и као предмета безбедности.
- Без изграђеног националног идентитета нација није безбедна, а без националног идентитета, као што смо видели, није могуће говорити о националној безбедности.
- Услед све нарастајуће глобализације, суочени смо са кризом националног идентитета и угрожавањем сви његових појединих елемената: језика, историје, културе,религије.
- Национални идентитет представља основу постојања националне безбедности, али и националног интегритета и суверенитета, јер нација у складу са својим идентитетом формулише сопствене интересе. Национална безбедност се формулише у складу са националним интересима.
- Национални идентитет је променљив, мења се у току времена и услед различитих околности, али његова суштина остаје иста. Она се мора модернизовати мењати како не би био заборављен и превазиђен.
- Очување националног идентита је сложен процес у који морају бити укључене све структуре друштва и оно се мора вршити на три нивоа: државном, друштвеном и појединачном.

Пето поглавље овог рада представља анализу утицаја националног идентитета на националну безбедност на конкретном примеру српског националног идентитета. С обзиром на древност српског националног идентитеа, на почетку је био неопходан приказ генезе његовог настанка и развоја, јер су управо кроз то историјско кретање настала најзначанија својства националног идентитета која постоје и данас, и она су предмет угрожавања.

На основу свеобухватне анализе српског националног идентитета и српске националне безбедности дошли смо до неколико закључака:

- Стуб српског националног идентитета, настали и развијани кроз историју, представљају: светосавље, косовско предање и српски језик и ћирилица. И у том духу настао је српски дух и морал.
- Српски национални идентитет стварао се и градио у периоду ратова, окупација и борби. Те околности су у велико мери утицале на обликовање српског националног

идентитета, то су периоди борбе за његово очување, а та борба и данас траје. Подривање српског националног идентитета врши се са циљем уништења српске државе. Подривање српског идентитета се може поделити у неколико група: стварање југословенског идентитета, стварање босанског идентитета и независност Косова и Метохије.

- Очување српског националног идентитета треба спровести пре свега на институцијалном нивоу доношењем законских норми, реформом образовања укључивањем националних елемената, пружањем подршке групама грађана и удружењима ангажованих на промоцији и очувању српског националног идентитета и очувањем српске традиционалне породице.
- Највећи број непријатеља српске државе налази се унутар саме Србије, који се зарад сопствених интереса одричу себе и сопственог.
- Изградњим свести о значаја очувања сопственог српског идентитета имамо шансу да себи и будућим генерацијама осигурамо будућност.

Указујући на конкретне примере и начине очувања националног идентитета, овај рад добија практични значај и доприноси очувању српског националног идентитета, али и националног идентитета уопште.

# Литература


1. Banović-Markovska, A. (2015). *Pan-natiolism and the European Union: how to achieve a European political and cultural identity.* Sts. Cytil and Methodius University. Skopje, Macedonia.
2. Hofstede, G.(2011). *Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. Article. Universities of Maastricht and Tilburg. The Netherlands.*
3. Krejci, J. (1978). *Ethnic problems in Europe, in Contemporary Europe: Social Structures and Cultural Patterns, ed by Salvador Giner and Margaret Scotford Archer, Routledge and Kegan Paul.* London. 124-171.
4. Malešević, S. (2004). *The sociology of ethnicity.* SAGE Publications. London.
5. Smith, A. (1986). *The Ethnic Origins of Nations.* Blackwell publishing. USA.
6. Smith, A. (1998). *Nationalism and Modernism.* Routledge. London,
7. Wodak, R. Cillia, R. Reisigl, M. Liebhart, K. (2009). *The discursive construction of national identity.* Edinburgh University Press Ltd. Edinburgh.
8. Аврамовић, З. (2011). *Југословенство (и комунизам)-извори српске самомржње.* Култура полиса бр.15 стр. 87-106.
9. Андерсон, Б. (1998). *Нација: замишљена заједница.* Плато. Београд;
10. Атанацковић, П. (2008). *Породица, васпитни обрасци и систем вредности у процесу изградње „националне свести“ у Србији.* Нација као проблем или решење – историјски ревизионизам у Србији. Футура. Нови Сад.
11. Базић, М. (2009). *Идентитет и културно наслеђе Срба* , Научна КМД , Београд;
12. Бакић, Ј. (2006). *Теоријско-истраживачки приступи етничкој везаности, национализму и нацији.* Социологија Vol XLVIII, No 3.
13. Бакрач, В. (2009). *Теоријски приступ сличностима и разликама између религије и нације.* Религија и толеранција, Vol. VII, N$^{o}$ 12.
14. Бањ, Б. Батинић, Д. (2015). *Проблематичност субјеката међународних интеграција и национални идентитет.* Научни скуп – Национални идентитет и међународне интеграције. Институт за политичке студије. Београд.
15. Бесермељи, С. Марковић, С. (2014). *Културни туризам Војводине у функцији очувања националног идентитета националних мањина*. Култура полиса бр.23.293-305.
16. Бјелајац, Ж. (2016). *Секторски приступ безбедности-аналитички оквир комплексне безбедносне динамике.* Култура полиса бр. 31. стр.303-315.

17. Бериша. Х. (2013). *Основна обележја политичког насиља.* Војно дело. Београд.

18. Бодин, М. (2016). *Људски и друштвени ресурси-Хуманолошки менаџмент приступ*. SIC . Београд;

19. Бодин, М. (2015). *Менаџмент националне и људске безбедности*. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду.

20. Бодин, М. (2007). *Теоријски основи менаџмента националне безбедности*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет безбедности.

21. Бодин, М. Станаревић, С. (2014). *Безбедносна култура као друштвени ресурс националне безбедности.* Војно дело. Београд.

22. Бодрожић, Ђ. (2015). *Српски идентитет.* Српска књижевна задруга. Београд.

23. Бодрожић, Ђ. (2015). *На изворима српског идентитета.* Политичка ревија vol. 46. Стр. 47-63.

24. Божиловић, Н. (2014). *Глобализација културе и нови идентетски обрасци.* Социолошки преглед vol. XLVIII no. 4 531-548.

25. Велер, Х. (2002). *Национализам - историја, форме, последице*. Светови. Нови Сад.

26. Велмар-Јанковић, С. (2004). *Идентитет као основа транзиције.* Идентитет као основа транзиције-округли сто. Европски покрет у Србији. Београд.

27. Вркатић, Л. (2004). *Појам и биће српске нације.* Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци.

28. Вукоичић, Ј. (2012). *Рат и национални идентитет Срба у Републици Српској и БиХ.* Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

29. Вукоичић, Ј. (2013). *Организовани покушаји промене националног идентитета Срба у БиХ у XIX и XX веку.* Политеиа бр. 6. Бања Лука.

30. Вукоичић, Ј. (2014). *Мит, идентитет и етничке границе.* Социолошки дискурс година 4, број 8. стр. 5-16.

31. Вукоичић, Ј. (2015). *Рат и држава – ослободилачка борба и национално уједињење у савременој историји српске политичке мисли*. Национални интерес – бр. 3/2015. год XI vol. 24;

32. Гаталица, А. (2004). *Идентитет као здрава припадност.* Идентитет као основа транзиције – округли сто. Европски покрет у Србији. Београд.

33. Гаћиновић, Р. (2016). *Југословенство и разбијање српског националног идентитета.* Култура полиса бр.30 стр. 91-110.

34. Гелнер, Е. (1998). *Нације и национализам.* Политичка култура. Загреб;

35. Голубовић, З. (1999). *Ја и други: антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета.* Република. Београд.

36. Грбић, Ј. (2013). *Светосавље-омен за нумен православља.* Саборност 7. Стр. 145-158.

37. Грдешић, М. (2003). *Павао Ритер Витезовић, национални идентитт и политичка знаност.* Политичка мисао, Vol XL, бр 4, стр. 145-162.

38. Дамјанац, М. (2010). *Анализа српског идентитета и национални пораз.* Нова српска политичка мисао.

39. Димитријевић, В. (1973). *Безбедност и политичка заједница.* Појам безбедности у међународним односима. Савез удружења правника Југославије. Београд.

40. Драшкић-Виђановић, И. (2014). *Културни идентитет, национални идентитет и проблем укуса.* Филозофски факултет. Београд.

41. Ђерић, Г. (2003). *Свакодневне дискурсивне праксе о „особинама народа“ и важности националног идентитета.* Политика и свакодневни живот. Србија 1999-2001. Београд : 175 – 211. ISBN 86 – 82417 – 06 – 5.

42. Ђорђевић, М. (1979). *Политичко-историјски приступ изучавању постанка и развитка српске нације.* Постанак и развој српске нације. ИРО Народна књига. Београд.

43. Ђорђевић-Милошевић, Ј. (2003). *Један покушај класификације теоријских разматрања националног идентитета.* Психологија, Vol. 36 (2), 125-140. Институт за политичке студије.

44. Ђукановић, Б. Кузмановић, Б. Лазић, М. Бешић, М. (2001). *Нација и држава у свести грађана.* Подгорица: CID.

45. Ђурковић, М. (2011). *Однос културне политике према народној култури у Србији*. Социолошки преглед vol. XLV , no. 4. стр. 561-574;

46. Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои.* Службени гласник. Београд.

47. Ериксен, Т. (2004). *Етницитет и национализам*. Библиотека XX века. Београд;

48. Жужек, М. (2016). *Политиколошки аспекти етничких кофликата у савременом свету- од Другог светског рата до почетка 21. века.* Докторска дисертација. Универзитет Educons. Факуле за европске превно-политичке студије. Нови Сад.

49. Зековић, М (2008). Мондијализација и разграђивање националног идентитета. Социолошки годишњак бр 3. Београд.

50. Илић, П. (2012). *О дефинисању и дефиницијама националне безбедности.* Војно дело. 355/359

51. Илић, М. , Михајловић, Т. (2016). *Прединституционално васпитање и образовање Срба*, Синтезе vol. 5 . no. 9 , Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци , стр. 15-30;

52. Јањић, Д. (1988). *Речник националисте.* Истраживачко-издавачки центар ССО Србије. Београд.

53. Јеротић,В. (2004). *Вера и нација*. Београд: Ars Libri.

54. Јовановић, Б. (2013). *Религија као чинилац стварања и дезинтеграције српског националног идентитета.* Научни скуп – Национални идентитет и религија. Институт за политичке студије. Београд.

55. Кедури, Е. (2000). *Национализам.* Подгорица: CID.

56. Кнежевић-Предић, В. (2015). *Политички идентитет Србије у глобалбом и регионалном контексту.* Универзитет у Београду.Факултет политичких наука.

57. Ковачевић, И. (2013). *Глобализација и разарање културног и националног идентитета.* Научни скуп – Национални идентитет и религија. Институт за политичке студије. Београд.

58. Ковић, М. (2017). *Косовски завет и национални идентитет Срба* . Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији : идентитет, значај, угроженост. Српска академија наука и уметности. Београд;

59. Кордић, С. (2010). *Идеологија националног идентитета и националне културе.* Зборник : У част Пера Јакобсена. Београд.

60. Корунић, П. (2000). *Феномен нације: Поријекло, интеграција и разво.* Усп. Хисторијски зборник LIII. Загреб.

61. Корунић, П. (2003). *Нација и национални идентитет.* Усп. Згодовински часопис 57. Љубљана.

62. Корунић, П. (2004). *Нација и национални идентитет.* Загреб: Филозофски факултет.

63. Крстић, З. (2011). *Однос националног и европског идентитета Срба.* Часопис Београдске школе за студије безбедности. Центар за цивилно-војне односе. Београд.

64. Кувачић, И. (1985). *Држава и нација.* ЛУЧА II/I-2. Загреб.

65. Леротић, З. (1983). *Нација-Теоријска истраживања друштвеног темеља и изградње нација.* Глобус. Загреб.

66. Лопандић, Д. (2004). *Европски идентитет као део националног идентитета.* Идентитет као основа транзиције-округли сто. Европски покрет у Србији. Београд.

67. Малешевић, С. (2009). *Социологија етницитета.* Београд: Едиција реч.

68. Марковић, С. (2012). *Безбедност мултикултуралног друштва.* Прегледни рад. Факултет за правне и пословне студије „Др Лазар Вукотић“. Нови Сад.

69. Маројевић, Р. (2013). *Нови рат за српски језик и правопис*. Зборник Звоно на узбуну. Студенички круг. Београд;

70. Межнарић, С. (1989). *Нација и етнос у акцији; етнонационализам и његове парадигме.* Миграцијске теме 5. Институт за миграције и нродности. Загреб.

71. Миленковић, М. (2013). *О очувању националног идентитета и културне баштине у европским интеграцијама : Основне заблуде и значаније могућности.* Етноантрополошки проблеми 8(4): 899-925. Београд.

72. Миленковић, М. (2016). *Проблем дефинисања етничког конфликта.* Воно дело. Београд.

73. Милосављевић, Б. (1995). *Народ, држава и нација.* ЛУЧА. Загреб.

74. Милошевић, Б. (2008). *Нација, национални идентитет, национализам.* Социолошки годишњак бр 3. Београд.

75. Мијалковић, С. (2009). *О корелацији културе и националне безбедности.* Култура полиса. 601-617.

76. Мијалковић, С. (2009). *Национална безбедност.* Београд: Криминалистичко-полицијска академија.

77. Мијалковић, С. (2009). *Национална безбедност-од Вестфалског концепта до постхладноратовског.* Војно дело 2/2009. Београд.

78. Мијалковић, С. Амиџић, Г. (2012). *Екстремни национализам и безбедност савременог друштва.* Социолошки преглед, vol. XLVI no. 3. Стр. 367-386.

79. Мирковић, Т. (2016). *Национална и верска структура Балкана.* Европски центар за мир и развој (ECPD) Универзитета за мир Уједињених нација. Београд.

80. Митровић, М. (2002). *Традиционални и модерни елементи српског идентитета.* Зборник Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана. Филозофски факултет. Ниш.

81. Митровић , М. (2016). *Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије*. Идентитетски преображај Србије-Зборник. Правни Факултет Универзитет у Београду;

82. Митровић, А. (1979). *Неколико теза о условима и могућностима проучавања настанка и развитка српске нације.* Постанак и развој српске нације. ИРО Народна књига. Београд.

83. Михић, В. (2009). *Да ли смо и ми европљани? Повезаност и корелати европског и националног идентитета.* Психологија Vol. 42 (2) . Нови Сад.

84. Недељковић, С. (2006). *Мит, религија и национални идентитет : Митологизација у Србији у периоду националне кризе.* Етноантрополошки пробле,и н.с. год I. св. I . Београд.

85. Панић, Б. (2009). С*оцијетална безбедност- безбедност и идентитет.* Часопис Београдске школе за студије безбедности. Центар за цивилно-војне односе. Београд.

86. Петровић, Д. (2006). *Анатомија идентитета – Теоријско проблематизирање идентитета.* Етнолошка истраживања No.11. Загреб.

87. Појмовник безбедносне културе (2009). Центар за цивилно-војне односе. Београд.

88. Путиња, Ф. Стреф-Фенат, Ж. (1997). *Теорије о етницитету.* Библиотека XX век. Београд;

89. Радаковић, М. (2012). *Компоненте националног и европског идентитета.* Београд: Институт за међународну политику и привреду.

90. Раденовић, С. (2006). *Национални идентитет, етницитет, (критичка) култура сећања.* Филозофија и друштво. Медицински факултет.

91. Ранитови, А.(2008). *Истраживање о националном идентитету у савременом друштву-студиа о најслабијој карици.*Нација као проблем или решење – историјски ревизионизам у Србији. Футура. Нови Сад.

92. Рибић, В. (2005). *Подељена нација: српски национализам и политички сукоби у Србији.* Српски генеалошки центар. Београд.

93. Симовић , В. (2014). *Религијско обликовање бошњачке нације*. Политеиа бр. 8. Бања Лука;

94. Смит, А.(2010). *Национални идентитет.* Београд: Библиотека XX век.

95. Соколовић, Ц. (2006). *Нација против народа*. Библиотека XX века. Београд;

96. Сретеновић, М. (2011). *Променљивост физиономије рата.* Војно дело. 277-294

97. Стајић, Љ. (2010). *Основи система безбедности.* Нови Сад: Правни факултет.

98. Станаревић, С. (2012). *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја.* Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет безбедности.

99. Стојадиновић, М. (2015). *Национални идентитет и национална држава у процесу европских интеграција.* Научни скуп – Национални идентитет и међународне интеграције. Институт за политичке студије. Београд.

100. Суботић, М. (2004). *Имају ли нације пупак?* Филозофија и друштво XXV. Институт за филозофију и друштвену теорију. Београд;

101. Субошић, Д. (2017). *Мигрантска криза као изазов за очување националног идентитета чланица ЕУ.* Војно дело. 2/2017.

102. Томић, Ђ. (2008) *Како дефинисати нацију? - нација и национализам као предмет научног истраживања. у: Атанацковић Петар [ур.] Нација као проблем или решење - историјски ревизионизам у Србији*. Футура публикације. Нови Сад.

103. Трамошљанин, Б. (2008). *Нација, национализам и национални идентитет.* Социолошки годишњак бр 3. Београд.

104. Хусејин-гизи Мехтијева, В. (2015). *Национални идентитет и међународне интеграције.* Научни скуп – Национални идентитет и међународне интеграције. Институт за политичке студије. Београд.

105. Цветковић, В. (2002). *Национални идентитет и (ре)конструкција институција у Србији (идеологије, образовање, медији).* Филозофија и друштво XIX-XX. Институт за филозофију и друштвену теорију.

106. Центар за балканске студије (2002). *Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана.* ЦБС , ЈУНИР и ПУНТА . Ниш.

107. Шуваковић, У. Краговић, Б. (2015). *Национални идентитет као демијург међународног интегрисања.* Научни скуп – Национални идентитет и међународне интеграције. Институт за политичке студије. Београд.

108. Шуваковић, У. (2014). *Идентитети-етнички, национални и наднационални.* Научни скуп – (Дез)интеграција држава и идентитет. Институт за политичке студије. Београд.

109. Шулце, Х. (2002). *Држава и нација у европској историји.* Београд: Филип Вишњић.

110. Шуљагић, С. (2014). *Проблем интерпретације историје у одређивању српског националног идентитета.* Научни скуп – (Дез)интеграција држава и идентитет. Институт за политичке студије. Београд.

111. Шуљагић, С. (2014). *Српски национални идентитет од средњовековне теодулије до разградње модерне државе Србије.* Политичка ревија бр. 39. стр. 1-25